Maatregelpakket 1

Natuur

NPLG Transitiefonds

Aanvraag rijksbijdrage voor beslissing tot start realisatie

Provincie Fryslân - Versie 2 april 2024

Inhoud

Inleiding ... 3
Thema 1: Bomen en bos ... 6
Algemeen ... 6
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen ... 8
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten ... 11
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen ... 18
Financiën en risico's ... 20
Aanpak met planning en mijlpalen ... 23
Thema 2: Kennisontwikkeling ... 25
Algemeen ... 25
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen ... 29
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten ... 34
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen ... 49
Financiën en risico's ... 51
Aanpak met planning en mijlpalen ... 54
Thema 3: Boerenlandnatuur ... 56
Algemeen ... 56
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen ... 62
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten ... 69
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen ... 73
Financiën en risico's ... 76
Thema 4: Grip op kwaliteit natuurnetwerk ... 87
Algemeen ... 87
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen ... **Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.**
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten ... 94
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen ... 97
Financiën en risico's ... 98
Aanpak met planning en mijlpalen ... 103
Thema 5: Weidevogels, Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop ... 104
Algemeen ... 104
Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen ... 112
Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten ... 119
Besluitvorming en daarbij betrokken partijen ... 123
Financiën en risico's ... 126
Aanpak met planning en mijlpalen ... 130

Inleiding

Dit maatregelpakket Natuur bevat vijf thema's waarbinnen wij maatregelen hebben uitgewerkt die bijdragen aan de natuurdoelen opgaven zoals die zijn geformuleerd in het gebiedsprogramma FPLG:

1. Bomen en bos
2. Kennisontwikkeling
3. Boerenlandnatuur
4. Weidevogels
5. Grip op kwaliteit natuurnetwerk

Deze vijf thema's tezamen leveren primair een belangrijke bijdrage aan het herstel van de biodiversiteit. Ze versterken elkaar hierin bovendien. Daarnaast levert het maatregelpakket óók een bijdrage aan de FPLG-opgaven water, klimaat, landbouw en brede welvaart.

Dit maatregelpakket bevat voornamelijk maatregelen die in 2024 en 2025 worden uitgevoerd (het nu), met bij sommige thema's een duidelijke doorkijk naar het 'straks' (2035).

Het eerste thema, bomen en bos, zet in op bosuitbreiding binnen en buiten het NNN, bosrevitalisering, uitbreiding en revitalisering van landschapselementen en uitbreiding van agroforestry en voedselbossen. Hierdoor wordt er bijgedragen aan CO_2-vastlegging en VHR-doelbereik. De Friese bomen- en bossenstrategie (FBBS) en het Fries Programma Landelijk Gebied (FPLG) liggen hieraan ten grondslag.

Het tweede thema, kennisontwikkeling, zet voornamelijk in op onderzoek dat, op basis van de NDA's, nodig is om vanaf 2025 gericht en zonder risico's aan de slag te kunnen met systeemherstelmaatregelen. Denk aan onderzoek naar de bodem- en waterkwaliteit, hydrologische condities en het uitvoeren van (uitgebreide) ecologische systeemanalyses. Daarnaast ontbreekt er voor sommige soorten nog kennis over wat er nodig is om de populaties te behouden, te versterken en/of uit te breiden. Dit geldt voor zowel in Natura 2000-aangewezen soorten als de typische soorten die iets zeggen over de kwaliteit van de beschermde habitattypen. Bedoeld wordt hier onderzoek naar de huidige kwaliteit van het leefgebied, de belangrijkste knelpunten en het terreingebruik jaarrond i.r.t. het beheer en de inrichting van het gebied. Met de resultaten van deze onderzoeken kunnen de oplossingsrichtingen uit de NDA's verder worden uitgewerkt naar effectieve en obstakelvrije maatregelen. Verder onderzoeken we hoe de groenblauwe dooradering, de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de rest van het landelijk gebied zo goed mogelijk kunnen bijdragen aan de VHR-doelen. In aanvulling op de onderzoeksmaatregelen zullen noodmaatregelen worden uitgevoerd voor soorten waarvoor de huidige situatie zeer kritiek is, namelijk de grote vuurvlinder, noordse woelmuis en meervleermuis.

Boerenlandnatuur, het derde thema, draagt bij aan de VHR-doelen, de realisatie van 10% groenblauwe dooradering (uiterlijk in 2050) en de bossenstrategie. Dit thema richt zich op het duurzame beheer en inrichtingsmaatregelen die nodig zijn om bovenstaande doelen te realiseren. In dit maatregelpakket gaan we voor het nu (2024-2025) budget aanvragen. Duurzaam beheer beoogt in onze optiek de gehele NPLG-periode (2024-2035). Daarom willen wij in 2024 of 2025 nogmaals gebruik maken van het Koplopersproject/maatregelpakket om de benodigde middelen voor 2026-2035 aan te vragen. Dit ook afhankelijk van een eventueel Landbouwakkoord met als onderdeel daarvan een nieuw beloningsysteem via nog nader uit te werken ecosysteemdiensten. Het optimaliseren en uitbreiden van agrarisch natuurbeheer wordt gerealiseerd met het versterken van het ANLb gericht op leefgebieden conform het vigerende Natuurbeheerplan Fryslân. Inrichtingsmaatregelen gaan over het opnieuw inrichten van landbouwgrond ten gunste van

bovenstaande doelen, denk aan het herstellen en aanleggen van (opgaande) houtige landschapselementen, voederhagen en erfbeplanting, realisatie en beheer van meerjarige natuurakkers en -graslanden, het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (groene dooradering) en het optimaliseren van de (detail)waterhuishouding. Dit in aanvulling op wat er al wordt gerealiseerd met het maatregelenpakket klimaat, thema veenweide.

Het vierde thema, weidevogels, ziet toe op de instandhouding, ontwikkeling en optimalisatie van natte grasland weidevogelbiotoop én (nieuwe) arealen natuurinclusieve landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Een flink aantal Vogelrichtlijndoelen betreft namelijk weidevogelsoorten die – naast dat ze tijdens de trekperiode voorkomen in Fryslân - ook hier broeden. In 2024 en 2025 zal worden ingezet op de instandhouding en ontwikkeling van natte grasland biotoop, d.m.v. herwaardering van gronden en het verbeteren van de kwaliteit m.b.v. inrichtingswerkzaamheden. Het thema weidevogels draagt ook bij aan de FPLG-opgaven stikstofreductie, het herstel van de biodiversiteit in algemene zin, water en bodem, klimaat (buiten het veenweidegebied) en de transitie naar een natuurinclusieve landbouw. Met de realisatie van dit thema wordt ook de samenhang en onderlinge verbinding tussen weidevogelgebieden binnen en buiten het Friese natuurnetwerk versterkt. Dit is van belang om grote aaneengesloten leefgebieden te realiseren waar zowel natuurgebieden als ook agrarische gebieden onderdeel van uit maken. Tevens zullen de maatregelen die in dit thema zijn uitgewerkt als katalysator/motor werken voor de gebiedsaanpak Aanvalsplan Grutto, waarmee in een deel van de gebieden namelijk al een start is gemaakt. Het maatregelpakket weidevogels is exclusief de beheerkosten. De financiering van het aangepaste beheer binnen de Aanvalsplan Grutto-gebieden is namelijk tot en met 2027 al geregeld via het ANLb.
Maatregelen voor weidevogels binnen het Friese natuurnetwerk zijn opgenomen in het thema ‘Grip op kwaliteit’ en dus ook uit het thema weidevogels gehouden. Om overlap met het maatregelpakket Klimaat, thema veenweide te voorkomen zijn de maatregelen voor weidevogels in de veenweidegebieden opgenomen in het maatregelpakket Klimaat en niet in het maatregelpakket Natuur. De opgave voor 10% groenblauwe dooradering tot slot is opgenomen in het thema ‘boerenlandnatuur’ en daarom niet meegenomen in het thema weidevogels.

Het laatste en vijfde thema, grip op kwaliteit, ziet toe op het verbeteren van de kwaliteit van de bestaande natuur en het realiseren van de afgesproken natuurambities. Dit gaat Fryslân doen door binnen de bestaande kaders van het SNL de gecertificeerde beheerders maximaal te faciliteren om actief toe te werken naar kwaliteitsverbetering en het realiseren van afgesproken ambities. Zo zal het Friese natuurnetwerk ook buiten de Natura2000-gebieden, maximaal bijdragen aan de realisatie van de provinciale NPLG-opgaven, waaronder de VHR-doelen en de daarvoor benodigde natuurarealen, biodiversiteitsherstel in algemene zin en ook water en klimaat. De maatregelen zijn opgedeeld in drie blokjes: 1. optimaliseren van het natuurbeheer, 2. uitvoeren van overgangsmaatregelen t.b.v. de ambities en 3. het uitvoeren van kwaliteitsimpulsen. Alleen het derde blokje is opgevoerd in de aanvraag voor het NPLG Transitiefonds.

Alle thema’s onder het maatregelpakket Natuur zijn dus nauw met elkaar verweven en leveren samen primair een belangrijke bijdrage aan het herstel van de biodiversiteit, maar ook aan de opgaven voor water, klimaat, landbouw en brede welvaart. In onderstaand schema hebben we geprobeerd de synergie tussen de thema's te verduidelijken. De bijlagen van alle thema’s zijn te vinden in de bijgevoegde map ‘Bijlagen maatregelpakket 1 Natuur’.

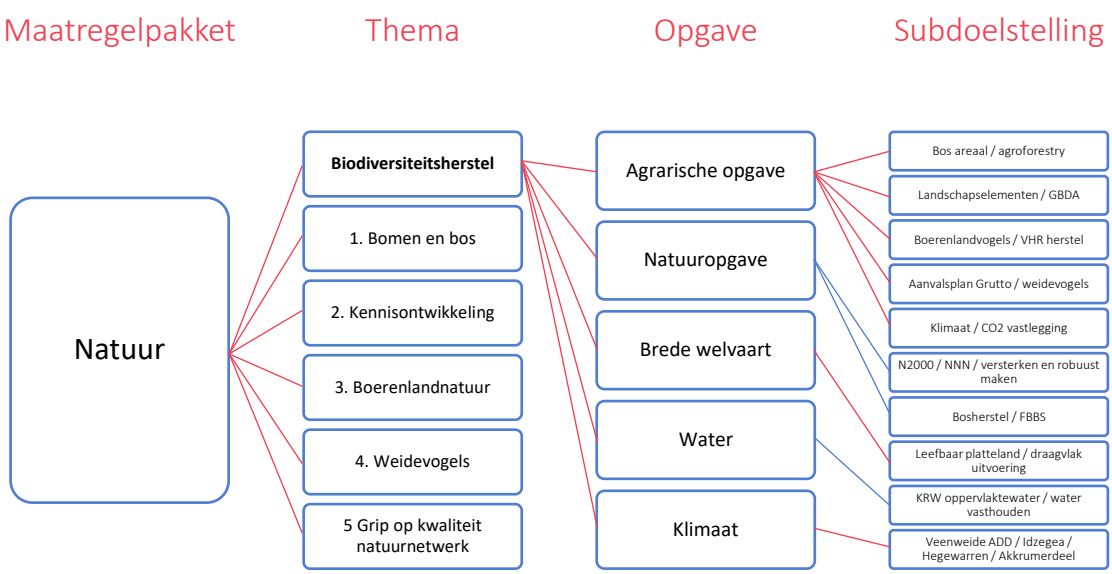

Figuur 1: Synergie en samenhang thema's uit maatregelpakket Natuur.

In de bijlagen van dit maatregelpakket is het doelbereik per thema voor zover mogelijk kwantitatief uitgewerkt in de excel 'maatregelpakket Natuur doelbereik'.

Thema 1: Bomen en bos

Algemeen

Naam	Bomen en bos
Hoofdaanvrager *De naam van de hoofdaanvrager (provincie)* *Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.* *IBAN nummer aanvrager.*	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen *Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.*	Deelnemende partijen: Provincie Fryslân Wetterskip Fryslân Gemeenten Grondeigenaren (Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, particulieren (Fries Particulier Grondbezit en de Bosgroepen), etc.) Collectieven Friese Milieu Federatie Landschapsbeheer Friesland Totale kosten thema bomen en bos t/m 2035: € 77.987.420 + 10% uitvoeringskosten = € 85.786.162 • € 2.205.000: bosuitbreiding binnen NNN. • €12.513.000: bosuitbreiding buiten NNN. • €31.812.500: revitalisering bestaand bos. • €17.783.120: uitbreiding houtige landschapselementen. • €10.729.300: revitalisering landschapselementen. • € 2.944.500: uitbreiding agroforestry en voedselbos. Wij vragen nu **€ 15.798.883** voor de uitvoering in de jaren 2024 - 2026. Dit bedrag is ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag gewijzigd. Het is exclusief de eerder aangevraagde middelen voor langjarig beheer, dit is conform de aangepaste financiële uitgangspunten voor raming van maatregelpakketten. Door verschuiving van maatregelen van het thema Kennisontwikkeling naar de aanvraag voor de 2e fase van Programma Natuur ontstaat binnen de financiële bandbreedte van deze aanvraag ruimte. Daarom zijn een aantal onderdelen opgehoogd gebaseerd op de 'low-regret' beoordeling van WEcR1. Daarmee wordt het doelbereik hoger. Het aangevraagde budget wordt verdeeld over/ verleend aan de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden.
Gebied /locaties *Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket*	Zie pagina hieronder voor een indicatieve kansenkaart van de Friese bomen- en bossenstrategie.

betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.	Ieder landschapstype heeft mogelijkheden voor meer bomen of bos, maar percentueel gezien bieden de zand-landschapstypen de meeste mogelijkheden. Noardlike Fryske Wâlden: landschapselementen (houtwallen, elzensingels). Zuidelijke zandgronden: bos. Gaasterland: bos. Concrete kansen zetten we niet op een kaart. De – met onze partners – geïnventariseerde kansen laten zien dat de hectares realistisch zijn. Met onze partners staan we in de startblokken om de kansen te verzilveren.
Samenvatting *Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.*	Met dit maatregelpakket wordt bijgedragen aan CO_2-vastlegging en VHR-doelbereik. Dit door middel van bosuitbreiding binnen en buiten het NNN, bosrevitalisering, uitbreiding en revitalisering van landschapselementen en uitbreiding van agroforestry en voedselbossen. De meeste kansen (landschappelijk gezien) bevinden zich op de zandgronden (Noordelijke en Zuidelijke zandgronden en Gaasterlân). Concrete kansen zetten we niet op een kaart, maar de geïnventariseerde kansen laten zien dat de opgegeven hectares in dit maatregelpakket realistisch zijn. Er zal veelal gebruik worden gemaakt van de instrumenten SNL, SKNL, ANLb, GLB-NSP, Programma Natuur en opdrachtverlening. Daarnaast is het nodig nieuwe regelingen op te stellen, waarvoor nog geen instrument beschikbaar is (voor bijvoorbeeld het aanplanten van solitaire bomen in het buitengebied). De Friese bomen- en bossenstrategie (vastgesteld door PS in september 2022) en het Fries Programma Landelijk Gebied liggen hieraan ten grondslag. Met onze partners staan wij klaar om de ambities voor meer bomen en bossen te realiseren.
Kosten en dekking *Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).*	In de bijlagen is het gedetailleerde overzicht te vinden. In tabel 1 is een beknopt overzicht van de gevraagde kosten voor 2024-2026. De bijdragen van derden/ andere financiële bronnen is reeds van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie afgehaald. Wat overblijft is gedeeld voor de jaren 2024-2026. Zodoende zijn de bedragen in de tabel een aanvraag voor het Transitiefonds (1,28 miljard). **Maatregelen Bossenstrategie** | **eenheid** | **aantal** | **normbedrag** | **totaal** **Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN** | ha | 51,5 | 15.000 | € 772.500 **Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN** | ha | | div | € 3.547.500 **Maatregel 3: revitalisering bestaand bos:** | ha | 550 | 12.500 | € 6.877.083 **Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen:** | ha/km/aantal | | div | € 2.116.833 **Maatregel 5: revitalisering landschapselementen** | ha/km | | div | € 2.184.217 **Maatregel 6: 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos** | ha | 35 | div | € 300.750 **Totaal maatregelen Bossenstrategie** | | | | **€ 15.798.883** Tabel 1: Overzicht van de gevraagde bijdrage uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, is te vinden in de bijgevoegde excel.
Bijlagen *Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd.*	De volgende bijlage is bij dit thema bijgevoegd, zie map bijlagen: 1. De Friese bomen- en bossenstrategie.

Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.	

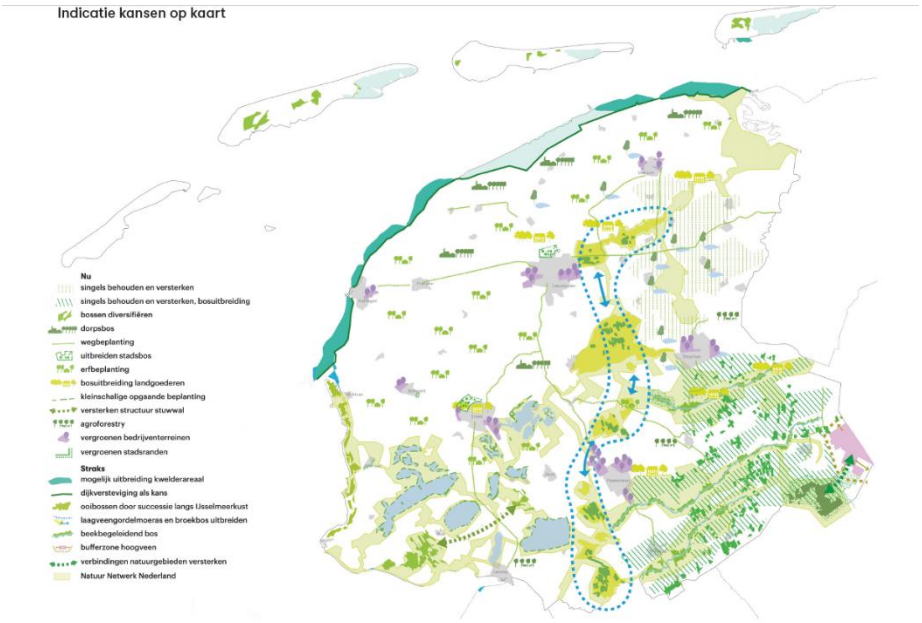

Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG *Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.*	Met de aanplant en revitalisering van bomen en bossen wil de provincie Fryslân bijdragen aan CO_2-vastlegging en het vergroten van de biodiversiteit (en daarmee VHR-doelbereik). Van bossen en houtwallen t/m dorpsbosjes en solitaire bomen. De provincie Fryslân heeft n.a.v. de landelijke bossenstrategie een Friese bomen- en bossenstrategie opgesteld. Deze is door Provinciale Staten in september 2022 vastgesteld. De ambities uit de Friese bomen- en bossenstrategie zijn opgenomen in het Fries Programma Landelijk Gebied. De ambities zijn in de Friese bomen- en bossenstrategie als volgt vertaald (N.B. dit maatregelpakket, thema bomen en bos, richt zich alleen op de eerste vijf sporen & onderstaande tabel betreft de totale ambitie voor de gehele looptijd van het NPLG):

Sporen	Bestaand areaal	Ambitie/streven in ha, km of bomen	Potentiële CO_2-winst in 2030 (CO_2/jaar)
Bosuitbreiding binnen het NNN	9.344 ha	223 ha	762 ton
Bosuitbreiding buiten het NNN	2.969 ha	315 ha	1.047 ton
Revitalisering bestaand bos	12.313 ha	2.795 ha	3.547 ton
Uitbreiding landschaps-elementen	3.627 ha	112 ha, 10 km en 50.000 bomen	1.844 ton
Revitalisering landschaps-elementen	3.627 ha	939 ha, 19 km	1.183 ton
Agroforestry en voedselbos	Nihil	210 ha	645 ton
Uitbreiding natte natuur	29.582 ha	2.162 ha	1.273 ton
Totaal			**10.301 ton**

Doelbereik NPLG

Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.

Hieronder is het doelbereik weergegeven voor de totale ambitie voor bomen en bos. Een uitsnede voor 2024 en 2025 achten wij namelijk weinig duidend.

Klimaat (CO_2)

CO_2-vastlegging (beperken van de effecten van klimaatverandering):

- 9.028 ton CO_2/ jaar (in de Friese bomen- en bossenstrategie berekend door Probos o.b.v. de factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur).

M.b.t. revitalisering:
In een bos in vervallen staat is de CO_2-uitstoot vrijwel even hoog als de CO_2-vastlegging. Door revitalisering van vervallen bosvakken wordt geborgd dat deze bossen een verhoogde capaciteit voor CO_2 vastlegging krijgen.

Natuur

Groenblauwe dooradering

Groenblauwe dooradering (de houtige landschapselementen dragen bij aan de 10% groenblauwe dooradering):

- Aanleg van nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes of herplanting van verdwenen houtwallen en kleine bosjes, 112 ha.
- Aanleg van nieuwe wegbeplanting, 10 km.
- Aanplant solitaire bomen in het buitengebied, 50.000 bomen.

	VHR-doelbereik De aan te planten bomen en bossen kunnen, mits op de juiste plekken aangeplant, bijdragen aan VHR-doelbereik. (Bij Oplossingsrichtingen, doelbereik en effecten staat onder Onderbouwing een nadere toelichting.) M.b.t bosrevitalisering: revitalisering verhoogt ook de biodiversiteitswaarden die dat bos kan dragen. Hoe groot dat verschil is hangt sterk af van de mate waarin het bosvak in vervallen staat verkeerd. M.b.t. landschapselementen: O.a. hagen en houtwallen in het landschap bieden veel schuil- en nestgelegenheid voor insecten, vogels en kleine zoogdieren. *Stikstofreductie* De aanplant van bomen en bos voorkomt de verwaaiing van stikstofemissies en levert daarmee een bijdrage aan de reductie van de stikstofdepositie. De exacte grootte van deze werking is afhankelijk van de plaats en de hoogte van de begroeiing en kan op dit moment nog niet geduid worden. De aangeplante bomen en bossen zullen op een later moment opgenomen worden in Aerius (ruwheidsklasse). M.b.t. revitalisering van bos: Afhankelijk van de staat van een bosvak kan de windvang en daarmee ook het tegengaan van stikstofverwaaiing sterk verminderd zijn. Het revitaliseren van dergelijke bosvakken draagt daarmee bij aan het verminderen van de verwaaiing van stikstofemissies en levert daarmee een bijdrage aan de reductie van de stikstofdepositie. M.b.t. landschapselementen: Bij het aanplanten van 112 ha houtwallen en kleine bosjes buiten NNN zal datzelfde aantal hectaren uit bemesting genomen worden. Een hectare die zo uit bemesting gehaald wordt, zal gemiddeld 18 kg emissiereductie betekenen (ingeschat op basis van geen derogatie en een geringe kunstmestgift per ha). In zijn totaliteit zal de 112 ha aanplant zorgen voor een emissiereductie van ruim 2000 kg/jr. *Waterkwaliteit en waterkwantiteit* Bomen kunnen zorgen voor o.a. beschaduwing van water/ beken, dit draagt bij aan het minder warm worden van water en daardoor de waterkwaliteit. Bomen kunnen ook, mits op de juiste plekken aangeplant (zoals bovenstroomse gebieden), een bijdrage leveren aan het beter vasthouden van water. Dieper wortelende planten, en zeker bomen zorgen voor een betere gronddoorlatendheid voor water en een hoger verdampend vermogen (gras ca 35%

	verdampend vermogen, bomen tot 70%). Dit bevordert het naleverend vermogen van de bodem. *Hydrologische condities* Hydrologische condities N2000: de hydrologische revitaliseringsmaatregelen in en rond bossen dragen bij aan de hydrologische condities van een aantal N2000-gebieden.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma *Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)*	N.v.t.
Meekoppelkansen *Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.*	*Leefbaarheid* Groen draagt bij aan een betere mentale gezondheid. Omdat een groene omgeving uitnodigt om te bewegen en ontspannen, speelt groen een rol bij de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Kortom: Groen en bossen dragen bij aan de leefbaarheid van een gebied en gezondheid van haar inwoners. *Recreatie en toerisme* Een aantrekkelijk en gezond groenblauw landschap is aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. Hierdoor wordt de aantrekkingskracht op een gebied vergroot en draagt dit bij aan de lokale economie. *Versterken cultuurhistorisch landschap* Er wordt een kwaliteitsimpuls gegeven aan het Friese landschap door middel van de aanplant van bomen binnen verloren gegane landschapselementen. Hierdoor wordt ook de cultuurhistorische waarde van het landschap vergroot.

Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten *Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe*	*Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN* *Maatregel:* 147 hectare bosuitbreiding binnen NNN, waarvan 52 hectare in 2024-2026.

en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.	Wij verhogen het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 27 ha van 25 naar 52 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur. Doelstelling is 197 ha. Daarvan wordt 50 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft bosuitbreiding door middel van omvorming van bestaande natuur, zoals kruiden- en faunarijk grasland. Bosuitbreiding voor het afronden van het NNN (26 hectare) wordt niet meegenomen, want dit gaat via het Natuurpact. *Instrument:* • Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL) *Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN* *Maatregel:* 215 hectare bosuitbreiding buiten NNN, waarvan 36 hectare in 2024-2026. Doelstelling is 315 ha. Daarvan wordt 100 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft het omvormen van landbouwgrond naar bosareaal. Het gaat hier om zowel inrichting als afwaardering van gronden. *Instrument:* • Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL). • Nieuwe regeling, nog op te stellen *Maatregel 3: revitalisering van bestaand bos* *Maatregel*: 2545 hectare revitalisering van bestaand bos waarvan 550 hectare in 2024-2026. Wij verhogen het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 126 ha van 424 naar 550 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur. Doelstelling is 2795 ha. Daarvan wordt 250 ha door anderen gerealiseerd en bekostigd. Deze maatregel betreft het geven van een kwaliteitsimpuls aan bestaand bos door bijvoorbeeld boomsoortenmenging, bodemkwaliteitsmaatregelen en hydrologische maatregelen. (Hieronder staat bij Onderbouwing een nadere toelichting.) *Instrument:* • Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL) *Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen* *Maatregel:* uitbreiding van de houtige landschapselementen: • 112 hectare, waarvan in 2024-2026 19 hectare, uitbreiding nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes (<

	0,5 ha) of herbeplanting van verdwenen houtwallen en kleine bosjes • 10 kilometer, waarvan in 2024-2026 2 kilometer, aanleg van nieuwe wegbeplanting • 50.000 solitaire bomen, waarvan in 2024-2026 ruim 8000 bomen, aanplanten in het buitengebied *Instrument:* • SNL • Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL) • ANLb • Opdrachtverlening aan partners • Nieuwe regeling, nog op te stellen *Maatregel 5: revitalisering van landschapselementen* *Maatregel:* revitalisering van landschapselementen: • 939 hectare, waarvan in 2024-2026 120 hectare, revitalisering van bestaande landschapselementen, zoals houtwallen en kleine bosjes (< 0,5 ha). Wij verhogen hier het aantal ha ten opzichte van de oorspronkelijke aanvraag met 22 ha van 98 naar 120 ha. Dit past binnen de financiële bandbreedte van de aanvraag voor Natuur. • 19 kilometer, waarvan in 2024-2026 3 kilometer, revitalisering van bestaande wegbeplantingen en lanen (langs openbare wegen en op landgoederen en buitenplaatsen.). Dit betreft o.a. het inplanten van gaten, het aanplanten van mengboomsoorten en het introduceren van actiever beheer om groei te bevorderen. *Instrument:* • Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap (SKNL) • GLB-NSP niet productieve investeringen. *Maatregel 6: uitbreiding agroforestry en voedselbos* *Maatregel:* 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos: • 95 hectare, waarvan in 2024-2025 16 hectare, uitbreiding van boomweides • 95 hectare, waarvan in 2024-2025 16 hectare, uitbreiding van strokenteelt • 20 hectare, waarvan in 2024-2025 3 hectare, uitbreiding van voedselbos *Instrument:* • GLB-NSP productieve investeringen • GLB-NSP Leader • Opdrachtverlening aan partners • Nieuwe regeling, nog op te stellen

Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) *Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).*	Hieronder is het doelbereik weergegeven voor de totale ambitie voor bomen en bos. - 9.028 CO_2/ jaar (in de Friese bomen- en bossenstrategie berekend door Probos o.b.v. de factsheets Klimaatmaatregelen met Bomen, Bos en Natuur). - Geschatte VHR-doelbereik binnen de provincie Fryslân: 5%. D.w.z.: de uitvoering van de Friese bomen- en bossenstrategie draagt tenminste 5% bij aan de realisatie van de VHR-opgave om uiterlijk in 2050 een gunstige staat van instandhouding van verschillende doelen te hebben bereikt en in 2030 een flinke stap (minimaal 30%) in die richting te hebben gezet. Hoewel moeilijk te kwantificeren, wordt geschat dat de uitvoering van dit maatregelpakket, thema bomen en bos, substantieel bijdraagt aan VHR-doelbereik. Bomen en bossen hebben direct (als leefgebied) en indirect (als rust- en foerageergebied) invloed op biodiversiteit, inclusief een deel van de VHR-doelen die aan Fryslân zijn toebedeeld. Houtige landschapselementen kunnen bovendien een corridor ('stapsteen') vormen tussen natuurgebieden waardoor populaties van soorten elkaar beter kunnen vinden en de isolatie gedeeltelijk wordt opgeheven. **M.b.t. monitoring:** Per genoemde maatregel zal bijgehouden worden wat gerealiseerd is. De mate van extensivering door realisatie van de landschapselementen wordt gemonitord door de ontwikkeling in veebezetting in de betreffende gebieden te volgen. Uit de afname van veebezetting is de afname in uitstoot van broeikasgassen en stikstofemissies af te leiden. Een voortdurende monitoring van de VHR-doelen zal uitwijzen welk effect alle maatregelen samen hebben op de VHR-doelen. Een losse maatregel is niet zelfstandig uit die monitoring te destilleren, maar moet bezien worden in het geheel aan maatregelen.
Onderbouwing *Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen*	*Klimaat* Voor onderbouwing van de nut en noodzaak voor meer bomen en bossen en revitalisering verwijzen wij kortheidshalve naar de landelijke bossenstrategie. Hoofddoel van de bossenstrategie is CO_2-vastlegging en daarmee het verminderen van de effecten van klimaatverandering. Ook wordt nadrukkelijk rekening gehouden met VHR-doelbereik; het op strategische plekken aanplanten en revitaliseren van bomen en bossen (zie hieronder).

zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).	*VHR-doelbereik* In de Friese bomen- en bossenstrategie is beschreven hoe de provincie Fryslân zal bijdragen aan de Europese en landelijke opgave voor de vastlegging van CO_2. De ambitie die in deze strategie is beschreven kan op verschillende manieren ook bijdragen aan de VHR-opgave en de daarbij behorende overbrugging van 30% van het gat tot een gunstige staat van instandhouding van verschillende doelen (inschatting 5%, zie paragraaf hiervoor). Onderdeel hiervan is de uitbreiding van en revitalisering van bos, waaronder van bostypen die onder de VHR-opgave vallen. Door uitvoering van de Friese Bomen- en Bossenstrategie zal worden voldaan aan de indicatieve areaalopgave voor Fryslân met betrekking tot bos. Verder kan uitbreiding van bos en landschapselementen ook bijdragen aan een algehele verbetering van de biodiversiteit. Dit komt weer ten goede aan de voedselbeschikbaarheid voor een deel van de diersoorten die onderdeel zijn van de VHR-opgave. Ook kunnen de revitalisering en uitbreiding van bos lokaal bijdragen aan de hydrologie en waterkwaliteit. Ook dit kan weer een positief effect hebben op habitattypen en/of soorten. *Habitattypen* In de lijst met habitattypen waarvoor de provincie Fryslân een opgave heeft staan vier bostypen, namelijk de duinbossen, oude eikenbossen, hoogveenbossen en vochtige alluviale bossen. Met de duinbossen zijn er momenteel geen aanwijzingen dat het niet goed gaat op basis van de natuurdoelanalyses, wel met de kanttekening dat de informatie over met name de kwaliteit van de duinbossen zeer beperkt is. In de duinbossen wordt al jaren omvormingsbeheer toegepast en op een aantal eilanden is ook gewerkt aan het verbeteren van de hydrologie. Het omvormingsbeheer heeft tot doel naaldbos langzaamaan te vervangen door loofbos om op deze wijze de duinbossen te revitaliseren. Het habitattype oude eikenbossen alleen voor in het N2000-gebied Van Oordt's Mersken (en in Drentse delen van het Drents-Friese Wold). Verder zijn er mogelijk ook nog kwalificerende stukken in het Rysterbosk en aan de noordkant van de Delleboersterheide. Nader onderzoek is nodig om erachter te komen of deze stukken bos kwalificeren en of hier mogelijkheden liggen voor uitbreiding van oude eikenbossen of revitalisering van die bossen. Als dit het geval is, zou uitbreiding of revitalisering op die locaties zowel een bijdrage leveren aan de Friese bomen- en bossenstrategie als aan de uitbreidingsopgave voor het habitattype oude eikenbossen. Het habitattype hoogveenbossen is aangewezen in de N2000-gebieden de Alde Feanen en in de Rottige Meenthe &

	Brandemeer. Uit de NDA van Rottige Meenthe en Brandemeer blijkt dat zowel de oppervlakte als kwaliteit van de hoogveenbossen onder druk staan door verdroging. Revitalisering van deze bossen evenals eventuele uitbreiding van deze bossen in het gebied zou direct bijdragen aan de VHR-opgave voor dit habitattype. In de Alde Feanen hebben de hoogveenbossen op basis van de meest recente karteringen een matig vegetatieve kwaliteit. Er zijn ook aanwijzingen dat de omstandigheden te voedselrijk zijn en het lokaal te droog is. Door de versnelde successie is er wel sprake van bosuitbreiding in het gebied. Deze kwalificeert door het veelal ontbreken van voldoende veenmosbedekking vaak niet voor het habitattype hoogveenbossen. Verdere uitbreiding van dit areaal of verbetering van de kwaliteit zou dus kunnen bijdragen aan de Friese doelstellingen voor de hoogveenbossen. Het laatste bostype in de lijst met de VHR-doelen voor de provincie Fryslân is het habitattype beekbegeleidende vochtige alluviale bossen. Dit habitattype is niet aangewezen voor de N2000-gebieden in Fryslân. Dit tezamen met het feit dat de opgave voor de provincie Fryslân minder dan 5% van het landelijk areaal is, betekent dat de VHR-opgave minimaal is. Voor zover bekend zijn er in de Lindevallei mogelijk wel de associaties aanwezig behorende bij dit habitattype. De benodigde processen om te kwalificeren tot dit habitattype, namelijk alluviale bodems onder invloed van een beek, zijn niet aanwezig. Het is vooralsnog dus niet bekend of en in hoeverre de Friese bomen- en bossenstrategie kan bijdragen aan dit VHR-doel. *Vogelrichtlijnsoorten* Verreweg de meeste vogelsoorten met een VHR-opgave voor de provincie Fryslân zijn niet direct afhankelijk van bos, maar eerder van agrarisch gebied, moeras, duinen, graslanden en heide. Broedvogelsoorten op de lijst die wel direct afhankelijk zijn van bos zijn de zwarte specht en de wespendief. Voor beide soorten geldt dat de doelstellingen momenteel al worden gehaald en ingeschat zijn als ecologisch haalbaar. Voor deze soorten zal de Friese bomen- en bossenstrategie niet noodzakelijk zijn om tot doelbereik te komen. Wel zal er rekening worden gehouden met deze soorten in het geval van het kappen en compenseren van bos in het leefgebied wanneer nodig. Voor een andere doelsoort, de grauwe klauwier, is bekend dat jonge bosaanplant leidt tot een gunstig broedhabitat. Voor deze soort zou bosaanplant dus kunnen bijdragen aan een verdere toename van de broedpopulatie. Het is momenteel niet mogelijk om hier een aantal aan te plakken. Voor de overige vogelsoorten kan de Friese bomen- en bossenstrategie met name indirect een goede bijdrage leveren aan het behalen van de doelstellingen. Voor een groot deel van de vogelsoorten (55%) lijkt voedselbeschikbaarheid een knelpunt

of in ieder geval een aandachtspunt. Het gaat hier dan met name over de beschikbaarheid van prooidieren, zoals insecten, kleine waterdiertjes, vis en kleine zoogdieren. De beschikbaarheid van deze prooidieren is direct gelinkt aan de algehele biodiversiteit. Maatregelen als revitalisering van bos, het uitbreiden van landschapselementen (bijv. houtwallen en kleine bosjes) en de aanplant van beekbegeleidend bos (o.a. bijdrage lokale verbetering waterkwaliteit), kan wel worden bijgedragen aan een toename van de biodiversiteit, waaronder insectenpopulaties, en daarmee ook de voedselbeschikbaarheid voor vogels. Verder kunnen landschapselementen en beekbegeleidende bossen ook bijdragen aan geschikte beschutte nest- en/of verblijfplaatsen voor vogels die daar behoefte aan hebben. Met de huidige beschikbare informatie in het niet mogelijk een precieze inschatting te maken van de mate waarin de Friese bomen- en bossenstrategie zal bijdragen aan het behalen van de vogeldoelen.

Habitatrichtlijnsoorten

Evenals voor de vogelsoorten, zijn ook de meeste overige soorten met een VHR-opgave voor de provincie Fryslân niet direct afhankelijk van bos. Soorten die wel direct zouden kunnen profiteren van de maatregelen in het kader van de Friese bomen- en bossenstrategie zijn de meervleermuis en de bever. Voor de meervleermuis kunnen landschapselementen met bomen bijdragen aan de ontwikkeling van geschikte vliegroutes tussen de kraam- en verblijfplaatsen en de foerageergebieden. Het niet voldoende aanwezig zijn van dergelijke geschikte vliegroutes is één van de nog steeds aanwezige knelpunten voor de soort. De bever is gebaat bij herinrichting van beeksystemen, inclusief de ontwikkeling van beekbegeleidend bos, waardoor de kwaliteit van geschikt leefgebied zal toenemen.

Revitalisering bos

De totale revitaliseringsopgave voor bos is als volgt opgebouwd (in dit maatregelpakket, thema bomen en bos, voor 2024-2025 richten wij ons op het uitvoeren van een deel (424 hectare) van onderstaande ambitie):

Revitaliseringsopgave per type bos	Top 3 maatregelen per type bos
528 ha essenbos	Vervangen es door alternatieve loofboomsoorten; wildbescherming aanplant; bestrijding/ beheersing invasieve soorten.
231 ha fijnsparbos	Vervangen spar door alternatieve boomsoorten; wildbescherming aanplant; herstel hydrologie als de groeiplaats dit toelaat.
264 ha lariksbos	Inbrengen loofboomsoorten; wildbescherming aanplant;

	verbeteren duurzaam productievermogen.
303 ha grove dennenbos	Inbrengen loofboomsoorten; wildbescherming aanplant; aandeel dik dood hout verhogen.
644 ha eikenbos	Inbrengen strooiselverbeterende soorten, wildbescherming aanplant, bestrijding/ beheersing invasieve soorten.
826 ha overig bos	Mix van bovengenoemde maatregelen. Per locatie beoordelen.

Daarnaast wordt ingezet op:

- Maatwerk; per locatie exact beoordelen welke maatregelen toe te passen. Soms is een niet in de top 3 genoemde maatregel aan de orde.
- Onderzoek/ uitvoeringsmaatregelen verbeteren hydrologie.
- Impuls jonge bossen (20-30 jaar oud).
- Versterken kwaliteit van de bosranden.

N.B. De veelgenoemde maatregel 'inbrengen soorten' dient meestal meerdere doelen, o.a.: strooiselverbetering, verhogen menging, toename structuurvariatie, klimaatbestendiger en weerbaarder bos en verminderen verdamping.

Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden *Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.*	De Friese bomen- en bossenstrategie is opgesteld met en door onze partners. Vele partners hebben ook bijgedragen aan het opstellen van het Fries Programma Landelijk Gebied. Met elkaar steken we de schouders eronder. Dit gaat om o.a. het Wetterskip Fryslân, gemeenten, grondeigenaren, collectieven, Friese Milieu Federatie en Landschapsbeheer Friesland. *Provincie Fryslân* *Rol:* financier, initiatiefnemer, verbinder, grondeigenaar en bevoegd gezag binnen NNN. *Verantwoordelijkheid:* realiseren ambitie. *Wetterskip Fryslân* *Rol:* financier, grondeigenaar en bevoegd gezag wateren. *Verantwoordelijkheid:* waterkwaliteit en -kwantiteit. *Gemeenten* *Rol:* bevoegd gezag, stakeholder en uitvoerder.

	Verantwoordelijkheid: gemeentelijke omgevingsplannen/ bestemmingsplannen bijhouden/ wijzigen. *Grondeigenaren (Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, particulieren (Fries Particulier Grondbezit en de Bosgroepen) etc.)* *Rol:* financier, eigenaar en uitvoerder terrein. *Verantwoordelijkheid:* beheer en inrichting voor terrein. *Collectieven/ BoerenNatuur Fryslân* *Rol:* stakeholder, uitvoerder maatregelpakket. *Verantwoordelijkheid:* zorgen voor goede voorwaarden en begeleiding. *Friese Milieu Federatie* *Rol:* stakeholder en uitvoerder maatregelpakket. *Verantwoordelijkheid:* natuurkwaliteit borgen. *Landschapsbeheer Friesland* *Rol:* stakeholder en uitvoerder maatregelpakket. *Verantwoordelijkheid:* zorg dragen voor het landschap en uitvoerder van het bomenloket. *Natuur Mei de Mienskip* Provincie Fryslân, Wetterskip, Staatsbosbeheer, It Fryske Gea, Natuurmonumenten en LTO zijn vertegenwoordigd in de uitvoeringsorganisatie Natuur Mei de Mienskip. Deze programmaorganisatie zorgt voor een integrale samenwerking en kan direct met elkaar samenwerken om natuur te realiseren binnen NNN.
Afgeronde procedures en besluitvorming *Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.*	De Friese bomen- en bossenstrategie is in september 2022 door Provinciale Staten vastgesteld. De uitvoering van deze bossenstrategie kan dan ook gelijk starten.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen *Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging.*	*Democratische vertegenwoordiging* • De Friese bomen- en bossenstrategie is door PS vastgesteld in september 2022. • De Provinciale Commissie Landelijk Gebied (PCLG) heeft GS positief geadviseerd over de bossenstrategie en dit maatregelpakket.

Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.	*Participatie* • De strategie is opgesteld met en door onze partners. • De strategie is onderdeel van het gebiedsprogramma (Fries programma landelijk gebied) dat ook een participatietraject heeft gekend. • De strategie staat veelvuldig op de agenda van ons overleg met de TBO's, Bosgroepen en Fries Particulier Grondbezit. • De Friese Milieu Federatie en Landschapsbeheer Friesland hebben al vele projecten gedraaid rondom bomen. Met deze investering kunnen zij hier een vervolg/ impuls aan geven. • De agrarische collectieven/ BoerenNatuur Fryslân adviseren en ondersteunen boeren/ grondeigenaren bij de aanplant van bomen of bos op landbouwgrond (agroforestry, voedselbos, erfbeplanting, landschapselementen).

Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage *Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.*	De bossenstrategie kan maar ten dele worden uitgevoerd door bestaande budgetten, zoals het Natuurpact, Programma Natuur en ANLb en door de inbreng van grondeigenaren. Voor omvorming van natuur naar bos binnen NNN, bosuitbreiding buiten NNN, revitalisering van bos, en uitbreiding en revitalisering van landschapselementen zijn geen of onvoldoende bestaande budgetten beschikbaar en derhalve is een beroep op het Transitiefonds noodzakelijk. Een deel van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie wordt door anderen gerealiseerd/ bekostigd en doen we dus geen aanvraag voor vanuit het Transitiefonds: • 50 hectare bosuitbreiding binnen NNN (eigen middelen partners) • 100 hectare bosuitbreiding buiten NNN (eigen middelen partners) • 250 hectare bosrevitalisering (o.a. Programma Natuur en eigen middelen partners) Deze hectares zijn geminderd op de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie en vervolgens gedeeld voor de jaren 2024-2026. Voor het overige doen we wel een beroep op het Transitiefonds, in ieder geval voor de jaren 2024-2026.

Kostenraming

Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:

- Specificeer de kosten per type maatregel.
- Werk volgens de PxQ systematiek.
- *Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.*
- *Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.*
- *Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.*
- *Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).*

Kostenraming

Maatregelen bossenstrategie ihkv FPLG	eenheid	aantal	jaren	normbedrag	totaal	
Maatregel 1: bosuitbreiding binnen NNN						
omvorming bestaande natuur naar bos	ha	24,5		€ 15.000	€ 367.500	
omvorming bestaande natuur naar bos extra	ha	27		€ 15.000	**€ 405.000**	toegevoegd
Totaal maatregel 1				€ 15.000	**€ 772.500**	
Maatregel 2: bosuitbreiding buiten NNN						
verwerving	ha	36		€ 60.000	€ 2.150.000	
afwaardering		35%		€ 21.000	€ 752.500	
inrichting	ha	36		€ 18.000	€ 645.000	
Totaal maatregel 2					**€ 3.547.500**	
Maatregel 3: revitalisering bestaand bos:						
revitalisering bestaand bos	ha	424,17		€ 12.500	€ 5.302.083	
revitalisering bestaand bos extra	ha	126,00		€ 12.500	**€ 1.575.000**	toegevoegd
Totaal maatregel 3					**€ 6.877.083**	
Maatregel 4: uitbreiding houtige landschapselementen:						
uitbreiding houtwallen, singels en kleine bosjes en/of herbeplanting van verdwenen houtwallen en kleine bosjes	ha	19		€ 23.000	€ 429.333	
aanleg nieuwe wegbeplanting	km	2		€ 12.500	€ 20.833	
aanleggen solitaire bomen in buitengebied	aantal	8.333		€ 200	€ 1.666.667	
Totaal maatregel 4					**€ 2.116.833**	
Maatregel 5: revitaliseren landschapselementen						
bestaande landschapselementen, zoals houtwallen en kleine bosjes, elzensingels	ha	98		€ 18.000	€ 1.767.000	
bestaande landschapselementen, zoals houtwallen en kleine bosjes, elzensingels extra	ha	22		€ 18.000	€ 396.000	toegevoegd
bestaande wegbeplanting en lanen (openbare wegen, landgoederen en buitenplaatsen)	km	3		€ 6.700	€ 21.217	
Totaal maatregel 5					**€ 2.184.217**	
Maatregel 6: 210 hectare uitbreiding agroforestry en voedselbos						
uitbreiding boomweides	ha	16		€ 6.900	€ 109.250	
uitbreiding strokenteelt	ha	16		€ 200	€ 3.167	
uitbreiding voedselbos	ha	3		€ 56.500	€ 188.333	
Totaal maatregel 6					**€ 300.750**	
Totaal bossenstrategie					**€ 15.798.883**	

Tabel 2: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor thema bomen en bos uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel. In de tabel is aangegeven wat er is toegevoegd ten aanzien van de oorspronkelijke opgave. De toevoeging past binnen de financiële bandbreedte van dit pakket en wordt mogelijk gemaakt door overheveling van onderdelen uit het thema Kennisontwikkeling naar de 2e fase Programma Natuur. Het gaat om toevoeging op onderdelen die door WEcR1 als 'low-regret' zijn gewaardeerd.

Toelichting gedetailleerde kostenraming maatregelpakket Bomen en bos

De totalen van de eenheden van de Friese bomen- en bossenstrategie wijken af van de in de tabel aangegeven eenheden. Dit komt doordat grondeigenaren ook vanuit hun eigen verantwoordelijkheid maatregelen treffen/ hectares realiseren. Deze worden door de grondeigenaren betaald, vandaar dat hiervoor geen budget uit het Transitiefonds hoeft te worden gereserveerd.

In de Friese bomen- en bossenstrategie zelf is een lager bedrag genoemd dan hier in de raming staat vermeld. Dit komt door de inflatie tussen het moment van vaststellen (in 2022) en nu. De berekeningen zijn gebaseerd op de Tarieven Catalogus Groen blauwe diensten. De toegepaste indexering is afkomstig van de Grond-, weg- en waterbouw (GWW).

Dekkingsvoorstel

Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma,

Een deel van de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie wordt door anderen gerealiseerd/ bekostigd en doen we dus geen aanvraag voor vanuit het Transitiefonds:

- 50 hectare bosuitbreiding binnen NNN (eigen middelen partners)

Klimaatfonds, GLB-NSP, evenals al bestaande regelingen. *• Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds).* *• Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.* • Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.	• 100 hectare bosuitbreiding buiten NNN (eigen middelen partners) • 250 hectare bosrevitalisering (o.a. Programma Natuur en eigen middelen partners) Deze hectares hebben we <u>geminderd</u> op de totale ambitie en vervolgens <u>gedeeld</u> om de jaren 2024-2026 te berekenen. Zodoende zijn de aangevraagde middelen in dit maatregelpakket volledig gericht op het Transitiefonds. Daarnaast is de verwachting dat we in de komende jaren uitbreiding landschapselementen en agroforestry/ voedselbos kunnen realiseren via het GLB-NSP (reeds opgenomen in openstellingsbesluit). Dit is echter nog onzeker en hebben we daardoor nu niet geminderd op de totale ambitie van de Friese bomen- en bossenstrategie. Dit geldt naar verwachting wel voor een volgende ronde maatregelpakketten.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) *Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.*	Uitgaande van het indicatieve budget (2,5 mld) is de gevraagde bijdrage voor de – totale – bossenstrategie 3% van het Transitiefonds. Het nu aangevraagde bedrag voor 2024-2026 betreft 0,56% van het Transitiefonds.
Risico's en beheersmaatregelen *Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.*	*1. Onvoldoende capaciteit voor uitvoering (opdrachtnemers, aannemers)* Beheersmaatregel: onze partners hebben aangegeven dat ze extra capaciteit zullen moeten aantrekken om werk te maken van deze maatregelen. Als hierin gefaciliteerd wordt, zullen zij graag hun schouders eronder zetten. Daarnaast zullen we werken met een goede fasering/ programmering. Partners als Staatsbosbeheer en de Bosgroepen hebben, mede in het kader van Programma Natuur, al goed vooronderzoek gedaan naar de kansen. Zij staan dus in de startblokken. *2. Onvoldoende (autochtoon) plantmateriaal beschikbaar* Beheersmaatregel: met Staatsbosbeheer Friesland en Landschapsbeheer Friesland zijn we in gesprek om voldoende (autochtoon) plantmateriaal te waarborgen. Ook wordt gekeken of herplant mogelijk is van plantmateriaal (zaailingen/ bosopslag) wat elders weggehaald wordt vanwege andere natuurdoelen (stuifzand, heide etc.).

	3. Onvoldoende bereidheid voor bomen/ bos op landbouwgrond Beheersmaatregel: met o.a. het Fries Particulier Grondbezit, Bosgroepen, Friese Milieu Federatie, Landschapsbeheer Friesland en de collectieven/ BoerenNatuur Fryslân zijn we in gesprek over de intermediaire rol die zij kunnen vervullen richting particuliere grondeigenaren. Daarnaast: we zetten in op vrijwilligheid en benutten daarbij de grondbank/ grondbanken. *4. Afwentelaffect bomen en bos - weidevogels* Belangrijkste potentieel afwenteleffect is te verwachten bij aanplant van bos en bomen in veenweiden. Dit verzet zich met de weidevogeldoelstellingen in het gebied. Door het gericht zoeken naar ruimte in andere delen van Fryslân voor bos en bomen wordt dit risico vermeden. Het open karakter van de veenweide wordt daarmee behouden, met name in weidevogelgebieden.

Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding *Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).*	**Fase 1, start* (2024):** - Partners in stelling brengen - Kansen concretiseren - Laaghangend fruit realiseren (er doen zich nu al kansen voor waar gelijk op kan worden ingezet) - Borgen voldoende (autochtoon) plantmateriaal - Voor zover geen bestaande regeling beschikbaar, gebruiksvriendelijke regeling(en) opstellen - Bosbodemonderzoek naar o.a. verzuring - Opschalen (qua uitvoering en capaciteit in- en extern) voor fase 2 en 3 en na 2026 **Fase 2, tussenresultaten (2025):** - Grootste deel van de ambitie realiseren - Begin 2025 de voortgang evalueren **Fase 3, afronding (2026)**: - Eind 2025 moet 1/6 van de totale ambitie van het thema bomen en bos gereed zijn *Afhankelijk van datum toekenning middelen.
Gesteld staan voor realisatie *Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.*	Binnen de provincie Fryslân is een taakgroep Friese bomen- en bossenstrategie. Daarnaast wordt gebruik gemaakt van de uitvoeringsorganisatie van het FPLG (projectleiding, grondzaken, subsidiezaken, etc.). Ook zijn er voldoende concrete kansen bekend dat de aangevraagde hectares realistisch zijn. We zetten ze echter niet op een kaart.

	Tot slot, onze partners hebben tijdens en na het opstellen van de Friese bomen- en bossenstrategie gezegd de schouders eronder te zetten. Met name Staatsbosbeheer en de Bosgroepen staan in de startblokken. Daarnaast is een goede samenwerking met het Wetterskip Fryslân om te zorgen voor goede hydrologische condities.

Thema 2: Kennisontwikkeling

Algemeen

Naam	Kennisontwikkeling
Hoofdaanvrager *De naam van de hoofdaanvrager (provincie)* *Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.* *IBAN nummer aanvrager.*	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen ***Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.***	*Deelnemende partijen:* Provincie Fryslân Wetterskip Gecertificeerde natuurbeheerders Ecologische advies- en ingenieursbureaus Kennisinstellingen *Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds:* Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden. In totaal is er voor het deelpakket kennisontwikkeling afgerond 7,5 miljoen euro nodig. Een deel van de kosten wordt opgevoerd voor de Programma Natuur fase 2 programmering (noodzakelijk om verslechtering te voorkomen). Dit is van toepassing op afgerond 3,5 miljoen euro. Het overige deel, afgerond 3,7 miljoen euro wordt via dit maatregelpakket aangevraagd vanuit het transitiefonds.
Gebied /locaties ***Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.***	De maatregelen zijn t.b.v. onderstaande gebieden: Duinen Vlieland* Duinen Terschelling* Duinen Ameland* Duinen Schiermonnikoog* Groote Wielen Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving* Witte en Zwarte Brekken Sneekermeergebied Alde Feanen* Deelen Van Oordt's Mersken* Wijnjeterper Schar* Bakkeveense duinen* Rottige Meenthe & Brandemeer * Natuurnetwerk Nederland (NNN) Agrarisch gebied * = stikstofgevoelig

Samenvatting *Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.*	*Doel* Uit de concept Natuurdoelanalyses (NDA's) die de Provincie Fryslân heeft opgesteld blijkt dat voor een zeer groot deel van de instandhoudingsdoelstellingen verslechtering niet kan worden uitgesloten of dat er zelfs al sprake is van verslechtering. Verder is duidelijk geworden dat er nog vele kennisleemtes zijn die het bereiken van een gunstige staat van instandhouding in de weg staan. Het doel van dit maatregelpakket is om de belangrijkste kennisleemtes te dichten en de huidige staat van instandhouding en doelbereik beter te kunnen beoordelen. Op basis van de uitkomsten kunnen we de best mogelijke maatregelen en kansen voor natuurherstel identificeren en kunnen we deze vanaf 2026 gaan uitvoeren. Daarnaast zijn we van plan om enkele cruciale kennisvragen die nog spelen ten aanzien van de groenblauwe dooradering (GBDA), uitvoering van de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de VHR-waarden buiten Natura 2000 te beantwoorden. Bij het dichten van de kennisvragen wordt ook rekening gehouden met de ecologie en het terreingebruik van de aanwezige beschermde soorten. Een essentieel onderdeel van de kennisontwikkeling is om maatregelen ook te toetsen aan doelmatigheid en realisme. Op deze wijze kan het beschikbare budget voor systeemherstel, dat nodig is voor de realisatie van 30% VHR-doelbereik in 2030 en het naleven van het verslechteringsverbod, zo efficiënt mogelijk wordt ingezet. Naast kennisontwikkeling is het voor een aantal soorten essentieel dat er, in aanvulling op onderzoek, op korte termijn maatregelen worden getroffen om de verdere achteruitgang te stoppen. Dit geldt voor de grote vuurvlinder, noordse woelmuis en de meervleermuis. Eén van de doelen van dit onderdeel van het maatregelenpakket natuur is dus ook om noodmaatregelen voor bovengenoemde soorten te treffen. *Doelbereik* Over het algemeen zijn de belangrijkste drukfactoren voor de meeste aangewezen habitattypen waarmee het niet goed gaat vermesting en verzuring. Een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie, met o.a. verdroging tot gevolg, zijn hier over het algemeen de oorzaak van. Uit de NDA's blijkt dat de negatieve gevolgen van deze drukfactoren ook waarneembaar zijn in het veld. Echter, door het veelal ontbreken van concrete of recente meetdata (bijv. zuurgraad, voedselrijkdom, waterkwaliteit, stikstofdepositie) kan nu nog niet goed ingeschat worden hoe groot het probleem precies is en waar de beste kansen voor herstel liggen. Ook is gebleken dat het peilbuismeetnet in de

	meeste gebieden niet voldoende dekkend is om een goed beeld te krijgen van de lokale werking van het hydrologisch systeem. Tenslotte zijn er ook voor bepaalde habitattypen kennisleemten geconstateerd in de NDA's over kwaliteit of effectiviteit van maatregelen. Om de invloed van bovengenoemde drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Systeemherstel is geen sinecure. In veel gevallen is de uitgangssituatie de laatste decennia zodanig veranderd (bijv. inklinking van veenpolders rondom de laagveenmoerassen) dat het draaien aan een systeemknop, zoals peilverhoging, niet zondermeer het gewenste effect zal opleveren. Om toe te kunnen werken naar maatregelen gericht op systeemherstel is een beter begrip van het lokale en regionale ecohydrologisch systeem randvoorwaardelijk. Uit de NDA's is verder naar voren gekomen dat ook voor een groot aantal soorten de doelstellingen niet worden gehaald en/of dat verslechtering van het leefgebied al heeft plaatsgevonden of niet kan worden uitgesloten. Voor een deel van de soorten is bekend waarom de doelstellingen niet worden gehaald (bijv. versnippering van het leefgebied, afname van de kwaliteit van het leefgebied), maar voor een deel is dit niet duidelijk. Voor deze soorten is het belangrijk dat we op korte termijn in beeld krijgen in hoeverre er voldoende draagkracht is in het leefgebied (inclusief voedselbeschikbaarheid), in welke mate verstoring een negatieve invloed heeft en/of welke knelpunten er in een gebied spelen voor een soort. Als de knelpunten al wel duidelijk zijn, is in meerdere gevallen niet duidelijk welke maatregelen het meest efficiënt en effectief zijn om deze knelpunten op te lossen. Voor een paar soorten (grote vuurvlinder, noordse woelmuis meervleermuis) is de situatie dusdanig kritiek dat in aanvulling op onderzoek, maatregelen om de huidige achteruitgang te stoppen noodzakelijk zijn. Met de noodmaatregelen die worden voorgesteld in dit pakket verwachten we de huidige achteruitgang van deze soorten te stoppen en verwachten we vanaf 2026 met behulp van de uitkomsten van het benodigde onderzoek maatregelen te kunnen opstarten die zullen leiden tot een vooruitgang van de desbetreffende soorten. Een belangrijk aandachtspunt is het belang van het agrarisch gebied en de natuur buiten de Natura 2000-gebieden. Deze delen van het landelijk gebied zijn cruciaal voor het systeemherstel en het doelbereik binnen Natura 2000 en het op termijn realiseren van de landelijke VHR-doelstellingen. Hierbij gaat het onder andere om het voorkomen/tegengaan van de versnippering van het

leefgebied van soorten, de waterkwaliteit en leefgebied voor soorten. Om goed in beeld te krijgen hoe de overige opgaven van het NPLG, namelijk de doelstellingen voor water en bodem, klimaat en GBDA, zo maximaal mogelijk kunnen bijdragen aan VHR-doelbereik, zal ook hier onderzoek naar worden gedaan.

Belangrijkste maatregelen en instrumenten

Dit maatregelenpakket gaat over onderzoek gericht op:

1. Het meten van de bodem- en waterkwaliteit in Natura 2000-gebieden.
2. Onderzoek hydrologische condities
3. Stikstofmeetnet
4. Onderzoek naar de ecologie van soorten
   Waaronder:
   - Onderzoek naar aanwezigheid en kansen voor de VHR-doelen buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden (in de rest van het NNN en daarbuiten)
   - Aanvullende onderzoeken ten behoeve van de kwaliteit van habitattypen.
   - Noodmaatregelen beschermde soorten
5. Actualiseren gedateerde vegetatiekarteringen en habitattypenkaarten.
6. Het actualiseren van de LESA's (Landschapsecologische systeemanalyses)
7. Onderzoek actuele s.v.z. groenblauwe dooradering, nadere detaillering van deze opgave per landschapstype én het nader bepalen van de voorwaarden waaraan (nieuw) bos en gbda moeten voldoen om zo goed mogelijk bij te kunnen dragen aan de NPLG-opgaven (randvoorwaarden voor aanleg en beheer).

Verhouding tot gebiedsprogramma

Bovenstaande maatregelen zijn nodig om de doelstellingen op het gebied van natuur, zoals opgenomen in het gebiedsprogramma te kunnen realiseren. Verderop wordt een gedetailleerde onderbouwing gegeven waarom de voorgestelde maatregelen randvoorwaardelijk zijn voor het behalen van de doelen in het NPLG.

Kosten en dekking
Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking

Maatregelen kennisontwikkeling en noodmaatregelen soorten	Ten laste van Transitiefonds	Ten laste van Programma Natuur 2e fase
Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom		€ 840.000
Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom	€ 52.500	
Maatregel 2: Onderzoek hydrologische condities		€ 800.000
Maatregel 3 Stikstofmeetnet	€ 310.000	
Maatregel 4: Onderzoek ecologie van soorten	€ 3.170.000	
Maatregel 5: Actualiseren vegetatiekarteringen		€ 400.000
Maatregel 6: actualiseren LESA's		€ 1.400.000
Maatregel 7: Onderzoek GBDA;	€ 150.000	
Totaal maatregelen kennisontwikkeling	€ 3.682.500	

vanuit meerdere financiële bronnen).	Tabel 3: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema kennisontwikkeling uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel. Maatregelen 1, 2, 5 en 6 zullen worden opgevoerd voor de **Programma Natuur** programmering (versnelling en focus op het voorkomen van verslechtering). Van maatregel 1 wordt ook nog een deel opgevoerd voor het transitiefonds. De overige maatregelen 3 en 4 zullen via dit maatregelenpakket aangevraagd worden vanuit het transitiefonds. Door het verplaatsen van onderdelen naar de aanvraag voor de 2e fase van het programma Natuur ontstaat er financiële ruimte binnen dit thema van de aanvraag. Bij de onderdelen 3 en 4 zijn binnen de bedragen van WEcR1 onderdelen toegevoegd. Deze onderdelen zijn gebaseerd op verbeteringen en aanvullingen uit WEcR1 en het advies van de Ecologische Autoriteit op de Natuurdoelanalyses. Naar verwachting zal een gedeelte van de in dit maatregelenpakket opgenomen monitoring ook onderdeel zijn van het landelijke Verbeterprogramma VHR-monitoring (VVM). Het duurt, met het oog op de urgentie voor maatregelen, echter te lang om hier nu op te wachten. Daarnaast is de financiering van het VVM momenteel onzeker en is er voor de periode na 2030 geen structurele oplossing qua financiering voorzien. Het is dus van belang om deze opvulling van kennisleemten binnen dit maatregelenpakket op korte termijn op te pakken.
Bijlagen Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak. Wellicht onderbouwing van kosten.	Bijlage 1. Kaart Alde Feanen Bijlage 2. Kaart Bakkeveense duinen Bijlage 3. Kaart duinen Ameland Bijlage 4. Kaart duinen Schiermonnikoog Bijlage 5a. Kaart duinen Terschelling deel 1 Bijlage 5b. Kaart duinen Terschelling deel 2 Bijlage 5c. Kaart duinen Terschelling deel 3 Bijlage 6. Kaart duinen Vlieland Bijlage 8. Kaart Groote Wielen Bijlage 9. Kaart Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving Bijlage 10. Kaart Rottige Meente en Brandemeer Bijlage 11. Kaart Sneekermeergebied Bijlage 12. Kaart Van Oordts Mersken Bijlage 13. Kaart Wijnjeterper Schar Bijlage 14. Kaart Witte en Zwarte Brekken Bijlage 15. Kaart Deelen

Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG *Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van*	In het FPLG wordt ingegaan op verschillende doelen: het herstel van de biodiversiteit, verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat (waaronder inspelen op klimaatverandering). Ook een omslag naar een duurzame, natuurinclusieve landbouw behoort tot de opgaven die het FPLG

de teksten in het gebiedsprogramma.	zich ten doel heeft gesteld. Dit alles om te komen tot gezonde natuur, schoon water en een zuivere lucht. Het NPLG richt zich dan ook op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. *Natuur* De opgave voor natuur is om 30% van het gat richting een gunstige staat van instandhouding te overbruggen. Op basis van de NDA's is gebleken dat voor veel doelen verslechtering niet kan worden uitgesloten of dat er zelfs al verslechtering is geconstateerd en hier dus nog een behoorlijke opgave ligt. Daarbij komt verder nog dat er ook een opgave ligt voor meerdere habitattypen en soorten die vallen onder ofwel de Habitatrichtlijn of de Vogelrichtlijn, maar waarvoor geen Natura 2000-gebieden zijn aangewezen. Bij de soorten gaat het in het algemeen om soorten, waarvan het leefgebied zich voornamelijk bevindt in het agrarisch gebied, zoals bijvoorbeeld de weidevogels. Hoewel de Natura 2000-gebieden de basis vormen voor de realisatie van gunstige staat van instandhouding van de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen, kunnen ze niet los gezien worden van het Natuurnetwerk Nederland (NNN) en de rest van het landelijk gebied. Dit betekent ook dat maatregelen het meest effectief zullen zijn als dit integraal wordt opgepakt en hierbij het belang van de rest van het landelijk gebied voor Natura 2000 niet uit het oog verloren wordt. De belangrijkste knelpunten voor de beschermde habitattypen op het vasteland van Fryslân zijn de te hoge stikstofdepositie voor het merendeel van de habitattypen en de huidige hydrologische situatie. In meerdere gebieden is sprake van verdroging, waardoor niet wordt voldaan aan de gewenste vochttoestand van de habitattypen en de vermesting en verzuring als gevolg van de te hoge stikstofdepositie worden versterkt. Op de Waddeneilanden zijn voornamelijk gebrek aan dynamiek en de aanwezigheid van exoten, waarvan de watercrassula de meest zorgelijke is, belangrijke knelpunten. Voor de beschermde soorten zijn de knelpunten wisselend en vrij soort-specifiek, maar omvatten over het algemeen omvang en versnippering van het leefgebied, het huidige peilbeheer, de voedselbeschikbaarheid (biodiversiteit), verstoring, predatie en/of klimaatverandering. Voor een sommige gebieden is de situatie in de afgelopen decennia onomkeerbaar veranderd, waardoor realisatie van sommige doelen in sommige gebied niet binnen bereik lijkt te leggen. Een goed voorbeeld hiervan is het Natura 2000-gebied de Rottige Meenthe en Brandemeer. Hier is het omliggende gebied inmiddels zover ingeklonken (veenoxidatie), waardoor het gebied

	een stuk hoger ligt dan de omgeving. Dit betekent ook dat het een wegzijgingsgebied is waar kwel niet meer voorkomt. Juist voor het behoud en/of de uitbreiding van habitattypen als blauwgrasland is kwel, of een andere vorm van buffering, noodzakelijk. In dit gebied is veel sprake van verzuring en lijken de mogelijkheden voor herstel zeer beperkt tot afwezig.
Doelbereik NPLG Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.	Eén van de kerndoelen waar het NPLG naar streeft is de realisatie en instandhouding van een rijke en veerkrachtige natuur, oftewel een herstelde biodiversiteit. Om dit punt te bereiken is het nodig dat ecosystemen worden hersteld of verbeterd, de verschillende natuurgebieden goed met elkaar verbonden zijn en er ook in het agrarisch gebied, in combinatie met de landbouwfunctie, voldoende geschikt leefgebied voor de daar aanwezige soorten is. Op deze wijze kan er voldoende uitwisseling tussen soorten, binnen en buiten Natura 2000 kan plaatsvinden, wat essentieel is voor een robuuste natuur. Dit onderdeel van het maatregelenpakket natuur heeft voornamelijk betrekking op de Natura 2000-gebieden, omdat dit de gebieden zijn waar we de grootste stappen richting 30% van de overbrugging van het gat tot een gunstige staat van instandhouding kunnen zetten. Echter, op dit moment zijn er nog te veel kennisleemtes om, in aanvulling op wat er al in de beheerplannen staat, specifieke benodigde maatregelen te kunnen definiëren. Het doel van dit onderdeel van het maatregelenpakket is dan ook om de meest urgente kennisleemtes te dichten. Hierbij gaat het om water- en bodemonderzoek, het actualiseren van de landschapsecologische systeemanalyses (LESA's), actualiseren van vegetatiekarteringen en onderzoek naar de draagkracht/geschiktheid van het leefgebied van soorten en de knelpunten die nog aanwezig zijn. Aan de hand van de uitkomsten uit deze onderzoeken kan per gebied een plan worden opgesteld om verdere achteruitgang te stoppen en de eerste stap richting verbetering te zetten voor het merendeel van de aangewezen habitattypen. Ook soorten die voor hun leefgebied afhankelijk zijn van de habitattypen zullen meeprofiteren. Dit neemt niet weg dat er in sommige gebieden de omstandigheden in de afgelopen decennia onomkeerbaar veranderd zijn, waardoor die gebieden voor bepaalde doelen niet meer voldoende kunnen bijdragen aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Voor deze doelen is het belangrijk dat we een goed beeld krijgen van waar de beste mogelijkheden liggen buiten de begrenzing van Natura 2000. Hiervoor gaan we een onderzoek doen naar de mogelijkheden binnen het NNN en de aanwezige natuurwaarden daarbuiten. Ook

	zullen we een plan laten maken voor de beste invulling van de Friese Bomen- en Bossenstrategie en de groenblauwe dooradering (GBDA) op zo'n manier dat het ook maximaal bijdraagt aan de natuuropgave voor Fryslân. Hiermee brengen we de mogelijkheden voor het realiseren van de restopgave om te komen tot een gunstige staat van instandhouding in beeld. Voor enkele soorten is de situatie momenteel dusdanig kritiek dat er nu maatregelen getroffen moeten worden om verdere achteruitgang te stoppen of zelfs uitsterven te voorkomen. Voor deze soorten worden in dit onderdeel van het maatregelenpakket in aanvulling op onderzoek alvast enkele noodmaatregelen getroffen. Hierbij gaat het om drie soorten, namelijk de grote vuurvlinder, noordse woelmuis en de meervleermuis. Dit maatregelenpakket is randvoorwaardelijk voor het realiseren van de 30% overbrugging van het gat naar een gunstige staat van instandhouding. Resultaat van de kennisontwikkeling met betrekking tot de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen die nog niet in een gunstige staat van instandhouding verkeren: - Voor ~85% van de habitattypen is in 2026 bekend welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. - Voor ~70% van de habitatrichtlijnsoorten is in 2026 bekend of en welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. - Voor ~50% van de Vogelrichtlijndoelen is in 2026 bekend of en welke aanvullende maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. - Het is in 2026 bekend wat er nodig is om in 2030 5% GBDA te realiseren in 2030 en waar en hoe invulling wordt gegeven aan de verdere uitvoering van de GBDA en de Friese Bomen- en bossenstrategie. Tegelijkertijd wordt de uitvoering van deze sporen al wel gestart. Bij de doelen die niet vallen onder de percentages benoemd in bovenstaande opsomming gaat het over het algemeen over doelen die niet voorkomen in Fryslân, maar waar wel een doel voor is geformuleerd en doelen die niet zijn aangewezen binnen Natura 2000. Dit betekent dat het percentage met betrekking tot de bijdrage van dit pakket aan de Vogelrichtlijndoelen een onderschatting is. Vogelsoorten die gebaat zijn bij de GBDA en Bomen- en Bossenstrategie zijn niet meegenomen in

	bovenstaande inschatting. Voor deze soorten spelen zoveel andere factoren mee dat het lastig is om een concrete inschatting te geven van de mate van doelbereik als gevolg van de GBDA en Friese Bomen- en Bossenstrategie door de veelheid van andere factoren die van belang zijn. Planning voor de natuuropgave voor 2030 in het FPLG: - 2024/2025: Uitvoering onderzoeken + start noodmaatregelen soorten - 2026: Start met maatregelen die volgen uit de onderzoeken en verdere verslechtering van de grote vuurvlinder, noordse woelmuis en meervleermuis is gestopt. - 2030: Overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma *Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)*	Dit maatregelpakket is verbeterd op grond van de concept NDA's, het eerste LNV-toetsbeeld en de eerste adviezen van de Ecologische Autoriteit die inmiddels beschikbaar zijn. Er wordt ten tijde van het opstellen en indienen van dit maatregelenpakket nog gewerkt aan het definitieve gebiedsplan FPLG. Dit betekent dat dit maatregelpakket op punten vooruitloopt op het definitieve gebiedsplan en daardoor mogelijk niet volledig overeenkomt met het ontwerp gebiedsplan dat de Provincie Fryslân op 1 juli 2023 bij LNV heeft ingeleverd.
Meekoppelkansen *Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.*	*Bewustwording* Meer kennis over de doelen en de knelpunten is belangrijk om de soms ingrijpende maatregelen goed te onderbouwen en uit te leggen. Dit helpt naar verwachting bij het realiseren van meer bewustwording en draagvlak voor de natuurdoelen en de daarvoor benodigde maatregelen bij de bevolking. *Leefbaarheid en gezondheid* De beoogde kennisontwikkeling is randvoorwaardelijk voor natuurherstel. Groen (natuur) draagt bij aan een betere (mentale) gezondheid. Omdat een groene omgeving uitnodigt om te bewegen en ontspannen, speelt groen een rol bij de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Kortom: gezonde en groene natuurgebieden dragen bij aan de leefbaarheid van een gebied en gezondheid van haar inwoners. *Recreatie en toerisme* Een aantrekkelijk en gezond groenblauw landschap met een rijke biodiversiteit is aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. Hierdoor wordt de aantrekkingskracht op een gebied vergroot en draagt dit bij aan de lokale economie. Door in te zetten op kennisontwikkeling wordt het ook duidelijker wat wel en niet kan met betrekking tot recreatie en toerisme. Hier zit ook een sterke connectie met bewustwording.

	Intrinsieke waarde van de natuur Alle maatregelen die we treffen voor het behoud en herstel van de natuur hebben uiteindelijk tot doel om de biodiversiteit te vergroten, ook kennisontwikkeling. Een rijke biodiversiteit is ook belangrijk voor het behoud van een vitale landbouwsector in de toekomst, denk bijvoorbeeld aan functies als bestuiving, plaagbestrijding en bodemkwaliteit.

Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten *Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.*	*Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom* *Ondertitel: Het meten van bodem- en waterkwaliteit in Natura 2000-gebieden* **Maatregel:** In relatie tot de bodem zal er voor alle stikstofgevoelige Natura-2000 gebieden een onderzoek naar de verzuring en de voedselrijkdom van de bodem, met duiding wat dit betekent voor de beoogde natuurtypen en –doelen worden uitgevoerd. Ook de delen van gebieden die zijn aangemerkt als H0000 en H9999 worden hierin meegenomen om de beste kansen voor natuurherstel/-ontwikkeling te identificeren. Het betreft hier volledig fysisch chemisch bodemonderzoek. Het onderzoek naar de waterkwaliteit in de laagveenmoerassen, onder andere ten behoeve van verlanding, zal plaatsvinden in aanvulling op de analyses die in het kader van de KRW-doelstellingen worden uitgevoerd. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om vennen en het leefgebied van soorten als de gevlekte witsnuitlibel, zwarte stern en grote modderkruiper. Het onderzoek naar waterkwaliteit betreft een volledig fysisch, chemisch en biologisch onderzoek, exclusief de onderdelen fauna en macrofauna. De resultaten van deze onderzoeken zullen ook dienen als input voor de actualisatie van de LESA's (maatregel 6). **Instrumenten:** Bodemonderzoek, waterkwaliteitsonderzoek **Toelichting:** Uit de NDA's blijkt dat er weinig directe en actuele meetgegevens beschikbaar zijn met betrekking tot de zuurgraad, voedselrijkdom buffercapaciteit en ammoniumtoxiciteit in de bodem. Dit terwijl er wel zeer duidelijke aanwijzingen zijn dat er vermesting en verzuring door een te hoge stikstofdepositie en verdroging een negatief effect hebben op de aangewezen habitattypen. Door het gebrek aan meetgegevens kan er voor het overgrote deel van de stikstofgevoelige natuurtypen momenteel geen goede inschatting worden gemaakt van de daadwerkelijke grootte van het probleem, de mogelijkheden voor herstel en de kansen voor nieuwe ontwikkeling. In de reeds beschikbare adviezen van de Ecologische Autoriteit wordt

	aangegeven dat aanvullende informatie over de bodemkwaliteit noodzakelijk is. Op het gebied van waterkwaliteit in relatie tot de gewenste natuurwaarden zijn momenteel ook weinig actuele meetgegevens beschikbaar (zie NDA's). Het gaat hierbij om zowel de grotere oppervlaktewateren in de laagveenmoerassen bijvoorbeeld ten behoeve van verlandingsvegetatie als om kleinere wateren, zoals bijvoorbeeld aangewezen **vennen**. De monitoring die wordt gedaan in het kader van de KRW, sluit niet altijd goed aan op de vereisten voor de beschermde natuurwaarden en vindt plaats op een zeer beperkt aantal plekken. Om toch een goed beeld te krijgen van de daadwerkelijke invloed van de waterkwaliteit op de natuurdoelen (habitattypen en leefgebied van soorten) zijn aanvullende metingen nodig. Voor de overige natuurwateren (bijvoorbeeld heidevennen) worden de KRW-verplichtingen momenteel uitgewerkt. Deze worden beperkt gemonitord op waterkwaliteit. Om inzichtelijk te krijgen hoe deze vennen ervoor staan en voor beter begrip van de hydrologie van de vennen zijn aanvullende gegevens over de waterkwaliteit noodzakelijk. *Maatregel 2. Onderzoek hydrologische condities* **Maatregel:** Voor elk van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden wordt onderzocht in hoeverre het hydrologisch meetnet voldoende dekkend is om een goede inschatting te kunnen maken van de huidige vochttoestand van de verschillende habitattypen en het functioneren van het lokale hydrologische systeem en zo nodig op welke locaties er nog peilbuizen bijgeplaatst moeten worden. Bij het ontwerp van de uitbreiding van de meetnetten wordt ook rekening gehouden met welke informatie aanvullend nodig is voor een actualisatie van de LESA's (maatregel 6), zodat de resultaten ook als input kunnen dienen. Daarnaast zal ook een grondige analyse van de reeds beschikbare peilbuisgegevens in en rond de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden plaatsvinden. **Instrument:** Hydrologisch meetnet, analyse peilbuisgegevens **Toelichting:** Op basis van de NDA's blijkt dat er voor een deel van de aangewezen habitattypen aanwijzingen zijn voor verdroging, maar dat de directe meetgegevens om dit goed te kunnen onderbouwen of te bepalen in welke mate er sprake is van verdroging, grotendeels ontbreken. Dit komt doordat er nog delen van gebieden met habitattypen zijn waar geen peilbuizen staan en doordat er habitattypen middels het wijzigingsbesluit recent pas zijn toegevoegd aan het aanwijzingsbesluit voor een gebied. Daarnaast ontbreken op sommige plekken ook nog peilbuizen die nodig zijn voor een goed begrip van het lokale hydrologische systeem. Dit begrip van het lokale hydrologisch

	systeem is op meerdere plekken nodig om de benodigde en meest effectieve maatregelen te kunnen bepalen. Verder is extra (externe) kennis en capaciteit nodig voor het grondig analyseren van de gegevens van aanwezige peilbuismeetnetten, in de context van de vereisten van de natuur. NB Dit onderdeel wordt aangevraagd voor de 2e fase van het Programma Natuur. *Maatregel 3. Stikstofmeetnet* **Maatregel:** Het opzetten van een stikstofmeetnetten in alle Natura-2000 gebieden. Dit wordt gedaan door het MAN (Meetnet Ammoniak Natuurgebieden) en het korstmossenmeetnet uit te breiden naar alle Friese Natura 2000-gebieden. **Instrument:** MAN-meetnet, korstmossenmeetnet **Toelichting:** met de beschikbare natuurinformatie zien we de gevolgen van o.a. stikstof op de natuur. Maar hieruit kunnen we niet exact extraheren wat de precieze hoeveelheid stikstof – en dus de bijdrage van stikstof aan wat we zien – is. De indicatoren die met het MAN- en het korstmossenmeetnet worden gemeten geven hier een veel directer beeld van. Ammoniak is één van de vormen waarin stikstof vanuit de lucht weer op de grond terecht komt (depositie). Diverse korstmossoorten reageren heel direct op de aanwezigheid van stikstof in de lucht. Gele korstmossen op bomen zijn in gebieden waar veel stikstof neerslaat massaal aanwezig, terwijl stikstofgevoelige soorten, zoals eikenmos en baardmossen, daar juist afwezig zijn. NB in vergelijking met de oorspronkelijke aanvraag is het onderdeel korstmossenmeetnet toegevoegd binnen de bandbreedte van WEcR1. *Maatregel 4. Onderzoek naar de ecologie van soorten* **Maatregel:** Kennisleemtes die betrekking hebben op aangewezen soorten en die op basis van de NDA's het halen van de instandhoudingsdoelstellingen mogelijk in de weg zitten, zullen worden gedicht. Hiervoor wordt per soort bekeken welk onderzoek nodig is en dat zal dan worden uitgevoerd (zie tabel bij toelichting). **Instrument:** Ecologisch onderzoek **Toelichting:** Uit de NDA's blijkt dat voor meerdere soorten de instandhoudingsdoelstellingen niet worden gehaald, maar dat niet precies bekend is wat de knelpunten zijn. Voor veel soorten zijn er vragen over de draagkracht van het leefgebied; is de oppervlakte en de kwaliteit van het leefgebied jaarrond op orde? En is er dus voldoende voedsel, voldoende voortplantingshabitat en voldoende overwinteringshabitat beschikbaar? Voor een

enkele soort is niet bekend of de soort nog voorkomt in het daarvoor aangewezen gebied en ook de invloed van verstoring op het niet behalen van instandhoudingsdoelstellingen is in de meeste gevallen niet bekend.

In onderstaande tabel wordt weergegeven welke soort-specifieke onderzoeken noodzakelijk zijn:

Onderzoek	Soorten	Toelichting
Habitatgeschiktheids-analyse Habitatrichtlijnsoorten	Grote modderkruiper, meervleermuis, rivierdonderpad, groenknolorchis, kleine modderkruiper, bittervoorn, zeggekorfslak, gestreepte waterroofkever, platte schijfhoren	Op basis van de NDA's is voor al deze soorten gebleken dat niet duidelijk is of en in welke mate het leefgebied op orde is, welke knelpunten er van invloed zijn op deze soorten en/of waar nog kansen liggen voor de nieuwe ontwikkeling van geschikt leefgebied. In aanvulling op de analyse is voor de vissen frequentere monitoring nodig, omdat we momenteel te weinig gegevens hebben om een goede trend te kunnen bepalen. Daarbij komt dat er aanvullend eDNA onderzoek nodig is voor in ieder geval de grote modderkruiper in de Alde Feanen, omdat de soort daar bij de laatste monitoring niet meer is aangetroffen (zie NDA). Voor de meervleermuis gaat het bij dit onderzoek met name over de geschiktheid van het foerageergebied en de aanvliegroutes.
Telemetrie + geschiktheid verblijfplaatsen	Meervleermuis	Bovenop de habitatgeschiktheid binnen de begrenzing van Natura 2000, is ook onderzoek naar het leefgebied buiten de begrenzing noodzakelijk. Hierbij gaat het vooral om het inzicht krijgen in de vereisten voor de verblijfplaatsen en het aanwezige netwerk van verblijfplaatsen dat er nu is. Voor het in kaart brengen van het aanwezige netwerk zal gebruik gemaakt worden van telemetrie.
Habitatgebruik + onderzoek naar juist beheer	Noordse woelmuis	De situatie van deze soort in Fryslân is kritiek (zoals ook blijkt uit de NDA's). Door gebrek aan peildynamiek en de versterkte concurrentie met andere woelmuissoorten verdwijnt de noordse woelmuis op steeds meer plekken. Om beter zicht te krijgen op waar de soort nog wel voorkomt en van welke terreinen de soort in welke jaargetijden gebruik maakt is een onderzoek naar het terreingebruik noodzakelijk (ook buiten aangewezen Natura 2000-gebieden). Verder is het wenselijk om vervolg te geven aan een pilot naar (waterpeil)beheer (zie maatregel 10)
Vergelijking van beheer tussen Fryslân en Overijssel en de effecten op de soort	Grote vuurvlinder	In Fryslân staat deze soort op het punt van uitsterven, wat ook naar voren komt uit de NDA. De ecologische autoriteit geeft ook aan dat het opstellen van een noodplan zeer urgent is. Inmiddels wordt er hard gewerkt aan een noodplan, waarbij direct maatregelen worden getroffen om te voorkomen dat de soort volledig verdwijnt (zie maatregel 10) en aanvullend onderzoek om te achterhalen op welke manier het beheer het best kan worden aangepast om

		de achteruitgang om te keren naar een toename. Voor het duurzame behoud van de populatie in Nederland zal ook over provinciale grenzen gekeken moeten worden.
Draagkrachtonderzoek Vogelrichtlijnsoorten	Aalscholver, zwarte stern, tafeleend, kuifeend, nonnetje, purperreiger, grauwe klauwier, blauwe kiekendief, velduil, paapje, eider, slobeend, pijlstaart, roerdomp, bruine kiekendief, tapuit, kemphaan, kolgans, brandgans, smient	Voor deze soorten worden op basis van de NDA's voor één of meerdere Natura 2000-gebieden de doelstellingen momenteel niet gehaald. Aangezien vaak niet bekend is of het niet behalen van de doelstellingen ligt aan de oppervlakte/kwaliteit van het leefgebied of dat andere factoren een rol spelen is niet bekend. Om inzichtelijk te krijgen hoeveel draagkracht het huidige leefgebied heeft, welke knelpunten er spelen en hoe het staat met de voedselbeschikbaarheid is een onderzoek naar de draagkracht van de soorten in de gebieden waar de doelstellingen niet worden gehaald noodzakelijk. Dit helpt ons ook te achterhalen welke aanvullende maatregelen nog getroffen kunnen en moeten worden.
Verstoringsonderzoek	Smient, tafeleend, kuifeend, bruine kiekendief, blauwe kiekendief, velduil, eider, tapuit, kolgans, brandgans	Voor deze soorten worden op basis van de NDA's de doelen in één of meerdere gebieden niet gehaald en wordt verstoring genoemd als mogelijk knelpunt dat ervoor zorgt dat de doelen niet worden gehaald. Omdat we momenteel geen goed zicht hebben op de invloed van verstoring op de huidige staat van instandhouding is een onderzoek naar verstoring nodig. Dit om te achterhalen of maatregelen gericht op het terugdringen van de verstoring noodzakelijk zijn.
Oorzaak achteruitgang	Rietzanger	Deze soort gaat in het gebied Duinen Ameland momenteel achteruit (zie NDA) en daar worden de instandhoudingsdoelstellingen niet gehaald. Landelijk gaat het juist goed met soort. Het is momenteel niet bekend waarom er specifiek op Ameland sprake is van achteruitgang.
Onderzoek naar maatregelen tegen verstoring	Bontbekplevier, strandplevier, dwergstern	Voor deze soorten is bekend dat het niet halen van de doelstellingen komt door de hoge mate van verstoring (zie NDA's Waddeneilanden). Het is erg lastig gebleken om deze verstoring via maatregelen aan te pakken. Om hier toch stappen in te kunnen zetten is op korte termijn onderzoek naar de benodigde en uitvoerbare maatregelen tegen verstoring nodig.
Mogelijkheden voor realiseren nieuw broedgebied	Aalscholver	Door maatregelen die zijn genomen in de Kroon's polders (Vlieland) ten behoeve van onder andere enkele habitattypen, is het broedgebied voor de aalscholver hier enigszins afgenomen. Om de doelstellingen voor het gebied te kunnen gaan halen is onderzoek naar de mogelijkheden voor het realiseren van nieuw broedgebied op Vlieland nodig.

Voor meerdere van de in de tabel hierboven genoemde onderzoeken geldt dat de onderzoeksvragen van toepassing zijn

	op meerdere gebieden en daarmee gebied overstijgend. In dit geval zal worden gekozen voor provinciebreed opgezet onderzoek waar meerdere gebieden tegelijkertijd zullen worden meegenomen. Voor soorten als de noordse woelmuis en meervleermuis zijn er nog enkele relevante kennisleemtes die spelen op nationaal niveau. Hiervoor zal ook onderzoek op landelijk niveau uitgevoerd moeten worden. NB de volgende onderdelen zijn op basis van het advies van de Ecologische autoriteit toegevoegd binnen de bandbreedte van WEcR1 in dit onderdeel van het thema Kennisontwikkeling. *Onderzoek naar aanwezigheid en kansen voor de VHR-doelen buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden (in de rest van het NNN en daarbuiten)* **Maatregel:** Voor zowel het NNN als het agrarisch gebied daarbuiten zal inzichtelijk gemaakt worden waar nog leefgebieden c.q. natuurarealen aanwezig zijn die kunnen bijdragen aan de gunstige staat van instandhouding van de VHR-natuurdoelen, inzake behoud, verbetering of uitbreiding. Onderdeel van deze verkenning is onderzoek naar de waterkwaliteit van natuurwateren binnen en buiten het NNN die niet onder de KRW vallen. Daarnaast is op enkele locaties aanvullend bodemonderzoek nodig, voor het bepalen van de bodemkwaliteit en de potenties voor leefgebieden en natuurarealen. **Instrument:** extra capaciteit en/of externe inhuur, aanvullend onderzoek. **Toelichting:** Vanuit het onderdeel 'Grip op Kwaliteit' van het maatregelenpakket Natuur wordt ingezet op het verbeteren van de kwaliteit van het natuurnetwerk. Dit zal worden gedaan door het natuurbeheer te optimaliseren, het uitvoeren van overgangsmaatregelen om toe te werken naar een hoger ambitietype en het financieren van kwaliteitsimpulsen. Momenteel wordt er in samenwerking met de terreinbeheerders al hard gewerkt aan het inzichtelijk maken van de kansen en mogelijkheden voor het versterken van het Friese deel van het natuurnetwerk en de natuur daarbuiten. Het ontbreekt echter aan voldoende capaciteit om dit integraal en versneld aan te pakken in de context van de NPLG-opgaven, met de focus op stikstofgevoelige natuur. De extra capaciteit is voor een integrale uitwerking van de kansen en mogelijkheden, zodat de stappen die worden gezet voor de verbetering van het natuurnetwerk maximaal aansluiten op de NPLG-doelstellingen. Verder is er nog aanvullend budget nodig voor onderzoeken die nodig zijn om de kansen en mogelijkheden beter inzichtelijk te krijgen. Hierbij gaat het voornamelijk om de waterkwaliteit voor

bijvoorbeeld het leefgebied van VHR-soorten of het verbeten of realiseren van vennen die kwalificeren als habitattype. Ook zal er op enkele locatie naar verwachting onderzoek naar de bodemkwaliteit nodig zijn om de potenties van bepaalde percelen voor de ontwikkeling van specifieke natuurtypen.

Aanvullende onderzoeken ten behoeve van de kwaliteit van Natura 2000-habitattypen

Maatregel: Het uitvoeren van ecologische onderzoeken die nodig zijn ter verbetering van de kwaliteit van habitattypen. Deze onderzoeken zijn van toepassing op specifieke habitattypen in bepaalde gebieden. Het gaat hierbij voornamelijk om het verbeteren van het leefgebied van typische soorten en de optimalisatie van beheer. Voor de specifieke onderzoeken, zie toelichting.

Instrument: Ecologisch onderzoek

Toelichting: Op basis van de natuurdoelanalyses en bij de uitvoering van de Natura 2000-beheerplannen zijn enkele belangrijke vragen naar boven gekomen die gaan over de verbetering van de kwaliteit van aangewezen habitattypen.
In onderstaande tabel wordt weergegeven om welke onderzoeken het gaat:

Onderzoek	Habitattype	Toelichting
Begrazingsbeheer	Schorren en zilte graslanden	Momenteel staat de kwaliteit van de schorren en zilte graslanden binnen Duinen Schiermonnikoog onder druk door een toenemende dominantie van zeekweek (zie NDA Schiermonnikoog). Om dit tegen te gaan en de soortenrijkdom te vergroten wordt momenteel begrazingsbeheer toegepast. Het is niet duidelijk of dit begrazingsbeheer effectief is.
Mogelijkheden/ kansen voor herstel vochtige duinvalleien	Vochtige duinvalleien met open water	In de NDA van Duinen Terschelling wordt aangegeven dat de vochtige duinvalleien met open water vrijwel geheel verdwenen zijn als gevolg van de maatregelen die nodig waren en zijn om de invasieve exoot watercrassula te bestrijden. Voor duurzaam herstel van dit habitattype is het cruciaal dat in beeld gebracht wordt waar nog kansen en mogelijkheden voor dit habitattype liggen zonder het probleem met de watercrassula te verergeren.
Invloed van verstoring	Vochtige duinvalleien met open water	De verstoring van vochtige duinvalleien met open water speelt in Duinen Schiermonnikoog, bij de Berkenplas. Hier is het zaak om na te gaan of de verstoring is toegenomen en of verstoring herstel van het habitattype daar in de weg staat.
Knelpuntenanalyse typische soorten	Natura 2000-gebieden	Over veel (zeldzame) typische soorten is op dit moment weinig bekend. Per gebied is er een overzicht nodig van de verspreiding en de grootste knelpunten en potenties voor belangrijke typische soorten op het gebied

		van onder andere voedsel- en habitatgeschiktheid, verstoring en de effectiviteit van beheer. Hiermee kunnen in de toekomst gerichtere maatregelen worden genomen om deze soorten, en daarmee de kwaliteit van de habitattypen te verbeteren en beschermen.
Mogelijkheden kraaiheide	Binnenlandse kraaiheibegroeiingen	In het Wijnjeterper Schar is dit habitattype aangewezen, maar op basis van de NDA lijkt het inmiddels verdwenen. Het is nu niet bekend of het ecologisch gezien nog mogelijk is om het habitattype te herstellen en wat daarvoor nodig is.
Mogelijkheden zandverstuiving Bakkeveen	Zandverstuivingen	In de Bakkeveense Duinen is dit habitattype aangewezen, maar het is twijfelachtig of dit gebied nog geschikt is voor zandverstuivingen van voldoende kwaliteit, doordat er niet genoeg ruimte is voor grote verstuivingsvlaktes. Extra onderzoek kan uitwijzen of en waar er nog duurzame potenties voor dit habitattype liggen in dit gebied, zonder dat het ten koste gaat van andere habitattypen.
Potenties voor oude eikenbossen	Oude eikenbossen	In Van Oordt's Mersken is dit habitattype aangewezen, maar er ligt slecht één klein bosje dat mogelijk kwalificeert als oud eikenbos. Het is op dit moment de vraag of hier sprake is van een kwalitatief voldoende oud eikenbos en zo niet, of er potenties liggen om dit habitattype hier te ontwikkelen. Extra onderzoek naar dit habitattype is nodig om de knelpunten en potenties in beeld te brengen.
Invloed van ganzenvraat op de kwaliteit van aangewezen habitattypen	Meren met krabbenscheer en latere verlandingsstadia	Ganzenvraat en vertrapping door ganzen spelen mogelijk een rol in de slecht op gang komende verlanding in de Alde Feanen en de Rottige Meenthe en Brandemeer. Dit heeft in eerste instantie vooral effect op de meren met krabbenscheer, maar uiteindelijk ook op andere habitattypen die later in de successie volgen, zoals trilvenen en veenmosrietlanden. Onderzoek is noodzakelijk naar de grootte van dit probleem en oplossingsrichtingen om de verlanding beter op gang te laten komen. De ecologische autoriteit geeft in de adviezen van beide gebieden aan dat er meer aandacht moet zijn voor ganzenvraat.

Noodmaatregelen soorten

a: **geschikt houden/maken van verblijfplaatsen meervleermuis**
De maatregelen worden uitgevoerd in afstemming met en onder begeleiding van een ecologische ter zake kundige. Verder zullen deze maatregelen in nauwe afstemming met het onderzoek naar de vereisten van verblijfplaatsen en het zenderonderzoek plaatsvinden.

Instrument: Maatregelen nemen bij bestaande knelpunten en een pilot om nieuwe verblijfplaatsen te realiseren.

	Toelichting: Zoals aangegeven in de NDA ligt een zeer belangrijk knelpunt voor deze soort op korte termijn bij de verblijfplaatsen, voornamelijk als gevolg van verduurzaming- en isolatiewerkzaamheden. De soort stelt hoge eisen aan de verblijfplaatsen mede omdat ze in grote groepen leven en gevoelig zijn voor temperatuurverschillen. De huidige mitigerende maatregelen zijn niet passend voor soorten als de meervleermuis. Het is belangrijk om de huidige verblijfplaatsen te behouden en voor verder behoud zo snel mogelijk te kijken naar het realiseren van nieuwe locaties om de populatie weer op niveau te krijgen. Hiervoor is kennis nodig die mede wordt opgedaan door naast onderzoek ook proefondervindelijk maatregelen te nemen. **b**: **Noodplan grote vuurvlinder.** Hiervoor wordt een noodplan opgesteld met maatregelen in het gebied. Deze maatregelen worden gemonitord en vinden plaats onder begeleiding van deskundigen **Instrument**: Maatregelen nemen ter versterken van het leefgebied door inrichting en beheer. **Toelichting**: Naast onderzoek (zie maatregel 4) is op korte termijn aanvullend beheer en inrichting nodig om het leefgebied van de grote vuurvlinder te versterken. Op basis van de NDA voor de Rottige Meenthe & Brandemeer is duidelijk geworden dat het zeer slecht gaat met de grote vuurvlinder in het gebied en dat deze daar op het punt van verdwijnen staat. De ecologische autoriteit geeft aan dat het opstellen en uitvoeren van een noodplan voor de soort zeer urgent is. **c**: **Juist beheer pilot binnen Natura 2000-gebied met aanwezigheid Noordse woelmuis** **Instrument**: Locatie geschikt maken om beheerpilot uit te voeren **Toelichting**: De situatie van deze soort in Fryslân is kritiek (zoals ook blijkt uit de NDA's). Door gebrek aan peildynamiek en de versterkte concurrentie met andere woelmuissoorten verdwijnt de noordse woelmuis op steeds meer plekken. In het Sneekermeergebied is de afgelopen jaren een pilot gestart met aanpassingen in het beheer. Helaas is de noordse woelmuis hier niet meer aanwezig, maar de pilot laat wel een positief effect zien op concurrerende woelmuissoorten. Het is dan ook wenselijk om een vervolgbeheerpilot uit te voeren op een locatie waar nog wel noordse woelmuizen aanwezig zijn. Deze pilot vindt plaats onder begeleiding van ter zake deskundigen.

Maatregel 5. Actualiseren gedateerde vegetatiekarteringen en habitattypenkaarten

Maatregel: Het (met voorrang) actualiseren van de (meest gedateerde) vegetatiekarteringen en het omzetten van vegetatiekarteringen naar habitattypenkaarten binnen een aantal Natura 2000-gebieden. Er zal een opdracht worden verleend aan een ecologisch adviesbureau om een gebiedsdekkende vegetatiekartering uit te voeren waarbij de karteringen van voldoende kwaliteit moeten zijn om een habitattypenkaart van te maken. Ook zullen een aantal vegetatiekarteringen, waarvoor nog geen habitattypenkaart is of wordt gemaakt, worden omgezet naar een habitattypenkaart. Onderdeel van de omzetting is ook om inzichtelijk te maken of verschillen tussen de nieuwe en een eerdere habitattypenkaart voortkomen uit ecologische veranderingen of het gevolg zijn van de gebruikte methodiek of toepassing ervan. Bij de toelichting wordt in een tabel per gebied aangegeven wat er nog nodig is.

Instrument: Vegetatiekartering + omzetting naar habitattypenkaart

Toelichting: Voor de meeste gebieden is momenteel nog geen actuele habitattypenkaart beschikbaar. Doorgaans worden vegetatiekarteringen eens in de 12 jaar uitgevoerd. Voor Habitatrichtlijngebieden waarvoor de meest recente habitattypenkaart meer dan 10 jaar oud is, is of wordt de financiering via een ander spoor dan het transitiefonds geregeld. Voor Duinen Schiermonnikoog is een recentere habitattypenkaart beschikbaar (op basis van karteringen uit 2015 en 2017), maar weten we op basis van de NDA dat habitattypen die aanwezig waren bij de Westerplas inmiddels volledig verdwenen zijn. Voor dit deel van het gebied willen we een extra tussentijdse vegetatiekartering laten uitvoeren. Ook voor een aantal Vogelrichtlijngebieden, is het met het oog op vragen over de kwaliteit van het leefgebied van de daar aangewezen vogelsoorten belangrijk om de aanwezige vegetatie goed inzichtelijk te krijgen.

Benodigde vegetatie-onderzoeken per gebied vanuit dit maatregelenpakket:

Gebied	Nog nodig vanuit kennisontwikkeling
Alde Feanen	Nvt (financiering al geregeld)
Bakkeveense Duinen	Nvt (financiering al geregeld)
Deelen	Vegetatiekartering
Duinen Ameland	Vegetatiekartering van een deel van het gebied + omzetting naar Natura 2000-gebiedsdekkende habitattypenkaart

Duinen Schiermonnikoog	Vegetatiekartering + omzetting naar habitattypenkaart
Duinen Terschelling	Nvt (financiering is al geregeld)
Duinen Vlieland	Omzetting naar habitattypenkaart
Groote Wielen	Vegetatiekartering
Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving	Gedeeltelijke vegetatiekartering (delen buiten SNL-subsidie) + omzetting naar habitattypenkaart
Rottige Meenthe & Brandemeer	Omzetting naar habitattypenkaart
Sneekermeergebied	Vegetatiekartering
Van Oordt's Mersken	Omzetting naar habitattypenkaart
Wijnjeterper Schar	Omzetting naar habitattypenkaart
Witte en Zwarte Brekken	Vegetatiekartering

NB dit onderdeel wordt aangevraagd bij de 2e fase van het Programma Natuur.

Maatregel 6. Het actualiseren van de LESA's (Landschap Ecologische Systeem Analyses)

Maatregel: De LESA's die in de Natura 2000-beheerplannen staan zullen worden geactualiseerd en uitgebreid met de informatie die voortkomt uit onderzoeken die de afgelopen jaren zijn uitgevoerd en de resultaten van de hierboven beschreven onderzoeken (maatregelen 1 t/m 5).

Instrument: LESA

Toelichting: In de beheerplannen van de Natura 2000-gebieden zijn eenvoudige beschrijvingen van de landschapsecologie opgenomen. Deze beschrijvingen zijn te globaal om op basis hiervan goede en effectieve maatregelen voor het behoud en herstel van aangewezen habitattypen en geschikt leefgebied voor soorten te kunnen bepalen en beoordelen. Ook zijn er enkele gebieden, bijvoorbeeld Duinen Terschelling, waar de omstandigheden in de afgelopen jaren lokaal, door bijvoorbeeld duinvorming, sterk veranderd zijn, waardoor habitattypen lokaal langzaam achteruitgaan, maar ook niet duidelijk is wat voor kansen voor de natuur daar nu wel liggen. In de afgelopen jaren zijn voor de meeste gebieden meerdere onderzoeken uitgevoerd, maar is de informatie nog niet gebruikt voor de actualisatie van de reeds beschikbare globale LESA's.

Om effectieve systeemherstelmaatregelen te kunnen uitwerken en de beste potenties binnen een gebied goed te kunnen identificeren, is het noodzakelijk de LESA's uit de Natura 2000-beheerplannen te actualiseren. Dit wordt op basis van de natuurdoelanalyses ook bevestigd door de ecologische autoriteit in de adviezen die reeds beschikbaar zijn. Voor de uitgebreide

	analyses kan, naast de al uitgevoerde onderzoeken, gebruik worden gemaakt van de resultaten van maatregelen 1 t/m 5 uit dit maatregelenpakket en andere beschikbare informatie (bv bij het Wetterskip, terreinbeheerders en in de NDFF/NDVH). Vanuit de kennis- en innovatieagenda van het maatregelpakket water en bodem worden de bijdrage van droogtebestrijding op systeemniveau aan de bestrijding van verdroging in de Natura 2000-gebieden en de effecten van wateronttrekking onderzocht. Ook de resultaten die hieruit voortvloeien zullen onderdeel uitmaken van de geactualiseerde LESA's. NB dit onderdeel wordt aangevraagd bij de 2e fase van het Programma Natuur. *Maatregel 7: Onderzoek actuele s.v.z. groenblauwe dooradering, nadere detaillering van deze opgave per landschapstype én het nader bepalen van de voorwaarden waaraan (nieuw) bos en gbda moeten voldoen om zo goed mogelijk bij te kunnen dragen aan de NPLG-opgaven (randvoorwaarden voor aanleg en beheer).* **Maatregel:** Met de huidige stand van zaken ten aanzien van de GBDA en de bomen- en bossenstrategie wordt ook uitgezocht waar de beste kansen liggen om te komen tot 10% GBDA in 2050 en realisatie van onderdelen van de bomen- en bossenstrategie (buiten het natuurnetwerk). Daarbij is ook aandacht nodig voor het hoe; het type landschapselement, toe te passen soorten en voorwaarden aan de inrichting en het beheer. In de eerste plaats vanwege de bijdrage aan VHR-doelbereik (leefgebieden) maar ook aan de ambities op het gebied van water en bodem. Op basis van de uitkomsten wordt een integraal uitvoeringsplan voor zowel de GBDA - als de onderdelen van de Friese bomen- en bossenstrategie buiten het natuurnetwerk - opgesteld.

	Instrumenten: Extra capaciteit en/of externe inhuur. **Toelichting:** Vanuit het onderdelen bomen en bos en de boerenlandnatuur van dit maatregelenpakket wordt ingezet op het realiseren van de doelen voor de GBDA. Vanuit deze maatregelen wordt nu ingezet op de kansen die al in beeld zijn. Om het overige deel van de GBDA en Friese Bomen- en Bossenstrategie maximaal te laten bijdragen aan de VHR-, klimaat-, en waterdoelstellingen is aanvullend onderzoek nodig. Zo is er nog niet voldoende kennis over de hoeveelheid GBDA die momenteel aanwezig is, de kwaliteit die het heeft en de mate waarin het al bijdraagt of zal gaan bijdragen aan de overige NPLG-doelstellingen, waaronder de VHR-opgave. Ook voor de Friese Bomen- en Bossenstrategie liggen er nog vragen met betrekking tot de wijze waarop de uitvoering zo maximaal mogelijk bijdraagt aan de NPLG-doelen op het gebied van natuur, water en klimaat. Deels gaat het om het samenbrengen van informatie die al vergaard is en deels om aanvulling daarvan en het uitwerken van een integraal plan. Hier is extra capaciteit en/of externe hulp bij nodig.
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) *Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen.* *Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).*	*Bijdrage aan VHR-doelbereik* Resultaat van de kennisontwikkeling met betrekking tot de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen die nog niet in een gunstige staat van instandhouding verkeren: - Voor ~85% van de habitattypen is in 2026 bekend welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. - Voor ~70% van de habitatrichtlijnsoorten is in 2026 bekend of en welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. - Voor ~50% van de Vogelrichtlijndoelen is in 2026 bekend of en welke maatregelen nodig zijn voor de overbrugging van 30% van het gat naar een gunstige staat van instandhouding in 2030. Dit maatregelenpakket is vooruitlopend op en randvoorwaardelijk voor de uitvoering van maatregelen gericht op systeemherstel met betrekking tot aangewezen habitattypen en leefgebieden van aangewezen soorten. In de NDA's is aangegeven dat het duidelijk is dat maatregelen moeten worden getroffen om een groot deel van de doelen in de Natura 2000-gebieden te halen, maar dat er wel onderzoek nodig is om te bepalen welke maatregelen dit moeten zijn. Daar wordt in dit onderdeel van het maatregelenpakket invulling aan gegeven.

	Naast onderzoeken die voortkomen uit de NDA's lossen we met dit onderdeel van het maatregelenpakket ook enkele kennisvragen op die betrekking hebben op de andere onderdelen van het maatregelenpakket Natuur. Zo wordt in het kader van de onderdelen Bomen en Bos en boerenlandnatuur, in aanvulling op de maatregelen die al in het vizier zijn, nader uitgezocht hoe de restopgaven voor de uitvoering van de Bomen en Bossenstrategie en de GBDA zo effectief mogelijk kunnen worden ingezet. Ook zal nader worden uitgezocht waar nog kansen en mogelijkheden liggen voor VHR-waarden buiten de begrenzing van Natura 2000. Dit zal worden gedaan in de context van het onderdeel 'Grip op Kwaliteit'. Dit zal ook belangrijke input opleveren voor de gebiedsgerichte aanpak die wordt beschreven in het gebiedsprogramma. *Samenhang met maatregelenpakket Water en Bodem* Water, bodem en natuurwaarden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dit blijkt ook uit dit onderdeel kennisontwikkeling van het maatregelenpakket Natuur, waar een deel van de benodigde onderzoeken ook te maken hebben met de hydrologie en/of waterkwaliteit. Zoals bij de beschrijving van de maatregelen al wordt aangegeven, sluit het onderdeel kennisontwikkeling in de context van natuur naadloos aan op de innovatie- en kennisagenda van het maatregelenpakket Water en Bodem. Dit biedt ook een belangrijk platform voor de uitwisseling van informatie. Punten waarop beide pakketten goed op elkaar aansluiten: - Vanuit de KRW is er een verplichting om verdroging in de Natura 2000-gebieden aan te bestrijden. Vanuit kennisontwikkeling krijgen we een beter beeld van de lokale werking van het hydrologisch systeem en de maatregelen die daar getroffen kunnen worden. Vanuit het maatregelenpakket voor Water en Bodem wordt op grotere schaal, op het niveau van de Friese deelgebieden zoals benoemd in het gebiedsprogramma, ingezet op de aanpak van droogte. De resultaten van de onderzoeken uit het maatregelenpakket natuur zullen als input dienen voor de uitvoering van het maatregelenpakket Water en Bodem. Ook andersom zal deze uitwisseling van groot belang zijn voor bijvoorbeeld de actualisatie van de LESA's voor de Natura 2000-gebieden. - Voor zowel habitattypen als de leefgebieden van meerdere VHR-soorten is een goede waterkwaliteit van groot belang. In het kader van de KRW-doelstellingen wordt op veel plekken al gemeten aan de waterkwaliteit.

	Daar waar de metingen die worden gedaan in het kader van de KRW niet voldoende aansluiten bij de vereisten voor de natuurwaarden, zal vanuit het maatregelenpakket Natuur aanvullend onderzoek worden uitgevoerd naar de waterkwaliteit. Dit zal ook extra inzichten bieden met het oog op de realisatie van de KRW-doelstellingen. - De leidende principes en uitgangspunten uit de Kamerbrief 'Water en bodem sturend in de ruimtelijk inrichting' zijn voor Fryslân vertaald in de toekomstvisie 'Fryslân klimaatbestendig 2050+'. Hierin is per deelgebied uitgewerkt wat de opgaven zijn voor een toekomstbestendig watersysteem dat bijdraagt aan doelen voor onder andere natuur en biodiversiteitsherstel. - Voor het onderzoek met betrekking tot de uitvoering van de Friese Bomen en Bossenstrategie, de realisatie van 10% GBDA en de kansen voor VHR-waarden buiten Natura 2000 is de koppeling met het maatregelenpakket Water en Bodem essentieel. Voor de uitwerking van deze doelen zal water en bodem sturend zijn, waardoor deze opgaven niet los van het maatregelenpakket Water en Bodem gezien kunnen worden. *Koppeling met het maatregelpakket Klimaat – Veenweide* Binnen het veenweidegebied liggen drie Natura 2000-gebieden, namelijk de Alde Feanen, Oudegaasterbrekken, Fluessen en omgeving en de Rottige Meenthe & Brandemeer. Voor in ieder geval de Alde Feanen en de Rottige Meenthe & Brandemeer zijn meerdere onderzoeken met betrekking tot de hydrologie opgevoerd in dit deel van het maatregelenpakket Natuur. Onder andere bij de actualisatie van de LESA's zal de informatie die beschikbaar is vanuit het veenweideprogramma van groot belang zijn. Ook zullen vernattingsmaatregelen in zowel de Hegewarren als Aldeboarn De Deelen naar verwachting een positief effect hebben op de hydrologie in de Alde Feanen. Verder zal er ook een sterke wisselwerking zijn tussen de verdere uitwerking van de GBDA en kansen voor VHR-waarden buiten Natura 2000 en het maatregelenpakket Klimaat – Veenweide.
Onderbouwing *Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op*	Voor het behalen van de VHR-doelen is het van groot belang om tot een gunstige staat van instandhouding te komen binnen onze Natura 2000-gebieden en rest waar mogelijk de rest van het landelijk gebied. Om goed zicht te houden op dit doelbereik zijn gedegen onderzoek en aanvullende monitoring belangrijk. Zo weten we welke stappen er gezet moeten worden om aan deze VHR-doelen te voldoen op een efficiënte manier. Het zorgt voor zekerheid over de stand van zaken waardoor er een goed beargumenteerde keuze gemaakt kan worden voor eventuele

leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).	ingrepen binnen deze gebieden en voor de opgaven binnen de GGA. De urgentie voor maatregelen op basis van de NDA's en de adviezen van de ecologische autoriteit betekent ook dat het uitvoeren voor de daarvoor noodzakelijke onderzoeken op korte termijn moet gebeuren. Het zal nog enkele jaren duren, voordat we nieuwe vastgestelde beheerplannen hebben voor de Natura 2000-gebieden en het duurt te lang om hierop te moeten wachten. Met het oog op de NPLG-doelstelling om 30% van het overbruggen van het gat richting een gunstige staat van instandhouding in 2030, kunnen we niet wachten op de nieuwe beheerplannen voor het doen van de urgente noodzakelijke onderzoeken. Door het op korte termijn uitvoeren van deze onderzoeken via het transitiefonds kunnen we een extra versnelling geven aan de maatregelen en de kwaliteit en effectiviteit van de nieuwe beheerplannen sterk verbeteren met het oog op de periode na 2030. We hechten zeer grote waarde aan het onderdeel kennisontwikkeling van het maatregelenpakket Natuur, omdat het enerzijds helpt om een grote stap te zetten in het doelbereik van de VHR-opgave, en anderzijds omdat het zal voorkomen dat we maatregelen nemen die achteraf niet nodig of niet effectief blijken. Dit laatste is met name belangrijk om te voorkomen dat agrariërs of andere ondernemers onnodig worden beperkt in het uitvoeren van hun activiteiten. Ook willen en moeten we de beperkte financiële middelen zo effectief en efficiënt mogelijk inzetten en geen geld uitgegeven aan maatregelen die in de praktijk geen bijdrage leveren aan de NPLG-opgaven. Om dit te kunnen doen is gedegen voorwerk een absolute voorwaarde en daar wordt met dit onderdeel van het maatregelenpakket Natuur invulling aan gegeven. Ook voor de gebiedsgerichte aanpak voor het verwezenlijken van de doelen is het voor de communicatie en het draagvlak in de omgeving van groot belang dat helder is wat de doelen in een gebied zijn, welke maatregelen nodig en/of mogelijk zijn en welke informatie eraan ten grondslag ligt. Dit zeker met het oog op de impact die maatregelen kunnen hebben op de betrokkenen. In de onderzoeken, bijvoorbeeld bij de LESA's zal er daarom ook naar gestreefd worden om inzichtelijk te krijgen wat eventuele maatregelen zouden betekenen voor het gebied rondom Natura 2000. Dit is ook van belang voor de invulling van eventuele overgangsgebieden.

Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden	*Provincie Fryslân* Rol: initiatiefnemer, opdrachtgever, financier, bevoegd gezag.

Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.	Verantwoordelijkheid: trekker van maatregelpakket/ initiatiefnemer. *Wetterskip* Rol: partner GGA, bevoegd gezag. Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. *Gecertificeerde natuurbeheerders* Rol: adviseur uitvraag, partner, stakeholder opdrachtverstrekking. Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. *Ecologische adviesbureaus/kennisinstellingen* Rol: opdrachtnemer, uitvoerder maatregelpakket. Verantwoordelijkheid: deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. *Omgeving* Rol: afstemming, meedenken, stakeholder GGA Verantwoordelijkheid: deelnemer
Afgeronde procedures en besluitvorming Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.	Op basis van de Natuurdoelanalyses blijkt dat niet alle benodigde gegevens beschikbaar zijn om een goed beeld te krijgen van de huidige staat van instandhouding en de exacte maatregelen die nog nodig zijn. Op basis van de beschikbare gegevens, (o.a. met iteratio) is expert judgement toegepast om een inschatting van de huidige staat en doelbereik te geven. Vanuit de Natuurdoelanalyses is er een overzicht gemaakt welke monitoringsgegevens en onderzoeken nodig zijn. Momenteel wordt er gewerkt aan een planning/voorzet om de onderzoeken in dit onderdeel van het maatregelenpakket Natuur aan te besteden of de opdracht te verlenen. Planning is dit voorjaar een plan van aanpak op te leveren met wat nodig is om deze monitoring en onderzoeken aan te besteden/opdracht te verlenen. Zodra dit voorliggende maatregelenpakket wordt goedgekeurd en het benodigde budget wordt toegekend kan gestart worden met de uitvoering (in principe in 2024). Wel is het zo dat we afhankelijk zijn van de beschikbaarheid van ecologen en adviesbureau's. Voor grotere opdrachten vergt de aanbestedingsprocedure bovendien enkele maanden tijd.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging.	De benodigde gegevens zijn vooral afgestemd met Wetterskip Fryslân en de terreinbeherende organisaties die betrokken zijn bij het opstellen van de Natuurdoelanalyses. Deze partijen beschikken immers ook zelf over de nodige data en onderzoeksgegevens. Naar aanleiding van de NDA's zijn ook al enkele gesprekken gevoerd met terreinbeheerders over de benodigde onderzoeken, de aanpak en betrokkenheid van de beheerders en urgente kennisleemtes die zij nog hebben geïdentificeerd.

Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.	Daarnaast krijgen we veel vragen van betrokkenen/ belanghebbenden/ maatschappelijke partijen welke gegevens we gebruiken en of deze wel betrouwbaar zijn. Vanuit deze vragen is mede dit overzicht van gegevens gekomen: wat is de feitelijke situatie in het gebied. De uitkomsten van de monitoring en de onderzoeken willen we bespreken met deze partijen, maar ook meenemen in de gebiedsgerichte aanpak.

Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.	De gelden uit het Natuurpact zijn op dit moment niet toereikend om de maatregelen uit dit onderdeel van het maatregelenpakket uit te kunnen voeren. De onderzoeken die betrekking hebben op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden gaan voornamelijk over de omgevingscondities en de huidige staat van instandhouding van doelen die hinder ondervinden van de hoge stikstofdepositie worden opgevoerd voor Programma Natuur. Voor de overige kennisvragen doen we een beroep op het NPLG-transitiefonds. Gezien de urgentie van natuurherstel en de noodzaak om de goede dingen op de goede plekken te doen, oftewel om het beschikbare transitiegeld zo efficiënt mogelijk in te zetten, is het met dit maatregelenpakket gevraagde extra onderzoeksbudget noodzakelijk. Het pakket helpt daarmee ook om straks goed te kunnen verantwoorden hoe dit gemeenschapsgeld is besteed.
Kostenraming Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn: • Specificeer de kosten per type maatregel. • Werk volgens de PxQ systematiek. • Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals	Kostenraming thema kennisontwikkeling.

doorverkoop van verworven gronden.
• Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.
• Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.
• Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).

Kennisontwikkeling Onderwerp	aantal monsters	aantal gebieden	aantal habitattypen	prijs per eenheid	Frequentie	Bedrag	Naar Programma Natuur
Maatregel 1: Bodemonderzoek zuurgraad en voedselrijkdom							
Bodemonderzoek binnen N2000	6	10	10	€ 1.000	1		€ 600.000
Waterkwaliteitsonderzoek binnen N2000							
Laagveenmoerassen, N2000-gebieden o.a. t.b.v. verlanding	10	4		€ 1.500	4		€ 240.000
							€ 840.000
Vennen binnen N2000	5	7		€ 1.500	1	€ 52.500	
Totaal maatregel 1						**€ 52.500**	
Maatregel 2: Onderzoek hydrologische condities							
Hydrologisch meetnet uitbreiden (uitbreiding meetnet + hydrologische analyse)				€ 700.000	1		€ 700.000
Hydrologische analyse van bestaande gegevens				€ 100.000	1		€ 100.000
Totaal maatregel 2							**€ 800.000**
Maatregel 3 Stikstofmeetnet							
MAN meetnet				€ 270.000	1	€ 270.000	
Korstmossenmeetnet				€ 40.000	1	€ 40.000	toegevoegd
Totaal maatregel 3						**€ 310.000**	
Maatregel 4: Onderzoek ecologie van soorten							
Habitatgeschiktheidsanalyse Habitatrichtlijnsoorten							
Vissen (bittervoorn, grote modderkruiper, kleine modderkruiper, rivierdonderpad)		5		€ 5.000	1	€ 25.000	
Meervleermuis (foerageergebied + aanvliegroutes)		5		€ 10.000	1	€ 50.000	
Groenknolorchis		2		€ 5.000	1	€ 10.000	
Gestreepte waterroofkever, platte schijfhoren, zeggekorfslak		1		€ 10.000	1	€ 10.000	
Vissen							
Monitoringsfrequentie binnen N2000 ophogen van 1x 3 jaar naar 1x 2 jaar.		5		€ 6.000	2	€ 60.000	
Aanvullend DNA onderzoek		5		€ 2.000	1	€ 10.000	
Meervleermuis							
Telemetrie + geschiktheid verblijfplaatsen				€ 60.000	1	€ 60.000	
Noordse woelmuis							
Onderzoek habitatgebruik binnen en buiten N2000 gebieden		1		€ 30.000	1	€ 30.000	
Juist beheer pilot binnen N2000 gebied met aanwezigheid Noordse woelmuis		3		€ 10.000	3	€ 90.000	toegevoegd
Grote vuurvlinder							
Maatregelen en onderzoek grote vuurvlinder Fryslân		1		€ 60.000	1	€ 60.000	
Aanvullend onderzoek beheer en inrichting (vergelijking Overijssel) en verbindingen gebieden		1		€ 50.000	1	€ 50.000	
Noodplan grote vuurvlinder				€ 80.000	1	€ 80.000	toegevoegd
Draagkrachtonderzoek vogels (20 soorten)		6		€ 60.000	1	€ 360.000	
Verstoringsonderzoek vogels (10 soorten) (invloed, mate en mogelijke maatregelen)		3		€ 50.000	1	€ 150.000	
Oorzaak achteruitgang Rietzanger Ameland		1		€ 30.000	1	€ 30.000	
Onderzoek effectieve maatregelen tegen verstoring strandbroeders		1		€ 30.000	1	€ 30.000	
Onderzoeken kansen nieuw broedhabitat aalscholver Vlieland		1		€ 30.000	1	€ 30.000	
Waarden buiten N2000							toegevoegd
Waterkwaliteitsonderzoek buiten N2000	180			€ 1.500	1	€ 270.000	
Bodemonderzoek buiten N2000				€ 30.000	1	€ 30.000	
Integrale uitwerking kansen/mogelijkheden VHR-waarden buiten N2000				€ 300.000	2	€ 600.000	
Aanvullende onderzoeken							toegevoegd
Effectiviteit begrazingsbeheer schorren en zilte graslanden Schiermonnikoog				€ 25.000	1	€ 25.000	
Invloed verstoring vochtige duinvallien met open water				€ 30.000	1	€ 30.000	
Mogelijkheden voor herstel vochtige duinvalleien met open water Terschelling				€ 150.000	1	€ 150.000	
Knelpuntenanalyse typische soorten		10		€ 50.000	1	€ 500.000	
Mogelijkheden zandverstuiving Bakkeveense Duinen				€ 10.000	1	€ 10.000	
Potenties voor oude eikenbossen in Van Oordt's Mersken				€ 10.000	1	€ 10.000	
Invloed van ganzenvraat op kwaliteit van aangewezen habitattypen		2		€ 50.000	1	€ 100.000	
Mogelijkheden voor binnenlandse kraaiheibegroeiingen Wijnjeterper Schar				€ 10.000	1	€ 10.000	
Geschikthouden/maken verblijfplaatsen Meervleermuis							toegevoegd
knelpunten oplossen		25		€ 5.000	1	€ 125.000	
Pilot locaties meer maatregelen		5		€ 30.000	1	€ 150.000	
monitoring en onderzoek pilot				€ 25.000	1	€ 25.000	
Totaal maatregel 4						**€ 3.170.000**	
Maatregel 5: Actualiseren vegetatiekarteringen							
Vegetatiekarteringen en habitattypenkaarten							
Deelen (vegetatiekartering)		1		€ 30.000	1		€ 30.000
Duinen Ameland (deel vegetatiekartering en habitattypenkaart)		1		€ 60.000	1		€ 60.000
Duinen Schiermonnikoog (vegetatiekartering en habitattypenkaart)		1		€ 40.000	1		€ 40.000
Groote Wielen (vegetatiekartering + habitattypenkaart)		1		€ 20.000	1		€ 20.000
Van Oordt's Mersken (habitattypenkaart)		1		€ 20.000	1		€ 20.000
Wijnjeterper Schar (habitattypenkaart)		1		€ 20.000	1		€ 20.000
Duinen Vlieland (habitattypenkaart)		1		€ 30.000	1		€ 30.000
Oudegaasterbrekken, Fluessen, eo (vegetatiekartering en habitattypenkaart)		1		€ 100.000	1		€ 100.000
Witte en Zwarte Brekken (vegetatiekartering)		1		€ 20.000	1		€ 20.000
Rottige Meenthe & Brandemeer (habitattypenkaart)		1		€ 40.000	1		€ 40.000
Sneekermeer-gebied (vegetatiekartering)		1		€ 20.000	1		€ 20.000
Totaal maatregel 5							**€ 400.000**
Maatregel 6: Actualiseren LESA's							
LESA		14		€ 100.000	1		€ 1.400.000
Totaal maatregel 6							**€ 1.400.000**
Maatregel 7: Onderzoek GBDA; detaillering opgave per landschapstype + randvoorwaarden aanleg en beheer							
Onderzoek kansen provincie voor realisatie 10% GBDA en bomen en bossenstrategie				€ 150.000	1	€ 150.000	
Totaal maatregel 7						**€ 150.000**	
Totaal Onderdeel Kennisontwikkeling na verbetering en aanpassing:						**€ 3.682.500**	

Tabel 4: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema kennisontwikkeling uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel. De bedragen die in **donkergroen** zijn gemarkeerd komen ten laste van Programma Natuur. Deze bedragen zijn daarom in het totaal niet meegenomen en worden alleen weergegeven om aansluiting te houden met de aanvraag in juni 2023. Waar in zalmroze toegevoegd staat gaat het om bedragen die zijn toegevoegd binnen de bandbreedte van WEcR 1 voor dit thema van het pakket Natuur. De toevoegingen komen voort uit verbeteringen en aanvullingen op basis van het advies van de EA.

Dekkingsvoorstel Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma, Klimaatfonds, GLB-NSP, evenals al bestaande regelingen. • Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds). • Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak. • Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.	Ruim de helft van de dekking uit bovengenoemde maatregelen komt uit het Transitiefonds. De maatregelen die niet zullen worden gefinancierd vanuit het transitiefonds, zullen worden opgevoerd voor Programma Natuur. Daarnaast bevatten de maatregelen ook geen beheerkosten. Als provincie kunnen wij gebruikmaken van het BTW compensatiefonds omdat de beoogde maatregelen onderzoeken betreffen, die onder het BTW compensatiefonds vallen. De BTW die over deze opdrachten wordt verrekend kunnen wij dus uit het BTW compensatiefonds terughalen. Het totale bedrag is BEDRAG inclusief BTW en BEDRAG exclusief 21% BTW.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.	Het indicatieve budget van het Transitiefonds voor Fryslân is 2.500.000.000. Het totale bedrag van dit thema uit dit maatregelpakket dat uit het transitiefonds bekostigd zal worden, ligt rond de 3.700.000 euro. Dit houdt dus in dat ongeveer 0,2% van het indicatieve budget van het Transitiefonds besteed zal worden aan dit maatregelpakket. De overige 3,5 miljoen zal worden gefinancierd vanuit het Programma Natuur.

Risico's en beheersmaatregelen Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.	*Onvoldoende capaciteit bij onderzoeksbureaus* De onderzoeksbureaus die de onderzoeken die wij nodig hebben kunnen uitvoeren hebben geen capaciteit ter beschikking. Het enige dat we hieraan kunnen doen, is zo vroeg mogelijk de opdrachten uitzetten bij de onderzoeksbureaus en waar mogelijk aansluiten bij reeds lopende onderzoeken van kennisinstellingen. Ook zullen we de uitvoering van dit onderdeel van het maatregelenpakket waar mogelijk integraal oppakken. *Onvoldoende capaciteit bij de provincie voor begeleiding van onderzoeken en monitoring.* De provinciale organisatie heeft onvoldoende capaciteit om de onderzoeken en monitoren te begeleiden. Het budget voor de proceskosten zal worden ingezet om het gebrek aan capaciteit zo veel mogelijk te beperken. *Hoge tijdsdruk: veel doen, in veel gebieden, in relatief kort tijdsbestek.* Er bestaat het gevaar dat er een hoge tijdsdruk ontstaat. Er moet veel gebeuren in een relatief korte tijd. Inmiddels wordt er gewerkt aan een plan van aanpak met prioritering van de benodigde onderzoeken. Waar mogelijk zal de uitvoering van dit onderdeel van het maatregelenpakket zo veel mogelijk integraal worden opgepakt.

Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).	Najaar 2023 Uitvraag klaarmaken voor de onderzoeken, voorbereiding van de aanbesteding met inkoop en het reserveren van capaciteit bij inkoop en andere afdelingen. Voorjaar 2024 Het doorlopen van de desbetreffende aanbestedingsprocedures. Mei 2024 De start van de onderzoeken m.u.v. de actualisatie van de LESA. Najaar 2024 De analyse van de uitkomsten van de onderzoeken die in de zomer van 2024 zijn uitgevoerd. Mei 2025 Indien nodig zal in mei 2025 de tweede ronde monitoring plaatsvinden. Daarnaast zal in mei 2025 ook de start plaatsvinden van de actualisatie van de LESA's. Najaar 2025 De analyse van de uitkomsten van de onderzoeken zal plaatsvinden in het najaar van 2025. Ook zal de actualisatie van de LESA's dan nog steeds

	plaatsvinden. Aan de hand van deze analyses zal een eerste voorstel worden opgesteld met aanvullende maatregelen.
Gesteld staan voor realisatie Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.	Vanuit de teams Natura 2000 en Natuurmonitoring van de uitvoeringsorganisatie liggen er al meerdere plannen klaar en zijn offertes opgevraagd voor meerdere van de in dit onderdeel van het maatregelenpakket opgenomen onderzoeks-, monitorings- en noodmaatregelen. Zodra de financiële middelen beschikbaar komen, kunnen deze onderzoeken en maatregelen op korte termijn worden uitgevoerd. Via het FPLG-spoor, Grip op Kwaliteit en de Friese Bomen- en Bossenstrategie is een eerste aanzet al gedaan voor de maatregelen die betrekking hebben op de natuur buiten Natura 2000. Bij het onderzoek naar de waterkwaliteit van natuurwateren die buiten het KRW-meetnet vallen zal worden samengewerkt met het Wetterskip. Voor de overige onderzoeken zal extra capaciteit nodig zijn voor het opstellen en begeleiden van de uitvragen. Hier wordt met behulp van de proceskosten in voorzien.

Thema 3: Boerenlandnatuur

Algemeen

Naam	Boerenlandnatuur
Hoofdaanvrager *De naam van de hoofdaanvrager (provincie)* *Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.* *IBAN nummer aanvrager.*	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen *Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.*	*Deelnemende partijen* Provincie Fryslân Wetterskip Agrarische collectieven Landschapsbeheer Friesland **Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds** € 24.537.667 • € 9.585.000: Budget extra ANLb per jaar. • € 19.170.000: Totaalbudget extra ANLb voor de looptijd 2024-2025 (2 jaar). • € 1.000.000: Totaal budget ondersteuning beheer niet productieve investeringen 2024-2025 (2 jaar). • € 2.136.969: Totaal budget aanleg en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering 2024-2025 incl. herstel greppelland. • € 2.230.698 voor uitvoeringskosten, begeleiding en overhead uit te voeren maatregelen. Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar ratio van de maatregelen in de betreffende gebieden. De inzet van de middelen vindt plaats op of aanpalend op landbouwgrond. Hierdoor is het instrumentaria beperkt. Wij kiezen voor ANLb en Niet productieve investeringen onder het GLB-NSP om een gedegen start te maken met de grote opgave in VHR-herstel en Groenblauwe Dooradering. In dit maatregelpakket wordt geen natuuropgave binnen de natuurbegrenzing van het Natuurbeheerplan Fryslân gerealiseerd.
Gebied /locaties *Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.*	Het ANLb in Fryslân kan niet overal provinciaal dekkend ingezet worden binnen de begrenzing van de leefgebieden in het Natuurbeheerplan 2023. Voor de categorie Klimaat en categorie Water is de gehele provincie subsidiabel. In het Natuurbeheerplan 2024 en waar nodig ook in het Natuurbeheerplan 2025 gaan wij een ruimer kader bieden aan de agrarische zoekgebieden. In dit maatregelpakket focussen wij ons op de verbreding en versterking van het ANLb beheer en zetten wij in op het verlenen van langjarige beheercontracten. Idealiter voor de periode van 11 jaar, maar voor dit Maatregelpakket afgestemd op het 'nu' 2024 en 2025. Voor de periode na het 'nu', 2026-2035, vragen wij in dit

	maatregelpakket geen dekking aan, maar willen wij in 2024 gebruik maken van een aanvullende aanvraag via een Maatregelpakket 2026-2035 waarin wij de dekking opvragen voor het dan nog te realiseren areaal vanuit de VHR-herstelopgave. Hierdoor benoemen wij langjarige contracten wel in het gebiedsplan. De dekking na afronding van de transitiefonds looptijd zien wij als een gezamenlijke opgave waarbij de komst van de ecosysteemdiensten uit het 'niet' landbouwakkoord als blauwdruk genomen kan worden. Financiering volgt daarbij uit een nader in te richten fiscale heffing waarmee een ecosysteemdiensten fonds gevoed wordt. LNV trekt hierin samen op met de betrokken stakeholders waaronder de provincies. Het beheerbudget binnen de kerngebieden Aanvalsplan Grutto is gedekt in de begroting GLB-NSP 2023-2027. Binnen het Maatregelpakket Weidevogels worden deze gebieden toegelicht en verder onderbouwd. Voor de periode na het GLB-NSP (2028-2035) vragen wij nu geen dekking aan in dit maatregelpakket, ondanks dat wij dit wel benoemen in het gebiedsplan. Financiering na 2035 is nu nog niet inzichtelijk. Wij zien de komst van de ecosysteemdiensten uit het 'niet' landbouwakkoord als blauwdruk voor de financiering na 2035. Inzicht in behoefte na realisatie van de beheermaatregelen na 2027 hebben wij ingeschat en zijn uitgewerkt in tabel 1 en 2 in hoofdstuk Doelbereik NPLG. In een latere tranche maatregelpakketten willen wij gebruik maken het benodigde aanvullende budget boven op het toekomstige budget uit het GLB. Voor de NPLG-doelstelling 'realiseren 5% groenblauwe dooradering in 2035' vragen wij nu een eerste fase aan waarbij wij inzetten op het vergroten en uitbreiden van landschapselementen. Deze kosten investeringskosten en gericht op 2024 en 2025. Het beheer van deze extra en nieuw aan te leggen elementen wordt meegenomen in het additionele ANLb beheer. De beheeropgave van deze elementen na 2035 zou idealiter gefinancierd moeten worden uit het nader te ontwikkelen landelijk ecosysteemdiensten fonds. De aanleg van deze elementen vindt plaats in de gehele provincie conform de focusgebieden omschreven in de Bossenstrategie Fryslân. Nadere informatie over de doelstelling voor 2024-2025 vindt u in het Maatregelpakket Bossenstrategie. Voor het optimaal bereiken van het NPLG-doel 'herstel VHR doelsoorten in gunstige staat van instandhouding' vragen wij een investeringsbudget aan om de boerenlandvogelstand optimaal te faciliteren. Dit budget bestaat uit kosten voor extra vernatting en hoogwaterpeil, behoud openheid en predatiebeheer. Voor deze post rekenen wij een jaarbedrag per collectief waarbij de weidevogelcollectieven een hoger budget nodig hebben dan de landschapscollectieven. Naast de doeltypen A11 en A12 (weide en en akkersoorten) vragen wij ook budget aan ter ondersteuning van het landschapsbeheer (A15). Deze investeringsaanvraag past in

	onze jaarlijkse subsidieregeling optimaliseren biotoop boerenlandvogels welke op dit moment herijkt wordt en vanaf 2024 een bredere scope kent. Naast de provinciale middelen uit de Weidevogelnota 2022-2030 vragen wij hiervoor additioneel budget aan. Deze investeringskosten zijn inzetbaar binnen de leefgebieden open grasland en open akker conform NBP2024. NBP2023 overzicht subsidiabele gebieden Natuurbeheerplan 2024 | Fryslan 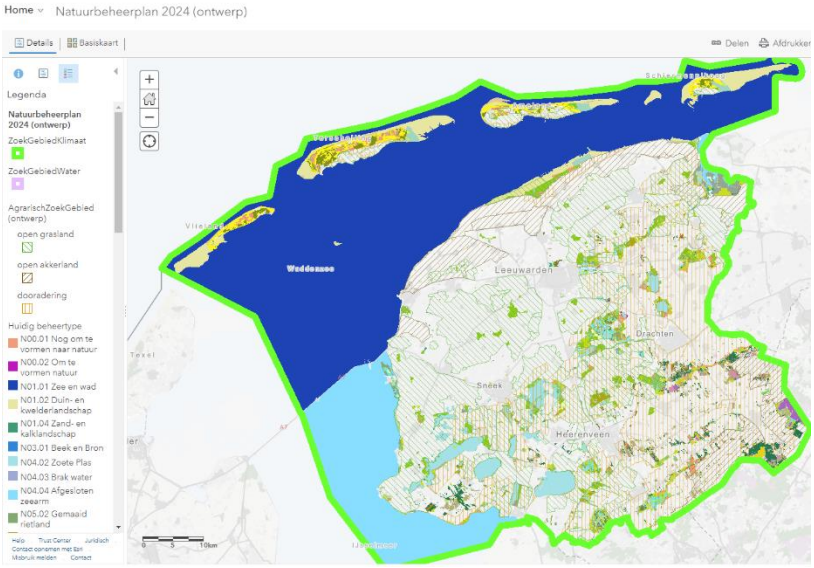
Samenvatting *Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.*	*Doel* Het Fries Plan Landelijk gebied (vervolgens FPLG) stelt verschillende doelen om de kernopgaves uit het Nationaal Plan Landelijk Gebied (vervolgens NPLG) te realiseren: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. De doelen uit het FPLG gaan over het herstel van de biodiversiteit en landschap, het verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat. Ook een omslag in de landbouw behoren tot deze doelen. In dit maatregelpakket gaan wij specifiek in op de doelen 30% herstel VHR, realisatie 10% groenblauwe dooradering en bossenstrategie. *Belangrijkste maatregelen en instrumenten* Dit maatregelpakket is opgedeeld in beheer en inrichtingsmaatregelen om de bovenstaande doelen te realiseren. De beheermaatregel richt zich voornamelijk op het versterken van agrarisch natuurbeheer en het versterken van de bestaande leefgebieden en habitattypen uit de VHR-doelstelling. De inrichtingsmaatregelen richten zich op het opnieuw inrichten van de landbouwgrond ten gunste van bovenstaande doelen: het

	aanleggen houtige landschapselementen, voederhagen en erfbeplanting, realisatie en beheer van meerjarige akker- en graslanden, het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (droge dooradering), het herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland om de waterhuishouding te optimaliseren. Daarnaast vragen wij ondersteunend budget aan voor kleine investeringen en last-minute beheer ten behoeve van behoud en herstel boerenlandvogels en niet productieve investeringen ten behoeve van het optimaal inzetten van het gevraagde ANLb budget. En tenslotte budget voor het uitvoeren van de maatregelen. De te nemen maatregelen zijn ondersteunend aan de grotere thema's uit het gebiedsplan FPLG. Dat zijn in eerste plaats herstel VHR-doelstelling, realisatie groenblauwe dooradering en verbetering oppervlaktewaterkwaliteit. Een neveneffect van de maatregelen is het verbreden van het bedrijfseconomisch perspectief van de agrarische ondernemers door inbedding van groenblauwe diensten in die bedrijfsvoering. *Doelbereik* De maatregelen in dit pakket dragen allemaal bij aan het VHR-doel uit het FPLG om 30% in gunstige staat van instandhouding voor de doelen boerenlandvogelareaal en dooradering. Ook een minimaal percentage van 10% groenblauwe dooradering in Fryslân in 2030 bestaande uit 5% opgaande houtige elementen, 2,5% natte dooradering / sloten en 2,5% bufferstroken en randen is een doel uit het FPLG wat gedeeltelijk gerealiseerd wordt door de maatregelen in dit pakket. In het algemeen kan gesteld worden dat de enkelvoudige maatregelen een meervoudig doelbereik zullen realiseren. Voorbeelden die wij in Fryslân willen realiseren zijn de kruidenrijke randen langs de sloten die de doelstelling versterken biodiversiteit, vergroten areaal groenblauwe dooradering en de verbetering van de waterkwaliteit door inzet op randenbeheer wat zorgt voor het verminderen van de afspoeling van meststoffen en gewasbescherming naar het oppervlaktewater. De koppelkansen vanuit de doelstelling VHR door inzet op realisatie Aanvalsplan Grutto worden apart opgevoerd in het Maatregelpakket Weidevogels. In het maatregelpakket Grip op Kwaliteit wordt de verbetering, - en herstelopgave binnen de begrensde natuur uit het Natuurbeheerplan Fryslân gerealiseerd.

Verhouding tot gebiedsprogramma

Het gebiedsprogramma heeft op hoofdlijnen vijf transitiepaden voor het toekomstig landbouwbedrijf geformuleerd. Het gaat bij deze transitiepaden om agrarische bedrijven een ecologisch en economisch duurzaam toekomstperspectief te bieden.
Het streven van het FPLG is om voor het realiseren van de doelen zoveel mogelijk aan te sluiten bij de ondernemingskracht van de Friese landbouwsector. Hoe bedrijven er in de toekomst uit gaan zien, kan beter zoveel mogelijk worden overgelaten aan het vakmanschap binnen de sector. De kans rijkheid van de verschillende transitiepaden hangt onder meer samen met de ontwikkeling van de consumentenvraag, eventuele beloningssystemen en de kenmerken van gebieden.

Beheer en Inrichting in dit maatregelpakket wijkt af van de wens uit het gebiedsplan omdat wij langjarige contracten voorstaan en in dit Maatregelpakket worden enkel de kosten voor 2024 en 2025 opgenomen. De kosten die wij nu meenemen zijn extra nodig boven op de bestaande financiering op de doelen uit het NPLG dichterbij te brengen.

Eén van de vijf transitiepaden is groen/blauwe diensten (pad nummer drie). Dit maatregelpakket voorziet in die vergoeding voor de boeren die maatschappelijke, blauw/groene diensten (landschap, biodiversiteit en kwaliteit van water) leveren buiten de traditionele landbouwproducten. Daarnaast is pad nummer vier, verbreden, ook van toepassing op dit maatregelpakket. Dit transitie pad is gericht op niet-landbouw gerelateerde producten.

Hiermee zorgt dit pakket voor een hogere kans van slagen omdat het voorziet in een alternatief beloningssysteem en inspeelt op de kenmerken van een gebied.

Kosten en dekking

Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).

Samenvatting van financiën maatregelpakket beheer en inrichting. En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.

Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting					
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB					
Leefgebied	Open Grasland [A11]	Dooradering [A12]	Open Akker [A15]	Water	Klimaat
Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000	
ELAN	€ 126.500		€ 162.500	€ 106.000	€ 190.000
Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000		
Extra aanpak Weideleven	€ 300.000				
Waadrâne	€ 350.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000
It Lege Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000
Súdwestkust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000
Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000	
Extra aanpak beheer Baarderadiel 2024-2027*	€ 900.000				
Versterking bestaand beheer (ambitie gestand doen)	€ 1.840.130	€ 460.033	€ 460.033	€ 306.688	
Som	**€ 3.626.500**	**€ 775.000**	**€ 1.562.500**	**€ 1.831.000**	**€ 1.790.000**
Totaal budget extra ANLb / jaar	**€ 9.585.000**				

Tabel 5: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema boerenlandnatuur uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

In bovenstaande tabel staan de bedragen verdeeld over de leefgebieden en categorieën voor de aan te vragen beheer maatregelen. Dit is het jaarbedrag ANLb beheer wat hoort bij **Maatregel 1.** Het totaalbedrag voor Maatregel 1 voeren wij op voor 2 jaar (2024 en 2025). De som komt hierbij op: 19.170.000,- euro.

Extra ANLb beheer betreft een jaarbedrag met een looptijd van 2 jaar. Wij streven op een openstelling in 2024 waarmee wij de ANLb contracten aanvullend kunnen versterken vanaf 1 januari 2025. Hierbij is het van belang dat wij in 2024 de kans krijgen om het aanvullend benodigd budget aan kunnen vragen om de af te geven beschikking langjarig af te kunnen sluiten (10 jaar tm 2035).
Als dat niet mogelijk blijkt wordt het budget van 19.170.000,- euro verdeeld over de looptijd 2025-2035 en zal het doelbereik een stuk lager zijn.

Het bedrag voor **Maatregel 2**: ondersteuning uitvoering beheer is samengesteld uit kosten voor vernatting en plasdras, behoud openheid, inzet last-minute beheer, tegengaan predatiedruk en monitoring. De inzet van dit budget vindt plaats naast de genoemde investeringen uit Aanvalsplan Grutto verwerkt in het Maatregelpakket Weidevogels. Het betreft een jaarbedrag van 500.000 euro welke wij in willen zetten boven op ons provinciale budget van 300.000 euro per jaar beschikbaar vanuit de Nota Weidevogels. In de samenvatting is het bedrag voor 2024-2025 genoemd en de totaalsom benodigd voor de looptijd van het FPLG. Dat bedrag is ondersteunend aan de looptijd van uitbreiding ANLb, 2 jaar.

Tenslotte vragen wij een onder **Maatregel 3** een eenmalige post aan voor inrichting en investeringen in realisatie en herstel landschapselementen/ groenblauwe dooradering. Dit bedrag kan in 2024-2025 uitgevoerd worden.

In totaaloverzicht vragen wij in dit maatregelpakket de volgende maatregelen met bijhorende kosten aan:

Samenvatting kosten maatregelpakket Beheer en Inrichting 2024-2025	bedrag
Maatregel 1: Versterken ANLb beheer bestaande leefgebieden	€ 19.170.000
Maatregel 2: benodigd budget ondersteuning uitvoering beheer	€ 1.000.000
Maatregel 3: inrichting en herstel landschapselementen/groenblauwe dooradering	€ 2.136.969
Totaal	€ 22.306.969

Tabel 6: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema boerenlandnatuur uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

Bijlagen *Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.*	Dit maatregelpakket, thema boerenlandnatuur, kent de volgende bijlagen: Bijlage 1. kaart begrenzing agrarische collectieven Fryslân Bijlage 2. kaart begrenzing leefgebieden en categorie Water en categorie Klimaat Natuurbeheerplan Fryslân. Bijlage 3. Samenvatting ANLb beheer in FPLG – plan van aanpak inzet ANLb beheer in relatie tot de relevante FPLG-doelen. Bijlage 4. Dekking regulier ANLb Bijlage 5. Tabellen thema boerenlandnatuur Bijlage 6. Toelichting kosten Baarderadiel

Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG *Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.*	Beheer en inrichting is een belangrijk instrumentaria voor het realiseren van het FPLG. Door in te zetten op een versterking van het natuurbeheer en het agrarisch natuurbeheer kunnen we op korte termijn de NPLG doelen dichterbij brengen. In het FPLG wordt ingegaan op verschillende doelen: het herstel van de biodiversiteit, verbeteren van de leefomgeving, waterkwaliteit en klimaat (waaronder inspelen op klimaatverandering) Ook een omslag in de landbouw behoren tot de doelen die het FPLG zich ten doel heeft gesteld. Dit alles om te komen tot gezonde natuur, schoon water en een zuivere lucht. Het NPLG richt zich dan ook op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. Fryslân is koploper in budget en areaal in bestaand landelijk ANLb beheer. Het subsidiestelsel waarbij enkel gederfd inkomen en kosten-arbeid vergoed worden, werkt nu conform de leefgebied benadering. Naar de toekomst toe biedt het subsidiestelsel een breder palet in agro-milieudiensten welke de drukfactoren op de doelen water, bodem, biodiversiteit en landschap en klimaat kunnen verminderen. De wijze van subsidiëren is enkel bovenwettelijk in te zetten. Het beheer wordt uitgevoerd via onze 7 agrarische collectieven waarvan ruim 1.800 agrariërs lid zijn. Hiermee een belangrijk instrument in de gebiedsgerichte groenblauwe opgaven in Fryslân. Deze fijnmazige organisatiekracht willen wij optimaal benutten in het FPLG. De collectieven stemmen in met deze ambitie en hebben zelf de opgave voor dit maatregelpakket geïnventariseerd bij haar leden. Het gebiedsprogramma heeft op hoofdlijnen vijf transitiepaden voor het toekomstig landbouwbedrijf geformuleerd. Eén daarvan is blauw/groene diensten (pad nummer drie). Dit maatregelpakket voorziet in de vergoeding voor de boeren die maatschappelijke diensten (landschap, biodiversiteit en kwaliteit van water) leveren buiten traditionele landbouwproducten.

	Daarnaast is pad nummer vier, verbreden, ook van toepassing op dit maatregelpakket. Dit transitie pad is gericht op niet-landbouw gerelateerde producten.
Doelbereik NPLG *Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.*	De volgende doelen worden gerealiseerd met dit maatregelpakket: 1. VHR 30% in gunstige staat van instandhouding voor de doelen A11 weidevogelareaal, A12 akkervogelareaal en A15 dooradering[1]. 2. GBDA. Een minimaal percentage van 10% dooradering in Fryslân in 2030 bestaande uit 5% opgaande houtige elementen, 2,5% natte dooradering / sloten en 2,5% bufferstroken en randen. 1: In dit maatregelpakket wordt de ambitie op Aanvalsplan Grutto buiten beschouwing gelaten. Hiervoor verwijzen wij naar het Maatregelpakket Weidevogels. 2. Door in te zetten op GDBA en daarbij met name randen langs de blauwe dooradering wordt tevens ingezet op de KRW-doelstelling. Hierbij is de synergie gezocht met het hoofdstuk Water uit het FPLG en het bijhorend Maatregelpakket Water KRW. Naast bovenstaande doelen uit het NPLG worden er ook mee koppel doelstelling door inzet op bovenstaande ambitie gerealiseerd: • Verdere versterking van het beheer van boerenlandvogels buiten de Aanvalsplan Grutto gebieden om), • realisatie doelstelling op areaal duurzame landbouwbodems, vastlegging koolstof/CO2 en vasthouden CO2 in landbouwbodems, • Veenweide-aanpak en • hydrologische verbetering rondom N2000 door in symbiose gebruik te maken van verhoogde waterpeilen, gedeeltelijke realisatie wateropgave kwantitatief (vasthouden en bufferend vermogen landbouwbodems) en • kwalitatief / KRW opgave (waterkwaliteitsverbetering door inzet op randen tegen af en uitspoeling mest en gewasbeschermingsmiddelen). Bij goedkeuring van dit maatregelpakket kan het ANLb fors groeien om zo de FPLG doelen binnen bereik te hebben richting 2035. Restopgave in het FPLG is na uitvoering van de ANLb periode 2023-2028 is voor A11 en A15 nog altijd aanzienlijk.

Tabel 1 Doorkijk doelrealisatie FPLG agrarische doeltypen

bron: 'Tabel NPLG-opgave natuur per provincie'					bron: Fryslan	resultaat	resultaat	bron: Fryslan	resultaat
Natuurtype code	Natuurtype naam	Doelsoorten	opmerking	Areaaluitbreiding t.b.v. 100% gSvI	huidig areaal ANLb	Areaaluitbreiding – huidig areaal ANLb	30% opgave NPLG (2030)*	Uitbreiding ambitie ANLb	Restopgave 30% NPLG (2030)
A11	Open graslandschap	grutto-groep	voor vogels van agrarisch gebied kan gekozen worden voor gebieden met de grootste potentie, en daarbij een intensief beheer op behoud van deze soorten waardoor kerngebieden ontstaan met grotere dichtheden (en dus op kleiner areaal). aangezien de grutto de grootste vereisten heeft, kan deze soort als leidraad genomen bij dit type beheer.	115.200	18.468	96.732	29.020	5.675	23.345
A12	Open akkerland	patrijs-groep	zie opmerking hierboven	216	371	-155	-	386	0
A15	Dooradering	Spotvogelgroep	voor vogels van agrarisch gebied kan gekozen worden voor gebieden met de grootste potentie, en daarbij een intensief beheer op behoud van deze soorten waardoor kerngebieden ontstaan met grotere dichtheden (en dus op kleiner areaal). aangezien de grutto de grootste vereisten heeft, kan deze soort als leidraad genomen bij dit type beheer.	24.736	1.133	24.103	7.231	173	6.845
A15	Dooradering	H1145 - Grote modderkruiper en H1197 - Knoflookpad	deze opgave kan in N2000 gerealiseerd worden, waardoor waarschijnlijk geen 'extra' areaal buiten N2000 nodig is. daarvoor is dan wel een populatietoename nodig zoals in de tabel aangegeven, of in ieder geval inrichting en beheer gericht op kwalificatie van de desbetreffende habitattypen en voorkomende twee habitatsoorten.	500					

*bron: RTLG-RVO september 2023

In het Maatregelpakket Natuur, onderdeel Boerenlandnatuur FPLG vragen wij een forse groei aan van ANLb beheer om de doelen een stap dichterbij te brengen.

Wij hebben een reëel geschat gemiddeld ha bedrag genomen om een areaal bepaling van de output van dit budget in te schatten. Dat geeft aan dat wij met de aanvraag uit het maatregelpakket 5.675 ha in Open Grasland, 173 ha Open Akker, 386 ha Open Akker en verder nog 888 ha in Watermaatregelen en 1.023 ha in Klimaatmaatregelen.

Concreet levert dit de volgende doelrealisatie op:

Tabel 2: doelrealisatie en financiële restbehoefte

Totaal te realiseren areaal (ha)	A11	A12	A15	W01	K01
1. uitbreiding ambitie ANLb	5.675	386	173	888	1.023
2. additioneel doel FPLG (30% VHR herstelopgave)	28.600	0	7.096	0	0
3. restopgave FPLG	22.925	0	6.710	0	0
restopgave FPLG in budget (incl 15% indexatie taneven)	€ 16.846.436	€ -	€ 31.251.825	€ -	€ -

Dit betekent een forse extra financiële ambitie welke wij in een opvolgend Maatregelpakket NPLG aan willen vragen. In totaal is daar 48.098.261 euro voor nodig.

Aandachtspunt bij de inzet van ANLb beheer op het transitiefonds is de dekking na 2035.

Voor Fryslan gaat het om een totaal beheeromvang van ca. 27.1 mln per jaar (incl. Geschat 15% indexatie) regulier ANLb beheer. Opgeteld met de restopgave conform de 30% herstelopgave uit het NPLG (48.4 mln per jaar) komt dat op een jaarsom van 75.5 mln per jaar om de gewenste 28.600 ha Open Grasland en 7.231 ha Dooradering te realiseren.
Een dergelijk jaarbedrag is redelijkerwijs niet uit een toekomstige GLB-stroom te financieren. Daarvoor is de omvang te groot conform het beschikbare budget wat landelijk over de doelen ingezet moet worden. Wij zien de oplossing hiervoor dan ook in

een combinatie tussen vergroeningsbudget uit het GLB versus een fiscaal te voeden fonds wat door het Rijk geïnitieerd wordt en gevoed kan worden door een heffing structuur. In het 'niet' landbouwakkoord zijn hier vergevorderde voorstellen overeengekomen. Wij zien het uitwerken van deze voorstellen als een concreet en kansrijke oplossing voor het leveren van groenblauwe diensten door boeren in concurrentie met het produceren van hoogwaardig kwalitatief voedsel. Zonder dit economisch renderend perspectief is het behalen van de VHR-opgave geen optie, omdat wij zien dat de druk op het agrarisch gebied simpelweg te groot is door het landgebruik.

De restopgave voor A12 Akkerbeheer is er niet conform richtinggevende doelstelling NPLG. Fryslân gaat echter ook in het akkergebied inzetten op groenblauwe diensten om zo de subdoelen groenblauwe dooradering en KRW oppervlakte-waterkwaliteit optimaal te bedienen. Daarnaast ziet Fryslân juist wel een additionele opgave in A15 voor behoud van de soorten van Fries belang (VHR) in het noordelijk kleigebied. Dezelfde opgave zien wij ook in het zuidoostelijk zandgebied in relatie met N2000/stikstof in Zuidoost Friesland. Uitvoeringskracht agrarische collectieven is op agrarisch natuurbeheer gelimiteerd op ca. 25% van het bedrijfsareaal in zwaar agrarisch natuurbeheer. Meer ha. opvoeren per bedrijf is niet realistisch bij gelijkblijvende bedrijfsvoering. Als deze wens er wel is zal flankerend beleid ingezet moeten worden. Daardoor is deze groei enkel gefaseerd mogelijk.

In de tijd zou de inzet van middelen tbv de VHR-opgave er zo uit kunnen zien:

Tabel 3 Inzet op VHR-doelstelling Agrarische doeltypen:

	Inzet op VHR doelstelling agrarische typen A11, A12 en A15																	
	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040
GLB-NSP ANLb	GLB 2023-2028						GLB 2028-2034						GLB 2034-2040					
Aanvalsplan Grutto	Beheerbudget Aanvalsplan Grutto																	
Maatregelpakket Boerenlandnatuur		looptijd 1e aanvraag Maatregelpakket																
Maatregelpakket Boerenlandnatuur restopgave				looptijd verbinteniss en 2e aanvraag Maatregelpakket														
Ecosysteemdiensten Rijk					inzet ecosysteemdiensten voor oa nationaal aanvullende financiering ANLb													

Uit tabel 3 is af te leiden dat de GLB-subsidiestroom doorlopend voorziet in financieel budget voor inzet ANLb. Aanvalsplan Grutto is hiervan een onderdeel en hierbinnen gaan wij aanvullend in 2024 open stellen van 2025 tot en met 2028. De budgetvraag in dit Maatregelpakket Natuur is maar voor 2 jaar dekkend en daarom willen wij graag gebruik maken van een tweede maatregelpakket wat vanaf 2025 inzetbaar is voor de gehele NPLG-periode tm 2035. De landelijke dekking vanuit een toekomstig ecosysteemdiensten fonds gaat vanaf 2027 idealiter parallel lopen aan het GLB-NSP en kan vanaf 2036 tevens zorgen voor voldoende dekking voor de dan nog te realiseren opgave VHR-herstel. Belangrijke noot hierbij is dat de werkelijk te realiseren aantal ha afhankelijk zijn van de dichtheden van de

	soorten in de beheerde ANLb gebieden. Door inzet op doorlopend te verbeteren beheer zien wij een minder grote areaal behoefte dan de indicatieve arealen ons opgeven. Meestal is areaaluitbreiding van agrarische natuur nodig voor vergroten leefgebied van vogels (of vogelgroepen), die afhankelijk zijn van agrarisch gebruik (weidevogels, akkervogels, etc.). Opgemerkt wordt dat de opgave in extra arealen minder kan worden indien kwaliteitsverbetering en grotere dichtheden binnen bestaande percelen met agrarisch natuurbeheer gerealiseerd wordt. Bij de opgave voor de A15 dooradering is er ook een areaalopgave voor het vergroten van het leefgebied van de Grote modderkruiper en Knoflookpad. Deze soorten zijn vooral in natuurgebieden aanwezig. Areaaluitbreiding in of nabij natuurgebieden ligt hier meer voor de hand. Daar willen wij middels ANLb beheer op inzetten.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma *Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)*	n.v.t.
Meekoppelkansen *Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.*	De opgave vanuit het de groenblauwe dooradering (5% opgave in 2030 en 10% in 2050) en de KRW-opgave bieden directe koppelkansen om het areaal ANLb te vergroten. Binnen beide doelen is de inzet op randenbeheer op agrarische grond (niet productieve) kruidenrijke rand langs de watergang) en het extra aanleggen van de bomen, bos en landschapselementen (bossenstrategie) noodzakelijke en integrale opgaven welke direct invloed hebben op het ANLb areaal. De inzet van additioneel ANLb-beheer op de veenweide en overgangsgebieden wordt nader uitgewerkt. De inzet van de gebiedsgerichte aanpak en aanvalsplan grutto zijn belangrijke pijlers waarbij wij dubbeling van beheerinzet voorkomen in deze uitwerking. Bij een grotere behoefte aan groenblauwe diensten op bedrijfsniveau dan 25%-30% van het bedrijfsareaal, is flankerend beleid nodig. Dat kan zijn inzet grondinstrument inclusief dubbeldoelstelling met behoud van agrarisch gebruik. Fryslân maakt hiervoor gebruik van de regeling ‘behoud duurzame weidevogelgronden’, zie ook hoofdstuk Weidevogels. De kosten voor deze maatregel zijn niet in dit maatregelpakket meegenomen.

	Daarnaast zijn hydrologische en ecologische ingrepen op gebiedsniveau te verwachten in de gebieden. Net als de verdergaande wetgeving rondom versnelde afbouw derogatie geeft dit mogelijk regionaal een extensivering van de bedrijfsvoering. ANLb kan in deze gebieden ingezet worden in de mix met flankerend beleid. Middels de GLB-NSP instrumenten gericht op samenwerking en integrale gebiedsontwikkeling zal verkend worden in hoeverre het aandeel ANLb hier een rol gaat spelen. ANLb is daarbij het specifieke instrument waarbij de extra inspanning en nadeelcompensatie vergoed kan worden. Een integraal afgewogen inschatting welk areaal ANLb-beheer in deze gebieden extra nodig is, zal nader uitgewerkt worden na analyse van de totale FPLG-doelopgave. De borging van de financiele claim die deze opgave met zich meebrengt zal ondersteunend gefinancieerd moeten worden uit een nog nader in te richten landelijk eco-systeemdienstenfonds. De doelen Aanvalsplan Grutto, VHR-doelherstel en KRW-groenblauwe dooradering worden integraal meegewogen, verschillende doelen op dezelfde hectares. Hierbij heeft het behoud van agrarische functie de sterke voorkeur om zo de integratie van het GLB-NSP optimaal in te zetten. Een ander belangrijk neveneffect van de maatregelen is het verbreden van het bedrijfseconomisch perspectief van de agrarische ondernemers door inbedding van groenblauwe diensten in die bedrijfsvoering. Samenvattend kent dit maatregelpakket de volgende meekoppelkansen: *Cultuurhistorisch/landschappelijke waarde* Cultuurhistorische/landschappelijke waarde van het gebied wordt behouden en versterkt door het behoud en de herinrichten van het oude greppelland in de doelstelling op open grasland. *Recreatie/toerisme* De versterking van natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer zorgt voor een meer aantrekkelijk gebied voor recreatie/toerisme. Meer biodiversiteit zorgt voor een aantrekkelijke omgeving waar het prettig vertoeven is voor recreatie/toerisme. Gebieden met intensief ANLb beheer lenen zich voor korte keten initiatieven welke ondersteunend zijn aan recreatie en toerisme. *Versterken sociaal/economische samenhang* Versterken van sociaal/economische samenhang zien wij met name kansrijk in de meer extensieve landbouwgebieden (meest bediend met zwaar agrarisch natuur en landschapsbeheer). Gebieden met intensief ANLb beheer lenen zich voor korte keten

	initiatieven welke ondersteunend zijn aan de verbinding boer – burger en aan de leefbaarheid op het platteland.

Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten

Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.

Beheer

Maatregel 1. Versterken van (agrarisch) natuurbeheer.

Maatregel: versterken van (agrarisch) natuurbeheer via het ANLb subsidiestelsel. Realiseren van restopgaven van de agrarische collectieven. Wij hebben de 7 agrarische collectieven bevraagd om een reële inschatting te geven van het extra benodigde areaal beheer. Het betreft beheer binnen de agrarische zoekgebieden uit het Natuurbeheerplan Fryslân. Deze inschatting is gemaakt op basis van deelname bereidheid (oplossing wachtlijsten collectieven), maar wel binnen de doelen en het subsidiabel kader uit het NBP2024.

Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting					
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB					
Leefgebied	Open Grasland [A11]	Dooradering [A12]	Open Akker [A15]	Water	Klimaat
Waddenvogels	€ 100.000	€ 25.000		€ 25.000	
ELAN	€ 126.500		€ 162.500	€ 106.000	€ 190.000
Noardlike Fryske Wâlden	€ 200.000	€ 500.000	€ 200.000		
Extra aanpak Weideleven	€ 300.000				
Waadrâne	€ 350.000	€ 250.000	€ 1.000.000	€ 500.000	€ 750.000
It Lege Midden	€ 700.000			€ 600.000	€ 500.000
Súdwestkust	€ 450.000			€ 600.000	€ 350.000
Westergo	€ 500.000		€ 200.000	€ 300.000	
Extra aanpak beheer Baarderadiel 2024-2027*	€ 900.000				
Versterking bestaand beheer (ambitie gestand doen)	€ 1.840.130	€ 460.033	€ 460.033	€ 306.688	
Som	**€ 3.626.500**	**€ 775.000**	**€ 1.562.500**	**€ 1.831.000**	**€ 1.790.000**
Totaal budget extra ANLb / jaar	**€ 9.585.000**				

Instrument:

- Subsidieregeling ANLB 2023-2028

Inrichting

Maatregel 2. Het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen (droge /natte dooradering).

Maatregel: Door het herstellen en aanleggen van opgaande landschapselementen wordt de droge dooradering bevorderd en het wordt het aandeel (9%) groenblauwe dooradering sneller behaald. Dit realiseren wij door een gerichte investeringsregeling waarbij de aanleg van landschapselementen vergoed wordt. De inzet op KRW randenbeheer (W01), akkerranden uit het akkerbeheer (A12) en graslandranden uit het weidevogelbeheer (A11) dragen ook bij aan dit doel.

Instrument:

- NSP-interventie: niet productieve investeringen. En eventueel een eigen provinciale regeling geënt op de groenblauwe cataogus indien het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.

Maatregel 3. Aanleggen van meerjarige akker- en graslanden.

Maatregel: Door het aanleggen van meerjarige akker- en graslandranden worden de beheerclusters voor akker en

	weidevogels versterkt. Daarnaast zijn deze randen effectief om de afspoeling van meststoffen tegen te gaan en zo de KRW-oppervlaktewaterkwaliteit dichterbij te brengen. *Instrument:* • NSP-interventie: niet productieve investeringen. *Maatregel 4. Herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland.* *Maatregel:* herstructureren van microverkaveling in gras- en akkerland. Sterke wens vanuit de sector om habitat voor boerenlandvogels te optimaliseren en om klimaat adaptief te werk te gaan tijdens droge perioden, maar ook in natte periode zorgdragen voor voldoende afwatering van de percelen zonder kans op afspoeling van nutriënten in het oppervlaktewater tijdens piekbuien. *Instrument:* • NSP-interventie: niet productieve investeringen. • NSP-interventie: Integrale gebiedsontwikkeling. • En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is. *Maatregel 5. Optimaliseren van de waterhuishouding.* *Maatregel:* Door het optimaliseren van de waterhuishouding wordt de biotoop voor boerenlandvogels en vissen en amfibieën verbeterd. Een verbeterde waterhuishouding biedt ook kansen voor een natuurlijk helofietenfunctie waarbij bijvoorbeeld waterriet zorgdraagt voor een zuiverende werking van het oppervlaktewater. *Instrument:* • NSP-interventie: niet productieve investeringen. • Veenweide: samenwerking veenweide – overgangsgebieden N2000. En eventueel een eigen provinciale regeling als het NSP-spoor niet tijdig inzetbaar is.
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) *Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).*	Directe effecten: Biotoopverbetering De maatregelen dragen allemaal direct bij aan een verbeterde biotoop voor de agrarische natuurdoelsoorten uit de VHR-doelstellingen. Herstel biodiversiteit De maatregelen dragen bij aan het herstel van de biodiversiteit en zijn gebaseerd op het behalen van de VHR doelsoorten. Aanleg en herstel groenblauwe dooradering De maatregelen dragen allemaal direct bij aan een de doelstelling realisatie 5% groenblauwe dooradering op de korte termijn en de 10% op de lange termijn.

	Indirecte effecten De opgave vanuit het de groenblauwe dooradering (5% opgave in 2030 en 10% in 2050) en de KRW-opgave bieden directe koppelkansen om het areaal ANLb te vergroten. Binnen beide doelen is de inzet op randenbeheer op agrarische grond (niet productieve kruidenrijke rand langs de watergang) en het extra aanleggen van de bomen, bos en landschapselementen (bossenstrategie) noodzakelijke en integrale opgaven welke direct invloed hebben op het ANLb areaal. Daarnaast zorgt een groter aandeel Anlb beheer voor een brede acceptatie naar meer natuur inclusieve landbouw en zorgt het voor een versnelling in de ontwikkeling van KPI's uit de mark en uit onze Friese ambitie Doelrealisatie door inzet KPI's uit het FPLG. Boeren met meer areaal ANLb kunnen gemakkelijker voldoen aan de doorlopend verzwarende eisen vanuit de afzet keten en het GLB. Hiermee is inzet op additioneel beheer ook een potentiële waardevermeerdering van het primaire agrarische product.
Onderbouwing *Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).*	Het verbreedt en verzwaard inzetten op beheer op agrarische grond willen wij nadrukkelijk als de meest succesvolle route richting herstel van de VHR-opgave in het agrarisch gebied. Succesvol ANLb beheer gericht op boerenlandvogels en landschap kent in Fryslân een sterke en langjarige organisatie. Wij zien hierin tevens de effectiviteit te meten in het verschil in voorkomen doelsoorten in beheerde percelen vs onbeheerde percelen. Onze provinciale beleidsmonitoring ondersteunt dit beeld. Zo zien wij de aantallen boerenlandvogels stabiliseren/licht achteruitgaan in beheerde gebieden, maar zien wij dezelfde doelsoorten fors onderuitgaan in de onbeheerde gebieden. De beheermonitoring weidevogels geeft eenzelfde beeld en wordt in Fryslân breed opgepakt door 3.500 vrijwilligers. Ondanks het forse budget wat vanuit het GLB en eigen natuurmiddelen ingezet wordt is er nog altijd een grotere vraag naar beheergeld voor optimale beheer mozaïeken en clusters om de doelsoorten van Fries belang optimaal te bedienen. De inrichting van agrarische gronden ten behoeve van groenblauwe dooradering, erfbeplanting en greppelland dragen bij aan het verbeteren van het leefgebied van soorten binnen de VHR-richtlijn, de KRW-doelstelling (minder afspoeling) en de doelstelling realisatie Groenblauwe dooradering. Daarbij dragen beheer en inrichting bij aan de verhoging van de biodiversiteit doordat het biotoop aantrekkelijker is geworden voor soorten. Een combinatie van zowel beheer als inrichting vergroot de impact van het gestelde doel. Onze strategie is om voor het nu (2024-2025) fors in te zetten op de restopgave, de beleidswens en vooral de vraag uit het veld (wachtlijsten collectieven).

	Aanvullend weten we dat we in deze twee jaar nog niet het einddoel uit het FPLG gaan behalen. Daarom zien wij het aannemelijk dat wij voor de periode straks (2026-2035) nogmaals met een aanvraag via het koplopersproject/maatregelpakket komen. Het beheerbudget kan enkel succesvol zijn als het gefaseerd ingezet wordt. De uitvoeringskracht van de gehele keten ANLb is daarin leidend. Daarom vragen wij nu al aandacht voor de uitvoeringskracht van de collectieven en ondersteunen wij hen middels het gevraagde budget voor niet productieve investeringen. Daarnaast zien wij dat de ondersteuning van BoerenNatuur, de capaciteit binnen provincies, LNV en RVO de komende twee jaar tevens goed opgepakt wordt. De inzet op inrichting ten behoeve van de groenblauwe dooradering voor 2024 – 2025 is een eerste opgave welke wij met zekerheid in kunnen vullen. Voor de periode 2026-2035 werken wij samen met de partners landschapsbeheer Friesland en de agrarische collectieven aan de restopgave GBDA in agrarisch gebied. Hierbij is de verwachting dat er in de nabije toekomst nogmaals gebruik gemaakt zal worden van een koplopersproject/maatregelpakket.

Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden *Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve*	*Provincie Fryslân* *Rol:* regelingseigenaar van de instrumenten: ANLb, grondeigenaar (weg en vaarwegbeheerder) bevoegd gezag voor wet natuurbeheer (omgevingswet). *Verantwoordelijkheid:* trekker van maatregelpakket/ initiatiefnemer. *Wetterskip* *Rol:* cofinanciering van het ANLb (waterkwaliteit en kwantiteit) bevoegd gezag voor watervergunning. *Verantwoordelijkheid:* deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. *Gemeenten* *Rol:* grondeigenaar, weg en vaarwegbeheerder. *Verantwoordelijkheid:* deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. *Agrarische collectieven* *Rol:* uitvoerder subsidieregeling ANLb. Stakeholder GGA. *Verantwoordelijkheid:* deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. De 7 agrarische collectieven zijn in Fryslân verenigd in het Kollektieven Berie Fryslân (KBF). In dit afstemoverleg met het KBF kan de provincie met de uitvoerders en met de voorzitters periodiek afstemmen, informeren en bijsturen. De uitvoering van het beheer, maar ook het realiseren van de investeringen uit de niet productieve investeringen (inrichting landschapselementen) vindt plaats in nauwe afstemming tussen provincie, waterschap – KBF en in het geval van de Landschappelijke opgaven; Landschapsbeheer Fryslân. *Landschapsbeheer Fryslân (LBF)* Rol: uitvoerder subsidieregeling ANLb. Stakeholder GGA. *Verantwoordelijkheid:* deelnemer/uitvoerder maatregelpakket. Landschapsbeheer Fryslân wordt met een boekjaarsubsidie vanuit de provincie ondersteund. LBF is een belangrijke speler in het delen van kennis en het faciliteren van de POP3 en straks de GLB-NSP openstellingen met betrekking tot groenblauwe opgaven. Voor de ondersteuning van inhoudelijke kennis, gebiedskennis en proceskennis van de Europese aanvragen, wordt LBF gevraagd vanuit LEADER, Niet Productieve Investeringen, Agroforestry en Landschap en biodiversiteitsvraagstukken. Daarnaast voert LBF gedeeltelijk de beleids,- en beheermonitoring uit van het ANLb.

	Particulieren natuurbeheerders *Rol:* uitvoerder subsidieregeling NSP, stakeholder GGA. *Verantwoordelijkheid:* deelnemer/uitvoerder maatregelpakket.
Afgeronde procedures en besluitvorming *Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.*	Voor de start van de realisatie van dit maatregelpakket zijn er geen procedurele en of bestuurlijke veranderingen nodig, anders dan het versterken van het bestaande beleid. Specifiek kiezen wij ervoor om het bestaande ANLb subsidiestelsel te benutten voor het versterken van het agrarisch natuur en landschapsbeheer. Dit instrument is inmiddels een vertrouwde route om samen met de agrarische collectieven, Wetterskip Fryslân en de collega's van subsidiezaken openstellingen te realiseren en gebiedsgericht ANLb beheer weg te zetten conform onze doelen uit het Natuurbeheerplan Fryslân. Bestuurlijk kent het ANLb in de oude en de nieuwe Friese Staten een breed draagvlak. Daarmee zien wij breed politiek draagvlak om in te zetten op dit maatregelpakket. De investeringen en ondersteuning van de groei in beheer willen wij laten verlopen via de Friese subsidieregeling Vernatting en plasdras ten behoeve van weidevogels en de nieuwe regeling optimaliseren biotoop weidevogels welke in 2024 operationeel is. Voor de inzet op aanleg en herstel landschapselementen en greppelland maken wij gebruik van de NSP-interventie I.77.4 niet productieve investeringen en laten wij net als in de POP3 periode de uitvoering hiervan over aan Landschapsbeheer Friesland en het de 7 agrarische collectieven. Indien nodig zetten wij een eigen regeling in als de NSP-interventies te laat open kunnen. De uitvoeringskracht van de RVO is hierin nu belemmerend. Door in te zetten op bestaande regelingen en gebruik te maken van het staatsteun kader uit het GLB-NSP zien wij mogelijkheden om de gevraagde budgetten in 2024 en 2025 in te zetten en de maatregelen te realiseren.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen *Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte*	De agrarische collectieven, Landschapsbeheer Friesland en de agrarische sector zijn breed vertegenwoordigd geweest in de FPLG-voorbereiding. Deelname aan de in maart 2023 georganiseerde hackathon en de uitwerking daarvan in het FPLG is samen met vertegenwoordigers van de landbouw en natuur tot stand gekomen. Daarnaast voert provincie Fryslan regulier en periodieke afstemming met collectieven en KBF. Landschapsbeheer Friesland is een vertrouwde partij die nauw samenwerkt met Provincie Fryslân. Vanuit programma landschap, biodiversiteitsherstel, regiodeal Natuur inclusieve landbouw en natuurbeheer is sprake van een prima band (zakelijk met opdrachten monitoring, Bossenstrategie, coördineren POP3 aanvragen en advies en kennisdeling.

weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.	Hierdoor is een scherp beeld van behoefte en draagkracht ontstaan van de Friese opgaven. Doordat wij de inventarisatie van de benodigde middelen bij de uitvoerende partij belegd hebben, is de realiteit en uitvoerbaarheid van de aanvraag erg groot. De provincie is opdrachtgever voor de opgaven uit dit maatregelpakket versterken ANLb beheer en aanleg en herstel groenblauwe dooradering. De provincie faciliteert de agrarische collectieven én Landschapsbeheer Friesland op de wijze zodat de gebiedsgerichte kennis en deelname bereidheid van onderop gegarandeerd is. De collectieven werken met een wachtlijst van potentiële deelnemers en hebben daarnaast ambities vertaald in hun gebiedsplannen. Door nu extra beheerbudget aan te vragen voldoen wij aan deze ambitie. Landschapsbeheer Friesland heeft ruime ervaring in de twee POP3 projecten Herstel Agrarisch Cultuurlandschap Fryslân (HAC-F). Vanuit deze twee grootschalige projecten is van onderop geïnventariseerd waar de behoeftes zijn met betrekking tot de realisatie en herstelopgave landschapselementen (groenblauwe dooradering). Datgeen wat niet meegegaan is in de POP3 aanvragen wegen budget gebrek, wordt nu aangevraagd in dit maatregelpakket. Zowel de agrarische collectieven (ANLb) als Landschapsbeheer Friesland (POP3) hebben een contractuele verplichting en subsidie relatie met de provincie Fryslân.

Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage
Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.

De provincie heeft een grote ambitie om de (natuur)doelen in het agrarisch gebied uit haar natuurbeheerplan te realiseren. Het beschikbare budget vanuit het ANLb-stelsel is echter ontoereikend om deze ambitie te realiseren. Daarnaast is er een groeiend aantal boeren enthousiast en inmiddels bekend als aspirant lid van de collectieven (spaarlijst van potentiële deelnemers) die ook graag willen meedoen aan het ANLb en die ook nodig zijn om de doelen te kunnen realiseren. Een groot deel van deze groep boeren kan nu niet gaan deelnemen aan het ANLb, omdat er niet voldoende middelen beschikbaar zijn om deze te kunnen bedienen.
In overzicht in de onderstaande tabel is te zien dat het ANLb binnen de begroting GLB-NSP de komende jaren in Fryslân groeit. Om de ambitie van de collectieven en de ambitie uit het FPLG te realiseren vragen wij extra beheerbudget aan.
Tabel 4: dekking ANLb provincie Fryslân

Dekking ANLb provincie Fryslân					
ANLb beheer in GLB-NSP 2023-2027					
jaartal	2023	2024	2025	2026	2027
bedrag	€ 19.206.725	€ 19.263.411	€ 23.163.785	€ 23.567.822	€ 23.567.822
transitiefonds Maatregelpakket extra ANLb beheer					
jaartal	2023	2024	2025	2026	2027
bedrag	€ -	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000	€ 9.585.000
totaal inzet ANLb	**€ 19.206.725**	**€ 28.848.411**	**€ 32.748.785**	**€ 33.152.822**	**€ 33.152.822**

De doelstellingen vanuit de VHR met de leefgebieden A11, A12 en A15 zijn gericht op dezelfde doelstellingen in het agrarisch gebied die in het natuurbeheerplan van de provincie zijn vastgelegd. De provincie Fryslân wil extra gaan inzetten op de VHR-doelstellingen door middel van aanvullend beheerbudget via het ANLb-stelsel weg te zetten. Dat doen wij met eigen cofinanciering en aanvullende financiering op het GLB – ANLb aandeel financiering. Samen geeft dat de som van budget uit tabel 4 hierboven. Daarbij zetten wij in op herstel van de VHR doelsoorten en zien wij directe koppelkansen met de groenblauwe dooradering en de KRW-doelstellingen. De inzet van beheer gericht op de VHR-doelen vindt plaats in de gebieden en daarmee onlosmakelijk een ondersteunend instrument aan de gebiedsgerichte aanpak in Fryslân. Vanuit diverse majeure thema's wordt het ANLb gezien als het instrument om naast de doelrealisatie Kritische Prestatie indicatoren (KPI's) en het reguliere GLB (verhoogde basisrandvoorwaarden en ecoregeling), te komen tot een gezonde basisbiodiversiteit en daarmee een gezonde basis van een meer natuurinclusieve agrarische bedrijfsvoering. Om deze doelstellingen te realiseren is extra budget voor agrarisch natuurbeheer dan ook meer dan wenselijk.

Met het instrument ANLb en de uitvoerende collectieven wil de provincie in de gebieden werken aan de doelstellingen vanuit het

FPLG en aanvullende doelstellingen zoals extensivering van de landbouw (vermindering stikstof uitstoot), versterken biodiversiteit en verbetering van de leefomgeving.

Wij zien geen alternatief instrument dan het ANLb om de VHR-herstel doelen te behalen op agrarische grond. Wel zien wij een synergie tussen GLB-ANLb middelen en een nationaal fonds ecosysteemdiensten om een gedegen financiering onder de beheeropgave te behouden.

Kostenraming

Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:

- Specificeer de kosten per type maatregel.
- Werk volgens de PxQ systematiek.
- *Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden. nvt*
- *Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.*
- *Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.*
- *Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).*

Extra beheer gericht op doelen van FPLG conform het kader en inzet Natuurbeheerplan Fryslân 2024 op de korte termijn.

Na een inventarisatie van de 7 Friese collectieven blijkt dat er extra behoefte is aan beheerbudget om te kunnen voldoen aan de optimale realisatie van de gebiedsplannen en beheermozaïeken van de agrarische collectieven. Met extra beheerbudget kan de ontbrekende schakel in effectief beheer de doelen uit het Natuurbeheerplan Fryslân 2024 en zeker de doelen uit het FPLG dichterbij brengen.

Hiervoor hebben wij onderstaande tabel samen met de agrarische collectieven kunnen genereren. De bedragen zijn een reële inschatting voor de benodigde kosten voor een aanvullende openstelling in 2024 voor de beheerperiode 2025-2035 van 11 beheerjaren. In de laatste wijziging van het GLB-NSP wordt de mogelijkheid geboden om een contractperiode aan te gaan voor de looptijd van 6 jaar of van maximaal 12 jaar. Fryslân wil in dit Maatregelpakket deze middelen als aanvullende financiering met 100% nationale financiering inzetten binnen het GLB-NSP voor de periode van 2 jaar. Met daarbij de sterke wens om de dekking voor de overige jaren uit een volgend Maatregelpakket in 2024 aan te vragen. De behoefte en opgave zijn in hoofdstuk Doelbereik nader omschreven.

Tabel overzicht extra inzet ANLb beheer per leefgebied:

Extra ANLb beheerbudget Maatregelpakket beheer en inrichting					
Inventarisatie 2023 extra beheer ANLB					
Leefgebied	Open Grasland [A11]	Dooradering [A12]	Open Akker [A15]	Water	Klimaat
Som	€ 3.626.500	€ 775.000	€ 1.562.500	€ 1.831.000	€ 1.790.000
Totaal budget extra ANLb / jaar	€ 9.585.000				

De financiering van additioneel beheerinzet in de gebieden van Aanvalsplan Grutto vallen buiten deze aanvraag omdat deze middelen gedekt zijn in het GLB-NSP tot en met 2027. Voor de periode hierna is de financiële dekking nog niet gegarandeerd. In het FPLG is dit financieel gat benoemd en is tevens benoemd dat garantie op voortzetting van het beheer na de periode 2035 voor Fryslân een groot financieel en bestuurlijk risico is. Indien de groei van het ANLb in de periode van het transitiefonds met nationale middelen aanvullend op het GLB plaatsvindt zal voor de periode na 2035 de landelijke begroting ANLb terug moeten vallen op enkel het GLB-budget. Het verschil zal idealiter nationaal aangevuld moeten blijven worden. Daarvoor zien wij de oplossing in het landelijke

ecosysteemdiensten fonds. Anders zal er fors gekrompen moeten worden in de afgesloten beheercontracten.
De langjarige zekerheid speelt hierbij een belangrijke rol. Door inzet van beheermiddelen uit het transitiefonds toe te voegen aan het GLB-budget voor ANLb kunnen wij vanaf 2025 langjarige contracten aanbieden. Dezelfde ambitie komt overeen met de landelijke wens uit het nog af te sluiten Landbouwakkoord.

De inzet van het beheer vindt plaats conform de begrenzing uit het NBP2024 en via de subsidieregeling ANLb 2023-2028. Hiermee is de juridische en doelmatige borging van het beheerbudget gegarandeerd voor de eerste fase van het FPLG.

In bovenstaande tabel *overzicht extra inzet ANLb beheer per leefgebied* de bedragen per leefgebied en per agrarisch collectief. In de bijlage vindt u een begrenzing van deze leefgebieden en categorieën klimaat en water.
Eerder in dit maatregelpakket hebben wij de verdeling van de budgetten per collectief over de leefgebieden in overzichtstabel gedeeld.

Berekening P*Q
Het gevraagde bedrag wordt vermenigvuldigd met de looptijd van het FPLG. In dit maatregelpakket enkel de eerste twee jaren van de periode 2024 tot en met 2035.

2 * € 9.585.000 = **€ 19.170.000** voor de looptijd van het FPLG.

In overzicht levert dat de volgende resultaat indicatoren en output in areaal op:

Resultaatindicatoren	totaal budget Maatregel 1 extra ANLb beheer	gem. prijs per ha	Output areaalbepaling [ha]	reeds in ANLb beheer [ha]	som beheer areaal
A11 grutto type open grasland	€ 5.466.630	€ 693	7.888	18.468	26.356
A12 Landschapselementen	€ 1.235.033	€ 4.492	275	1.133	1.408
A15 patrijstype open akker	€ 2.022.533	€ 4.050	499	371	870
W01 categorie Water	€ 2.137.688	€ 2.062	1.037	225	1.262

Enkel de groei middels toekenning van extra beheerbudget uit dit Maatregelpakket (2024-2025) is te weinig om de doelstelling 30% VHR herstel te behalen.

In overzicht blijft na het realiseren van de extra ha nog een aanzienlijke opgave over. Hiervoor is additioneel Transitiefonds budget nodig om dit te realiseren. In 2024 of 2025 herijken wij de provinciale opgave en willen we nogmaals aanvullend op de behoefte en opgave, een Maatregelpakket indienen.

Tabel VHR opgave agrarische natuurtypen			
Agrarische natuurtypen			
Provincie	**A11: grasland**	**A12: akker**	**A15: dooradering**
Fryslân (km2) 100% opgave	**1.152,00**	**2,16**	**247,86**
in ha.	*115.200*	*216*	*24.786*
Huidig areaal 2022	18.468	371	1.133
Restopgave 30% NPLG	**29.020**	**0**	**7.096**
Restopgave FPLG reële inschatting 24/25	**23.787**	**-**	**6.923**

* arealen zijn in ha.

De restopgave FPLG voor 2024 en 2025 betreft de restopgave 30% herstelopgave verminderd met de arealen die in deze periode middels het ANLb gerealiseerd worden.

Toelichting bovenstaande tabel: deze tabel is indicatief en opgesteld als richtinggevend advies voor het FPLG. De doelen hierin genoemd zijn afgeleid van het SOVON-WUR analyse van september 2022. Uit deze richtinggevende analyse blijkt dat Fryslân met name in moet zetten op A11 en A15. Het patrijzen type (akker) valt hier lager uit. Ondanks dat zetten wij ook flink in op A12 om zo de ambitie van onderop (collectief Waadrâne) en onze beleidsambitie op een versterking van meer natuur inclusieve akkerlandbouw en doelrealisatie in akkerranden als bufferstrook en als groenblauwe dooradering in te zetten. Voor de vogeldoelsoorten van agrarisch gebied kiezen wij voor extra beheer in de gebieden met de grootste potentie. Hierbij zetten wij in op intensief beheer op behoud van deze soorten in onze bestaande kerngebieden en in nog nieuw te ontwikkelen kerngebieden met grotere dichtheden. Hierdoor is in werkelijkheid een kleiner areaal nodig.

Extra investeringen ondersteuning beheer

Voor het ondersteunen en effectief inzetten van bovenstaand beheerbudget maakt provincie Fryslân gebruik van een eigen regeling versterking boerenlandvogels. Gefinancierd met eigen middelen gedekt in de Nota Weidevogels 2022-2030. Deze regeling wordt op dit moment herijkt en oa. verbreed met doelen:

- Vernatting en plasdras
- Predatiepreventie
- Predatiebeheer
- Openheid en rust
- Last minute beheer boerenlandvogels
- Specifiek onderzoek (insecten, vleermuizen, amfibieën etc).

Door gericht in te zetten op deze maatregelen borgen wij effectief beheer. Zonder deze maatregelen is het beheer niet optimaal effectief. Een greep uit de te subsidiëren maatregelen: herstel van weidevogelbiotoop (vergroten openheid, aanleg en realisatie

	plasdras en hoogwatercircuits en plaatsen en onderhouden van kleine waterbouwkundige kunstwerken, afvlakken oevers, aanleg natuurvriendelijke oevers, predatierasters en inzet op specifieke monitoring/onderzoek van soorten die buiten de beleidsmonitoring vallen, maar wel essentieel zijn voor doelmatig beheer. Deze kosten vallen buiten de aanvalsplan grutto gebieden. In het maatregelpakket weidevogels worden de kosten al meegenomen. Om deze beperkte middelen mee te laten groeien met de additionele beheermiddelen vragen wij hiervoor een jaarlijks bedrag aan van € 500.000, -. Berekening P*Q Het gevraagde bedrag wordt vermenigvuldigd met de looptijd van het FPLG vanaf 2024 tot en met 2035. 12 * € 500.000 = **€ 6.000.000** voor de gehele looptijd van het FPLG. Voor de inzet enkel op de eerste twee jaar (2024 – 2025) betreft het een bedrag van **€ 1.000.000, -.** Dit is het bedrag wat in dit Maatregelpakket wordt opgevoerd. Inrichting Groenblauwe dooradering Voor de inspanning op inrichting groenblauwe dooradering hebben wij onze vaste partner Landschapsbeheer Fryslân (LBF) benaderd om een reële inschatting te maken van de mogelijkheden op de korte termijn 2024-2025. LBF heeft hiervoor haar expertise en gebiedskennis benut uit de afgelopen POP3 perioden waarbij LBF samen met de provincie en Wetterskip Fryslân 2 maal een grote aanvraag heeft gerealiseerd op de interventie Niet Productieve Investeringen. Dit resulteert in het nog altijd lopende project Herstel Agrarisch Cultuurlandschap – Fryslân (HAC-F). De kennis uit de gebieden komt tot stand door nauwe afstemming met de agrarische collectieven. Uit deze inventarisatie is onderstaand overzicht gegenereerd van inrichtingsmaatregelen welke direct bijdragen aan het FPLG-doel herstel en aanleg groenblauwe dooradering. Met deze investering zet Fryslân in op een zeer gericht en uitvoerbaar pakket waarmee wij samen met de agrarische collectieven en haar leden in 2024 en 2025 direct aan de slag kunnen. De inzet van de middelen willen wij laten beschikken in een openstelling welke gelabeld is aan de opgave zoals LBF deze heeft opgehaald in de gebieden. Daarmee voorkomen wij een open tender waarbij het budget kan afwijken van de gelabelde doelstelling uit het FPLG. De openstelling zal gelijkwaardig zijn aan het kader van de regeling niet productieve investeringen niet landbouwbedrijven uit het GLB-NSP. Het verdient een nadere verdieping om te bekijken of en in hoeverre deze opgave in een aanvraag op de interventie Samenwerking integrale gebiedsontwikkeling ingezet kan worden vanaf 2024. De

kaders van deze regeling zijn op het moment van schrijven nog niet scherp genoeg.

Tabel 2 inrichting groenblauwe dooradering 2024-2025.

gebiedstype	erfbeplanting	greppellân (ha)	struweelhagen/ voederhagen	houtwallen nieuw	houtwallen herstel	Elzensingels nieuw	Elzensingels herstel
zand	60	10	0	10	40	10	50
veen	70	90	50	0	0	0	0
klei	70	90	50	0	0	2	3
Som	200	190	100	10	40	12	53
Stukprijs	€ 742	€ 4.532	€ 1.434	€ 3.128	€ 2.750	€ 1.268	€ 850
Bewerkingen / zaaien	€ 1.825	€ 1.182					
Stelpost 10%	€ 250	€ 571	€ 143	€ 310	€ 275	€ 127	€ 85
Som	**€ 2.817**	**€ 6.285**	**€ 1.577**	**€ 3.438**	**€ 3.025**	**€ 1.395**	**€ 935**
Totaal prijs	**€ 563.487**	**€ 1.194.108**	**€ 157.692**	**€ 34.382**	**€ 121.000**	**€ 16.745**	**€ 49.555**
Totaalprijs inrichting GBDA	**€ 2.136.969**						

In deze tabel is het benodigd budget voor aanleg en herstel micro reliëf (greppelland) discutabel omdat deze maatregel niet direct bijdraagt aan de doelstelling Groenblauwe dooradering. Wij voeren deze maatregel echter wel op om dat deze maatregel een effectieve bijdrage levert aan het optimaal realiseren van de doelstelling VHR-doel herstel en de doelstelling Klimaat (vasthouden water). De doelstelling revitalisering houtwallen wordt gedeeltelijk ondersteund door het gevraagde budget droge dooradering in de tabel extra ANLb beheer. Dit bedrag (525.000 euro per jaar) is in het Maatregelpakket Bossenstrategie buiten beschouwing gelaten en wordt hier opgevoerd. Hiermee willen wij naast het inzetten van beheer van houtwallen en elzensingels benadrukken dat voor herstelwerkzaamheden ook nodig zijn om de landschapselementen duurzaam en vitaal te houden naar de toekomst toe.

Voor het totaal aan kosten voor 2024 – 2025 brengen wij het volgende bedrag in: **€ 2.136.969.**

Aanleg en herstel landschapselementen (houtige elementen)
Verdeeld over extra erfbeplanting, struweel en of voederhagen, houtwallen en elzensingels**: € 942.861.** .
Voor herstel en aanleg micro reliëf (greppelland): **€ 1.194.108.**

Verhouding eigen inzet middelen
De gevraagde bedragen zijn ondersteunend aan bestaand budget. Voor ANLb vindt u de dekking daarvan in de bijlage Dekking regulier ANLb beheer. Voor KRW is er jaarlijks een bedrag van 1.7 mln euro ingezet om KRW randen aan te leggen via het ANLb stelsel. Voor de niet productieve investeringen is GBL-NSP budget beschikbaar wat wij graag willen vergroten en de doelstelling versterken met dit maatregelpakket. Daarmee levert het FPLG een plus op de bestaande Friese opgaven in:

a) ANLb beheer voor de doelen biodiversiteit en landschap, bodem, water en klimaat.
b) Specifiek voor water, de KRW-opgave.
c) Specifiek de soorten van Fries belang (doelsoorten) en in het grotere geheel het herstel van de VHR-doelstelling.
d) Groenblauwe dooradering en landschapsherstel

Dekkingsvoorstel *Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma, Klimaatfonds, GLB-NSP þ, evenals al bestaande regelingen þ.* *• Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds* *• Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.* • Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.	*ANLb beheerbudget* Voor de inzet vanuit het FPLG op het ANLb beheerbudget geldt dat de huidige financiering uit het GLB-NSP (EU-deel 65% en nationaal deel 35%) gedekt is. Boven op deze maatregel vragen wij nu dus beheerbudget uit het nationaal transitiefonds welke als aanvullende financiering op het ANLb conform het GLB-NSP opgevoerd wordt. Provincie Fryslân heeft voor het gehele ANLb periode inclusief 2028 de cofinanciering gedekt. Hiervoor hebben wij naast de Natuurpactmiddelen een beroep moeten doen op de algemene reserves /breed cofinancieringsbudget. Voor de inzet op de doelen uit het transitiefonds voor de periode vanaf 2024 zien wij geen kans om provinciaal nog een keer extra middelen in te zetten. Daardoor is het voor ons erg wenselijk om de ambitie en doelrealisatie uit het transitiefonds aan te vragen. Door de uitvoering via het ANLb te laten verlopen is de steun staatsteun-proof en kan per direct ingezet worden. De provincie verzorgt de openstelling in afstemming met de agrarische collectieven. Gelijk opgaand met de aanvullende openstelling conform de GLB-NSP begroting (zie bijlage Dekking regulier ANLb) willen wij de aanvullende middelen uit het transitiefonds in een openstelling meenemen. In goede afstemming van de RVO kan het GLB-budget, de nationale cofinanciering en de nationaal aanvullende financiering inzichtelijk gemaakt worden. De rapportage van de aanvullende middelen zal via bijlage 5 van het GLB-NSP in Brussel gemeld worden als additionele inspanning op de GLB-doelen. Dezelfde rapportage kunnen wij benutten om de doelrealisatie FPLG goed te monitoren. De genoemde bedragen zijn aangedragen door de collectieven zelf als reële inschatting voor het uit te voeren beheer. Daarmee rekenen wij erop hiermee een reële aanvraag in te dienen. Belangrijk aandachtspunt is de vraag of er ook GLB of nationale middelen komen om de uitbreiding van het ANLb na 2028 te blijven continueren. Als er geen zicht is om continuering na 2028, zal het doelbereik beperkt en slechts tijdelijk zijn. De behaalde doelen worden op de langere termijn dan waarschijnlijk niet gehaald, als de overeenkomsten met boeren aflopen omdat er geen middelen voor voortzetting van alle ANLb contracten zijn. Daarnaast is het absorptievermogen van boerenbedrijven maximaal 20% tot 30% zwaar beheer op bedrijfsomvang. De 30% VHR herstelopgave vraagt met deze beperking een erg grote opgave en is op korte termijn niet realistisch haalbaar. Ook is het de vraag of een zesjarige overeenkomst voldoende zekerheid biedt aan boeren in gebieden om een landbouwtransitie in te zetten. Daarom zijn wij voornemens om naast dit maatregelpakket in 2024 of 2025 weer gebruik te maken van een koplopersproject om zo de resterende beheeropgave ook dekkend uit het transitiefonds te financieren.

	Investeringen groenblauwe dooradering De gevraagde budgetten voor investeringen in de groenblauwe dooradering vragen wij aan naast het beschikbare GLB-NSP budget voor de niet productieve investeringen. Omdat deze post niet enkel de groenblauwe dooradering dekt, maar ook investeringen in water en klimaat mogelijk maakt, vragen wij voor 2024 en 2025 budget aan uit het transitiefonds om de benodigde aanleg van landschapselementen een flinke impuls te geven. Landschapsbeheer Fryslân heeft voor ons de inventarisatie gemaakt en dit betreft een realistisch en uitvoerbare opgave waarbij gebruik gemaakt is van de eerdere wensen en kennis vanuit de agrarische collectieven en particuliere initiatieven. Hierdoor zijn de genoemde aanlegkosten en herstelwerkzaamheden uitvoerbaar in 2024 en 2025 en verloopt de coördinatie net als bij de POP3 projecten tussen provincie-waterschap, Landschapsbeheer Fryslân en de agrarische collectieven. In de bijlage 4 Dekking regulier ANLb in GLB-NSP vindt u de bedragen per jaar voor de GLB-NSP periode inclusief de verhouding EU – Nationale financiering.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) *Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.*	Met de grote ambitie in het FPLG is het indicatieve budget voor Fryslân geraamd op 2.5 mrd euro. De component beheer en inrichting vraagt hiervan een behoorlijk aandeel. De meeste kosten van deze component gaat zitten in de kapitalisatie van de dubbeldoelgronden, de grootschalige inrichting van de aanvalsplan grutto gebieden en de veenweidegebieden. De component additioneel ANLb beheer vragen wij nu aan voor de gehele transitieperiode waarbij de contractperiode zal gaan lopen van 2025-2035. Voor de dekking van het reguliere ANLb beheerbudget rekenen wij op het voortzetten van de GLB-periode 2028-2033 en het daarbij reserveren van beheerbudget uit GLB-middelen en nationale cofinanciering. Voor dekking van de nieuwe GLB-periode 2028-2033 wordt in dit maatregelpakket dus geen beheergeld aangevraagd. Datzelfde geldt voor de voortzetting van aanvalsplan grutto waarbij Fryslân in 2028 een geschat beheerbudget van 20.8 mln euro per jaar heeft uitstaan. In de bijlage Dekking regulier ANLb is deze opbouw van beheer over de GLB-NSP beheerjaren inzichtelijk gemaakt. De gevraagde middelen in het maatregelpakket bedragen in totaal ca. 22,3 mln euro. Fryslân zet al fors in op ANLb beheer en op beheer binnen de kerngebieden van Aanvalsplan Grutto. Het hier gevraagde beheer van het landschap en van de herstelwerkzaamheden is met 0,008% van het indicatieve budget hiermee grotendeels gedekt voor de eerste twee jaar van het FPLG. Dit is onvoldoende voor de gehele looptijd van het FPLG. Zodra dit mogelijk is willen wij een aanvullend aanvraag indienen om het resterende benodigd budget in op te nemen.

Risico's en beheersmaatregelen *Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.*	Voor de aan te vragen onderdelen zien wij de volgende risico's: 1. tegenvallende uitvoeringsbereidheid boeren en agrarische collectieven. Ambitie is erg hoog, absorptievermogen ANLb beheer op boerenbedrijven kent bedrijfseconomisch beperkingen. Het ontbreken van langjarige zekerheid voor inzet beheermiddelen speelt hierin ook een grote rol. 2. beperkende nationale (mest)wetgeving rondom aanwijzen gebieden, inzet van extensieve ANLb pakketten, de inrichting en beheer van niet productieve landschapselementen in relatie tot de agrarische bedrijfsvoering. Deze wetgeving (aanwijzen gebieden, beperking mestplaatstingsruimte) belemmert deelname bereidheid ANLb. Daarnaast is het soms tegenstrijdig aan het te realiseren doel (mestwetgeving). 3. het risico op realisatie en na afloop de verantwoording van de toekomstige SPUK-overeenkomst na goedkeuring gebiedsplan. Specifiek de doelrealisatie 30% herstel VHR in 2030 zien wij onder de huidige bedrijfsvoering als onrealistisch. Kunnen we op deze korte termijn de doelstelling realiseren? **Toelichting:** Bij de ingeschatte bedragen per leefgebied – per collectief gaan we nu uit van vrijwillige deelname bereidheid. Tegenstrijdige wetgeving rondom GLB, mestbeleid en stikstof/KRW en het aanwijzen van bechermingsregime per gebied (veegbesluit N2000, IBA – VHR-gebieden en Nutrienten Verontreinigde gebieden) kan en zal in de nabije toekomst zorgen voor een beperking in de bedrijfsvoering van deelnemende agrariërs. Dit soort besluiten en wetgeving, of de dreiging tot dit soort besluiten resulteert in een onduidelijk toekomstperspectief. Daardoor nemen boeren niet de stap om deel te nemen aan het herstel van biodiversiteit en GBDA via ANLb of andere gebiedsgerichte aanpak. Belemmering in mestplaatsingsruimte kan deelname bereidheid sterk ondermijnen doordat ANLb beheer en groenblauwe dooradering minder of niet productieve elementen zijn in de bedrijfsvoering. Daardoor kennen deze een uitsluiting of beperking in de mestplaatsingsruimte. Een verdere aanscherping zal gaan leiden tot individuele keuzes waarbij deelname aan ANLb extensief grasland,- of akkerbeheer en de plaatsing van landschapselementen het zal gaan verliezen van productief gebruik van dezelfde gronden. Dit kan leiden tot een verdere intensivering van de agrarische sector. Een ander risico voortkomende uit landelijke wetgeving is het van bovenaf aanwijzen van gebieden voor bescherming VHR of N2000. De deelnemende agrarische collectieven en hun leden zien dit als een sterke beperking van de ondernemersvrijheid en daardoor als een beperking gerealiseerd door goed beheer. Wat speelt is dat momenteel wordt bezien hoe de Vogelrichtlijngebieden (na 20 jaar) te actualiseren zijn. En hierbij kan het zo zijn dat inspanningen die buiten N2000-gebieden zijn geleverd en geresulteerd hebben in belangrijke concentratiegebieden voor vogels, maakt dat gebieden

	mogelijk voldoen aan de criteria voor gebiedsselectie en mogelijk moeten worden aangewezen als VR-gebied. Wij zijn van mening dat deze wijze van aanwijzen niet de manier om de energie van onderop te behouden in de grote opgaven in het kader van de GLB-NSP interventies. Het vrijwillig karakter van het ANLb komt enorm onder druk te staan wanneer een goed lopend beheer 'beloond wordt' met een aanwijzing. Specifiek binnen het NSP gaat het om de interventies ANLb, niet productieve investeringen en gebiedsgerichte samenwerking welke moeilijk(er) van de grond komen bij een mogelijke aanwijzing in VR gebied of als Important Bird Area (IBA -gebied) als voorportaal voor N2000 classificatie. Sterk groeien van ANLb beheer is voor de individuele boer extra aantrekkelijk wanneer er een langjarige beheerovereenkomst kan worden afgesloten. Als de 12-jarige optie beheercontract wegvalt is dit een reëel risico op realisatie van de doelen.

Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding *Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).*	*Planning* *Voor het gedegen voorbereiden en uitvoeren van de groei in extra beheer en inrichting landschapselementen is onderstaande planning opgesteld.* Het ANLb kent een 6-jarige contractperiode waarbij vanaf volgend jaar het GLB-NSP de mogelijkheid biedt om voor 12 jaar te beschikken. In het grotere geheel van GLB en NPLG staat het ANLb in onderstaande verhouding op de planning: **Planning GLB NPLG en ANLb** jaartal omschrijving: 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035 Huidig programma: GLB NSP looptijd (5 jaar) Contractperiode: ANLb looptijd (6 jaar) Volgende GLB periode: GLB periode 2028 - 2033 (7 jaar) NPLG looptijd maatregelpakketten: NPLG looptijd contracten ANLb Besluiten / start momenten: goedkeuring maatregel pakketten; goedkeuring PPLG's; Groei ANLb; nieuw MFK besluit; start nw GLB-NSP De planning voor de komende 2 jaar rondom inzet Maatregelpakket Beheer en Inrichting zien wij als volgt:

start realisatie maatregelpakket beheer en inrichting			
2023	2024 Q1 en Q2	2024 Q2 en Q3	2025
voorbereiding aanvraag FPLG			
afstemming agrarische collectieven			
afstemming interne collega's			
goedkeuring maatregelpakketten FPLG			
	Voorbereiding aanvullende openstelling ANLb	beschikken aanvullende openstelling	start realisatie
	Voorbereiding aanvullende openstelling Aanvalsplan Grutto - ANLb	werving deelname door de 7 agrarische collectieven in extra gebieden (afgestemd op de deelnamebereidheid en benodigde investeringen in het gebied)	start realisatie
	Afstemming overige maatregelpakketten FPLG intern		
	Openstellen subsidieregeling optimalisatie boerenlandvogels	werving deelname door Landschapsbeheer Fryslân en de 7 agrarische collectieven	start realisatie
	werving extra personeel 2024-2035	inwerken extra personeel 2024-2035	

Gesteld staan voor realisatie *Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.*	*Menskracht* *De* uitvoering van het huidige team Natuurbeheer focus op ANLb wordt verzorgd door 1.5 fte. Met de groei van het ANLb binnen onze ambitie in het FPLG zal de werkorganisatie mee moeten groeien. Naast het verbreden van het ANLb zorgt de integrale afstemming met team Landschap en cultuurhistorie voor de aanleg extra landschapselementen, collega's van natuurbeleid en soortenbeleid en collega's bodem en klimaat en de afstemming en inregeling van de benodigde monitoring en ondersteuning door cijfers en kaarten voor extra werktaken bij team Natuurbeheer. Het managen van de uitvoering neemt nog de meeste inspanning. Dit betreft de realistische uitvoering door de Friese agrarische collectieven en Landschapsbeheer Friesland. Voor uitvoering extra ambitie ANLb beheer vragen wij in totaal ondersteuning en overhead aan met een jaarvergoeding van € 1.244.344 / jaar gebaseerd op 10 % van het totaalbedrag per jaar. Voor 2024 en 2025 samen vragen wij: € 2.579.902.

Thema 4: Grip op kwaliteit natuurnetwerk

Algemeen

Naam	Grip op kwaliteit natuurnetwerk: kwaliteitsimpulsen
Hoofdaanvrager De naam van de hoofdaanvrager (provincie) Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon. IBAN nummer aanvrager.	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.	Deelnemende partijen: • Provincie Fryslân • Staatsbosbeheer • Natuurmonumenten • It Fryske Gea • Natuurcollectief Fryslân • Agrarisch Collectief Noardlike Fryske Wâlden • Unie Van Bosgroepen Noordoost Nederland Gevraagd budget/ Transitiefonds: Vanuit het Transitiefonds vragen we 9,288 miljoen euro aan voor het uitvoeren van kwaliteitsimpulsen in de jaren 2024 en 2025. Het betreft interne systeemherstelmaatregelen, voortkomend uit de integrale kwaliteitsbeoordelingen en daaropvolgende goede gesprekken. Provincie Fryslân is hoofdaanvrager en deelt het gevraagde budget naar ratio toe aan de deelnemende partijen, zijnde de gecertificeerde natuurbeheerders, die de interne systeemherstelmaatregelen ter hand zullen nemen en aldus zorgen voor een kwaliteitsimpuls.
Gebied /locaties Afbakening van het gebied / locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.	Dit onderdeel van het Maatregelpakket Natuur wordt uitgevoerd in natuurterreinen* binnen het Friese deel van het Natuurnetwerk Nederland (NNN), met de nadruk op de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Kaart locaties: NBP2023 overzicht subsidiabele gebieden Natuurbeheerplan 2023 | Fryslan ** binnen de provincie gelegen grond met als hoofdfunctie natuur die in het natuurbeheerplan als zodanig is aangeduid, alsmede gronden waarvoor een subsidie functieverandering is verstrekt als bedoeld in de provinciale Subsidieregeling kwaliteitsimpuls natuur en landschap*
Samenvatting Vat de essentie van het doel van het	*Doel* Het Friese Programma Landelijk gebied (vervolgens FPLG) stelt verschillende doelen om de kernopgaves uit het Nationaal Plan Landelijk Gebied (vervolgens NPLG) te realiseren. Het verbeteren van de kwaliteit van de

maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.	bestaande natuur is één van de plannen die bijdragen aan deze provinciale doelen. Op dit moment zijn de mogelijkheden voor onze gecertificeerde beheerders om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van het Natuurnetwerk beperkt, omdat de beschikbare Natuurpactmiddelen hiervoor ontoereikend zijn. Uit een quick scan is gebleken dat hiermee kansen blijven liggen. Een groot deel van de VHR-doelen is namelijk – naast in de daarvoor aangewezen Natura 2000-gebieden - ook aanwezig in de rest van het Natuurnetwerk. Doel van GoK is om een zo hoog mogelijke natuurkwaliteit te realiseren binnen het Friese deel van het NNN, zodat dit Natuurnetwerk in Fryslân maximaal bij draagt aan de realisatie van de NPLG-opgaven. Specifiek draagt GoK bij aan de zgn. '30% natuurherstel-opgave'; om in 2030 tenminste 30% van het totale areaal dat niet in goede conditie is in goede conditie te brengen en 30% van het te ontwikkelen areaal dat noodzakelijk is voor een gunstige SvI te realiseren. Door maximaal gebruik te maken van het binnen het subsidiestelsel SNL bestaande instrumentarium en de werkwijze die al is ontwikkeld voor de beoordeling van het Natuurnetwerk, kan er slagkracht worden gemaakt en snel resultaat worden geboekt als de gevraagde middelen beschikbaar komen. *Belangrijkste maatregelen en instrumenten* Vanuit de mogelijkheden binnen het Subsidiestelsel Natuur & Landschap (SrNL en SKNL) willen we de volgende maatregelen nemen: *1. Optimaliseren natuurbeheer* Het openstellen van alle binnen de SNL beschikbare toeslagen, denk aan de vaartoeslag en de toeslag voor het inzetten van gescheperde kuddes, wordt pas mogelijk als de Natuurpactmiddelen worden verruimd. *2. het uitvoeren van overgangsmaatregelen t.b.v. ambities* Tijdelijke overgangsmaatregelen die nodig zijn om een beheertype door te ontwikkelen naar het afgesproken ambitietype zullen door de Provincie Fryslân worden opgenomen in de Programma Natuur fase 2-programmering, met de nadruk op stikstofgevoelige Natura2000-gebieden. *3. Kwaliteitsimpulsen* Vanuit het Transitiefonds vragen we middelen om het onderdeel kwaliteitsimpulsen versneld te kunnen uitvoeren, bij voorkeur via de SKNL-regeling. Uit de met GoK verbeterde beoordelingen en gesprekken met de gecertificeerde beheerders komt naar voren dat er op een deel van de bestaande natuurterreinen noodzaak is voor het uitvoeren van een kwaliteitsimpuls. Denk aan interne systeemherstelmaatregelen die de uitgangssituatie verbeteren, zoals plaggen, bekalken of het dempen van een sloot. Deze maatregelen worden nader gespecificeerd en uitgewerkt vanuit de geoptimaliseerde aanpak van de beoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders zoals beschreven in GoK.

<table>
<tr><td></td><td>Om hier optimaal invulling aan te kunnen geven is in de financieringsaanvraag 10% over het benodigde budget gerekend voor proceskosten (benodigde capaciteit).</td></tr>
<tr><td>Kosten en dekking
Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).</td><td>Vanuit het Transitiefonds vragen we 9,228 miljoen euro aan, voor het onderdeel ‘kwaliteitsimpuls’, dit zijn de interne systeemherstelmaatregelen die noodzakelijk zijn voor het realiseren van een kwaliteitsverbetering.

In totaal kost het uitvoeren van de strategie Grip op Kwaliteit jaarlijks 18,37 miljoen extra. In de tabel hieronder een samenvattend overzicht van de kosten per onderdeel per jaar, met een voorstel voor de verdeling tussen Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds (TF) NPLG.

<table>
<tr><th>Maatregelen Grip op Kwaliteit</th><th>eenheid</th><th>aantal</th><th>normbedrag</th><th>totaal</th></tr>
<tr><td>Maatregel 1: Optimaliseren natuurbeheer</td><td>ha</td><td>div</td><td>div</td><td></td></tr>
<tr><td>Maatregel 2: Financiering overgangsbeheer</td><td>ha</td><td>div</td><td>div</td><td></td></tr>
<tr><td>Maatregel 3: Kwaliteitsimpulsen (SKNL)</td><td>ha</td><td>div</td><td>div</td><td>€ 9.288.000</td></tr>
<tr><td>Totaal maatregelen Grip op Kwaliteit</td><td></td><td></td><td></td><td>€ 9.288.000</td></tr>
</table>
Tabel: Overzicht totale kosten Grip op kwaliteit en verdeling van deze kosten over Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds NPLG (TF). Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

De aanvraag uit het Transitiefonds heeft alleen betrekking op het onderdeel ‘kwaliteitsimpuls’. Het gevraagde geld faciliteert ons om natuurherstelmaatregelen die voortvloeien uit de integrale beoordelingen versneld uit te voeren (streven is van 4 naar 6 beoordelingsgebieden per jaar).

Vanuit het Natuurpact is een start gemaakt volgens de reguliere programmering, zonder focus op stikstofgevoelige natuur en zonder versnelling.

Via de Programma Natuur fase 2 programmering brengen we versnelling aan in de uitvoering v.w.b. het onderdeel ‘overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN’. Daarbij brengen we bovendien focus aan op het aandeel stikstofgevoelige natuur.

Mogelijke overlap met de deelpakketten ‘Bomen en bos’, ‘Weidevogelbiotoop’ en ‘Kennisontwikkeling’ is uit dit deelpakket gelaten.</td></tr>
<tr><td>Bijlagen
Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd. Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.</td><td>Bijlagen behorende bij thema Grip op Kwaliteit:

Samenvatting Strategie “Grip op Kwaliteit”
Aanpak Grip op kwaliteit incl. Bijlagen
Kaart beoordelingsgebieden + planning
Overzicht selectie stikstofgevoelige natuurtypen
Input GoK voor PN fase 2 (in ontwikkeling!)</td></tr>
</table>

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.	Het NPLG richt zich op drie kernopgaves: de internationale verplichtingen (o.a. VHR-opgave) op het gebied van (1) natuur (met als onderliggend doel de stikstofopgave), (2) water en (3) klimaat. In het FPLG zijn deze doelen voor Fryslân uitgewerkt, inclusief een 4e opgave: sociaal-economische kwaliteit. In het (verbeterde) ontwerp NPLG is als natuuropgave opgenomen dat in 2030 maatregelen zijn getroffen om te komen tot tenminste 30% natuurherstel, waaronder wordt verstaan de realisatie van een gunstige staat van instandhouding voor de VHR-doelen. Dit doel is nader gespecificeerd in vier samenhangende VHR-doelen die ingaan op de specifieke condities voor het realiseren van VHR-doelbereik, en tezamen invulling geven aan de 30%-opgave. *NDA's* Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur (de VHR-doelen) nog geen gunstige staat van instandhouding is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermesting en verzuring, mede door een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie met o.a. verdroging tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Andere veel genoteerde drukfactoren zijn gebrek aan dynamiek (bijvoorbeeld in waterpeilen), klimaatverandering, invasieve exoten en verstoring, bijvoorbeeld door recreatie. *VHR en NNN* Hoopgevend is dat een deel van de beschermde natuur (VHR-doelen) ook buiten de aangewezen natuurgebieden voorkomt, binnen 'de rest van' het NNN, maar ook daarbuiten (o.a. in overgangsgebieden). Fryslân is rijk aan waardevolle natuurgebieden, zoals tientallen heideparels in het zuidoosten van de Provincie, de beekdalen van het Koningsdiep, de Tjonger en de Linde, moerasgebieden als Easterskar en Bûtefjild en natte graslandcomplexen (Mieden) in de Noordelijke Friese Wouden. Stuk voor stuk herbergen deze gebieden bijzondere natuur, waaronder ook habitattypen en populaties van Habitatrichtlijnsoorten en Vogelrichtlijnsoorten. Het Natuurnetwerk kan worden gezien als de ruggengraat voor natuur en biodiversiteit. Fryslân is daarom van mening dat het functioneren van dit Natuurnetwerk een randvoorwaarde is voor het kunnen slagen van het NPLG dat gezien kan worden als de belangrijkste gebieds-overstijgende systeemherstelmaatregel. En precies daar richt GoK zich op. GoK draagt daarom direct bij aan de 30% natuurherstel-opgave, meer specifiek aan het in goede conditie brengen en ontwikkelen van natuurareaal dat noodzakelijk is voor de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en leefgebieden van soorten. Doordat er gebruik wordt gemaakt van het bestaande Stelsel Natuur en Landschap en de daarbij horende beoordelingssystematiek en instrumenten, kan er relatief snel resultaat worden geboekt. Inzet op deze strategie is dus efficiënt en doelmatig.

Doelbereik NPLG Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.	*VHR-doelbereik/ natuurarealen* Het optimaal inrichten en beheren van het volledige Natuurnetwerk draagt betekenisvol bij aan het realiseren van gunstige omstandigheden voor een fors deel van de soorten en habitattypen uit de vogelrichtlijn en habitatrichtlijn waarvoor Fryslân een bijzondere verantwoordelijkheid en opgave heeft. Alle habitattypen en vogel- en habitatsoorten vinden een plek binnen het Natuurnetwerk. GoK maakt het mogelijk om ook buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden de condities van natuurarealen te verbeteren en nieuw natuurareaal te ontwikkelen dat noodzakelijk is voor een gSvI van habitattypen en leefgebieden van VHR-soorten (de zgn. 'areaalopgave'). Door met GoK de inrichting en het beheer zowel binnen – als buiten de aangewezen Natura 2000-gebieden beter af te stemmen op aanwezige- of te ontwikkelen natuurarealen, kan het Friese natuurnetwerk naar schatting 75% bijdragen aan de totale natuurherstel-opgave. Specifieke natuurarealen waar GoK – in het bijzonder het onderdeel kwaliteitsimpuls - een grote bijdrage aan kan leveren zijn moerassen, voedselarme venen en vochtige heiden, droge heiden, vochtige schraalgraslanden en (droge en vochtige) bossen. Een groot deel van de vogel- en habitatsoorten wordt hiermee ook bediend, met name de soorten die vrijwel volledig afhankelijk zijn van natuurgebieden en waarvan nu nog niet uitgesloten kan worden dat ze achteruit gaan (verslechtering), bijvoorbeeld dodaars, purperreiger, paapje, grote vuurvlinder en Noordse woelmuis. Met de gevraagde bijdrage vanuit het NPLG-transitiefonds kunnen jaarlijks 6 beoordelingsgebieden worden voorzien van voldoende middelen om de inrichtingsmaatregelen (interne systeemherstelmaatregelen) die nodig zijn voor kwaliteitsverbetering van de aanwezige en te ontwikkelen natuurarealen uit te voeren. *Verbinding en overgangsgebieden* Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur nog geen gunstige staat van instandhouding (gSvI) is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermesting, verzuring en verdroging. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactor weg te kunnen nemen is de realisatie van een robuust en kwalitatief hoogwaardig natuurnetwerk de belangrijkste gebieds-overstijgende systeemherstelmaatregel. Het deelpakket Grip op kwaliteit maakt dit – in aanvulling op de afspraken uit het Natuurpact – mogelijk. De deels nog te realiseren NNN-verbindingen zijn belangrijk en functioneel onderdeel van de rondom de stikstofgevoelige natuurgebieden te realiseren overgangsgebieden en leveren inspiratie voor de nadere invulling hiervan (bv voor soorten, natuurtypen, groenblauwe dooradering).

	Klimaat Het optimaliseren van de kwaliteit van de bestaande natuur binnen en buiten het Natuurnetwerk draagt bij aan de klimaat-doelen. Vitale natuur, waaronder kwelders, moerassen en bossen leggen namelijk op een duurzame manier koolstof vast, wat daarmee niet meer als CO2 het broeikaseffect versterkt. Het gaat in Fryslân om ca. 30.000 hectare bestaande (natte) natuurarealen, waar met een optimale inrichting en beheer (zoals beoogd met GoK) naar schatting ca. 10% meer koolstof kan worden vastgelegd dan in de huidige situatie. We hebben het dan over ca. 1766 ton extra CO2-vastlegging per jaar. NB: Het revitaliseren van bos binnen het Natuurnetwerk is opgenomen in het maatregelenpakket 'Friese bomen- en bossenstrategie'. *Stikstof(reductie)* Door een verbeterde vitaliteit van de bestaande natuur, zoals beoogd met GoK, is deze natuur beter bestand tegen de effecten van stikstofdepositie. De natuur wordt robuuster en veerkrachtiger en kan beter tegen een stootje. Bodemherstelmaatregelen kunnen bijvoorbeeld het zuurbufferend vermogen vergroten waardoor de negatieve effecten van verzuring op de natuurkwaliteit afnemen. Dit is kansrijk voor meerdere stikstofgevoelige natuurarealen. Ook zijn er natuurarealen die mede door een verbeterde conditie in staat zijn stikstof af/in te vangen waarmee voorkomen wordt dat deze stikstof neerslaat in (aangrenzende) stikstofgevoelige natuur. Het gaat vooral om opgaande, houtige begroeiing, zoals diverse bostypen. Door deze natuurarealen landschappelijk slim te situeren t.o.v. de stikstofgevoelige habitattypen is het effect op het te behalen natuurresultaat het grootst. Denk aan het ontwikkelen van nieuw bos rondom heidegebieden. NB: De mate van stikstofgevoeligheid van de betreffende natuur neemt daarmee niet af! Herstelmaatregelen ('dweilen') is alleen zinvol als tegelijkertijd ook de stikstofemissie wordt beperkt ('kraan dichtdraaien'). Resumé: grip op kwaliteit draagt weliswaar bij aan het beperken van (de negatieve gevolgen van) stikstofdepositie, maar niet aan het NPLG-doel om de stikstofemissie te beperken. *Hydrologische condities* Met het gerichter toepassen van de SKNL-regeling voor natuur-herstel van bestaande natuur binnen het Natuurnetwerk wordt ook gewerkt aan het op orde brengen van de hydrologische condities van de Natura-2000 gebieden en andere vormen van intern systeemherstel. Door de SNL-kwaliteitsbeoordelingen samen met de gecertificeerde beheerders te analyseren ('goede gesprek') zullen er ook verbeterpunten t.a.v. de hydrologische en andere condities van de natuur naar boven komen. Denk aan het beperken van (ongewenste) waterafvoer c.q. het effectiever vasthouden van gebiedseigen water of herstel van de bodemkwaliteit (bv bekalking).

	Het functioneren van een hydrologisch systeem speelt echter op landschapsschaal. Maatregelen binnen de grenzen van het natuurnetwerk dienen daarom nadrukkelijk aangevuld te worden met beheer- en inrichtingsmaatregelen buiten het Natuurnetwerk. Het deelpakket 'Kennisontwikkeling' van het maatregelpakket Natuur voorziet in het onderzoek dat nodig is naar het functioneren van het ecohydrologische systeem en de knelpunten die er zijn. Met de uitvoering van GoK kan naar schatting ca. 5% van de opgave om de hydrologische condities van de Natura2000-gebieden te herstellen worden gerealiseerd. *Water* Waterkwaliteitsopgaven zijn vastgelegd in de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Water is voor alle natuurbeheertypen van belang, het type water (grond-, regen- of oppervlaktewater), de hoeveelheid water (waterpeilen) en de kwaliteit van het water (pH, voedingsstoffen, flora en fauna etc.). Een hogere natuurkwaliteit die met 'grip op kwaliteit' wordt gerealiseerd heeft dus een nauwe relatie met water. Het is een beetje een kip-ei discussie. Door meer water vast te houden op de hogere zandgronden neemt de grondwaterinvloed in lager gelegen gebieden, bijvoorbeeld beekdalen, toe. Door moerasgebieden te versterken neemt het areaal aan helofyten toe wat weer een positief effect heeft op de waterkwaliteit etc. Aldus levert de uitvoering van Grip op kwaliteit een bijdrage aan de waterdoelen en andersom. Natuurherstel en een toekomstbestendig waterbeheer gaan dus hand in hand. Het is onmogelijk om de bijdrage aan de wateropgaven te kwantificeren, maar deze zal minstens 5% zijn. *Groenblauwe dooradering* De NPLG-opgave groenblauwe dooradering zal grotendeels buiten het Natuurnetwerk moeten worden gerealiseerd. Via het onderdeel kennisontwikkeling zal duidelijk worden hoe het natuurnetwerk en de realisatie van groenblauwe dooradering elkaar maximaal kunnen versterken. Een klein deel van de nieuwe houtwallen, singels en kleine bosjes (zie maatregelpakket Friese bomen- en bossenstrategie = FBBS) kan binnen het Natuurnetwerk landen. Bijvoorbeeld als onderdeel van een verbindingszone van het ene naar het andere natuurgebied of als zelfstandig element. Het gaat hier maximaal om 10% van de opgave uit de Friese bomen en bossenstrategie, dat is ca. 11 hectare (en 184 ton CO2-vastlegging per jaar). Dit is in aanvulling op wat er al wordt uitgevoerd met de deelpakketten 'bomen en bos' en 'boerenlandnatuur', waarin ook een deel van de groenblauwe dooradering zit.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte	Dit maatregelpakket is verbeterd op grond van de concept NDA's, het eerste LNV-toetsbeeld en de eerste reacties van de Ecologische Autoriteit die beschikbaar zijn. Daarnaast is geprobeerd de verbetersuggesties van WEcR fase 2 voor Friesland zo goed mogelijk te verwerken. Aan het definitieve gebiedsplan FPLG wordt de komende maanden nog gewerkt. Dit betekent dat dit maatregelpakket op punten voor loopt op het definitieve gebiedsplan en op punten specifieker is dan het ontwerp

van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)	gebiedsplan dat de Provincie Fryslân op 1 juli 2023 bij LNV heeft ingeleverd.
Meekoppelkansen Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.	*Leefbaarheid* GoK draagt bij aan een robuust en veerkrachtig natuurnetwerk, als belangrijk onderdeel van een groene leefomgeving. Een groene leefomgeving draagt bij aan de leefbaarheid van een gebied in termen van brede welvaart; dat gaat niet alleen over economie maar ook over gezondheid en welzijn. *Economie* Een groene leefomgeving draagt bij aan de economie, bv door het leveren van grondstoffen zoals veevoer, hout en isolatiemateriaal. Daarnaast is een groen en natuurrijk landschap aantrekkelijk voor toerisme en recreatie. De aantrekkingskracht van een gebied wordt groter wat een impuls oplevert voor de lokale economie. *Gezondheid* Wetenschappelijk is aangetoond dat een groene en gezonde leefomgeving uitnodigt om te bewegen en te ontspannen. Dit draagt bij aan de vermindering van overgewicht, diabetes type 2, hart- en vaatziekten. Ontspanning draagt bij aan het mentale welzijn van mensen. *Versterken cultuurhistorisch landschap* Door de kwaliteit van het natuurnetwerk te verhogen wordt er ook een kwaliteitsimpuls gegeven aan het Friese landschap. Natuurtypen zoals vochtige hooilanden, moerassen en (landgoed)bossen zijn kenmerkend voor het Friese landschap. Ecologische verbindingszones zijn een belangrijk en functioneel onderdeel van de overgangszones en leveren inspiratie voor bijvoorbeeld het nader invullen van de 10% groenblauwe dooradering.

Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg	*GoK onderdeel Kwaliteitsimpuls* *Maatregel:* Het financieren van kwaliteitsimpulsen op natuurterreinen, die voortkomen uit de integrale kwaliteitsbeoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders. Het betreft veelal interne systeemherstelmaatregelen, zoals het dempen van een sloot of het bekalken van een schraalgrasland, bedoeld om de uitgangssituatie van een terrein te verbeteren zodat het natuurdoeltype met de bijbehorende soorten beter tot hun recht

desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.	kunnen komen. Dit betreft deels stikstofgevoelige vegetaties en VHR-soorten. De opzet en uitvoering van de kwaliteitsimpulsen wordt via de 'Goede Gesprekken' in samenwerking met de terreinbeheerders nader uitgewerkt in effectieve en kansrijke maatregelen. Resultaatmonitoring wordt geborgd via de 'Werkwijze Monitoring en beoordeling Natuurnetwerk'. *Instrument:* • Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL Fryslân)
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).	Zie ook 'doelbereik NPLG' onder opgaven. Samengevat: GoK draagt eraan bij dat het Friese deel van het NNN (incl. de Natura 2000-gebieden): • Natuur & stikstof: 75% doelrealisatie '30% natuurherstel-opgave' • GBDA: 10% van de opgave om 10% van het landelijke gebied in te richten als groenblauwe dooradering • Klimaat: 10% meer koolstofvastlegging = 1766 ton extra CO2-vastlegging per jaar • Water: 5% van de opgave om hydrologische condities te herstellen De bijdrage die de uitvoering van grip op kwaliteit levert aan deze opgaven is het meest effectief in combinatie met gelijktijdig uit te voeren maatregelen buiten het Natuurnetwerk, zoals beschreven in de andere, eerdergenoemde maatregelpakketten.
Onderbouwing Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen	Het realiseren van een kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk is een randvoorwaarde voor het realiseren van de opgaven voor het landelijke gebied zoals vastgelegd in het NPLG. Het functioneel verbinden van natuurgebieden waar de bronpopulaties van kwetsbare habitattypen en (vogel)soorten voorkomen, is een zeer belangrijke gebiedsoverstijgende systeemherstelmaatregel. *Natuurnetwerk NNN* In het Natuurbeleidsplan van 1990 werd de Ecologische Hoofdstructuur geïntroduceerd: een robuust en kwalitatief hoogwaardig Natuurnetwerk Nederland (NNN), bedoeld om de versnippering van natuurgebieden en populaties op te heffen door deze met elkaar te verbinden. Het oorspronkelijke netwerk werd in 2013 herijkt en de afspraken over de realisatie werden tot 2027 vastgelegd in het Natuurpact. De realisatie van het netwerk blijft echter achter bij de ambities. Daarnaast zijn ook de mogelijkheden voor onze gecertificeerde beheerders, om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van

zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).	het Natuurnetwerk, beperkt, omdat de beschikbare Natuurpactmiddelen hiervoor ontoereikend zijn. *VHR-doelen en Natura2000* Nederland is met de EU de verplichting aangegaan om voor kwetsbare habitattypen, habitatsoorten en vogelsoorten die in de Vogel- en Habitatrichtlijn zijn opgenomen (VHR-doelen) een gunstige staat van instandhouding te realiseren. Een deel daarvan is extreem gevoelig voor de gevolgen van te veel stikstofdepositie. Nederland heeft 162 Natura2000-gebieden aangewezen om aan de Europese biodiversiteitsopgave te voldoen. In Fryslân gaat het om 20 gebieden, waarvan elf met stikstofgevoelige habitattypen en/of soorten. De Natura2000-gebieden maken deel uit van het NNN. *NDA's* Uit de concept Natuurdoelanalyses die de Provincie Fryslân heeft uitgevoerd blijkt dat voor veel beschermde natuur (de VHR-doelen) nog geen gunstige staat van instandhouding is bereikt. De belangrijkste drukfactoren zijn vermesting en verzuring, mede door een te hoge stikstofdepositie en een verstoorde hydrologie met o.a. verdroging tot gevolg. Om de invloed van deze drukfactoren weg te kunnen nemen is systeemherstel in veel gebieden noodzakelijk. Een groot aantal soorten heeft ook nog altijd te lijden van de versnippering van hun leefgebieden, met isolatie en verdwijning van populaties tot gevolg. Andere veel genoteerde drukfactoren zijn gebrek aan dynamiek (bijvoorbeeld in waterpeilen), klimaatverandering, invasieve exoten en verstoring, bijvoorbeeld door recreatie. *VHR en NNN* Hoopgevend is dat een deel van de beschermde natuur (VHR-doelen) ook buiten de aangewezen natuurgebieden voorkomt, binnen 'de rest van' het NNN, maar ook daarbuiten. Fryslân is rijk aan waardevolle natuurgebieden, zoals tientallen heideparels in het zuidoosten van de Provincie, de beekdalen van het Koningsdiep, de Tjonger en de Linde, moerasgebieden als Easterskar en Bûtefjild en natte graslandcomplexen (Mieden) in de Noordelijke Friese Wouden. Stuk voor stuk herbergen deze gebieden bijzondere natuur, waaronder ook habitattypen en populaties van habitatsoorten en vogelsoorten. Het Natuurnetwerk kan worden gezien als de ruggengraat voor natuur en biodiversiteit. En precies daar richt de Friese strategie 'Grip op de kwaliteit' zich op. GoK draagt daarom op effectieve wijze bij aan de 30% natuurherstel-opgave; meer specifiek aan het in goede conditie brengen en ontwikkelen van natuurareaal dat noodzakelijk is voor de gunstige staat van instandhouding van de habitattypen en leefgebieden van soorten. Doordat er gebruik wordt gemaakt van het bestaande Stelsel Natuur en Landschap en de daarbij horende

	beoordelingssystematiek en instrumenten, kan er relatief snel resultaat worden geboekt. Inzet op deze strategie is dus efficiënt en doelmatig.

Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is. Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.	*Provincie Fryslân:* Zorgt ervoor dat de begrenzing, de beheertypen en de natuurambities zo goed mogelijk bijdragen aan de FPLG-opgaven Zorgt ervoor dat de beoordeling van de kwaliteit van het natuurnetwerk zodanig wordt verbeterd dat er in samenwerking met de gecertificeerde natuurbeheerders gerichter kan worden gewerkt aan het verbeteren van de kwaliteit van de afgesproken natuurdoelen en –ambities. Faciliteert de gecertificeerde natuurbeheerders maximaal. *Gecertificeerde natuurbeheerders:* Delen hun kennis en ervaring met de Provincie en dragen optimaal bij aan de uitvoering van effectieve kwaliteitsbeoordelingen die leiden tot concrete verbeterafspraken op het gebied van natuurbeheer, kwaliteitsimpulsen en ambities. Werken samen met de Provincie en andere partijen aan het verbeteren van de kwaliteit van de afgesproken natuurdoelen en het realiseren van afgesproken natuurambities.
Afgeronde procedures en besluitvorming Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat alle procedurele stappen in beeld zijn en afgerond kunnen worden om tot realisatie over te gaan. Bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.	GS-besluit d.d. 15 november 2022 Informerende brief PS d.d. 29 november 2022 Verdere uitwerking besproken in portefeuilleoverleg met gedeputeerden op 22 mei 2023 (o.a. plan van aanpak en besluitvormingsproces actualisatie NNN) en daarna (voortgang). Tevens is GoK integraal meegenomen in het proces van het FPLG en het besluitvormingstraject daaromheen. Onderdeel van dat proces was een tweedaagse hackathon met diverse maatschappelijke stakeholders (waaronder agrarische sector).
Participatie en betrokkenheid	De strategie ‘Grip op Kwaliteit’ is breed gedeeld met terreinbeheerders en andere partijen in het landelijke gebied, via de bestaande overlegstructuren (o.a. regulier overleg met

democratische vertegenwoordigingen Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.	terreinbeheerders en in de Provinciale Commissie Landelijk Gebied op 25 november 2022). De input die van daaruit is verkregen is verwerkt in de werkwijze. Er is dus sprake van een breed gedragen en ondersteunde strategie.

Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.	*Tekort Natuurpact/ vervolg beheergelden* De provincie heeft een grote ambitie om de kwaliteit van de natuurdoelen van het natuurnetwerk zoals vastgelegd in het Provinciale natuurbeheerplan te verbeteren en actiever te sturen op het realiseren van afgesproken natuurambities. Het beschikbare budget vanuit het Natuurpact en de structurele eigen provinciale bijdrage is echter ontoereikend om deze ambitie te realiseren. Voor de uitvoering van dit maatregelpakket zijn momenteel weinig middelen binnen de huidige Natuurpact begroting beschikbaar. Als ervoor zou worden gekozen om GoK uit te voeren binnen het huidige Natuurpact-budget, dan gaat dit ten koste van de middelen voor de realisatieopgave (verwerving en inrichting) van het Natuurnetwerk (2027), terwijl ook daar al een tekort is gesignaleerd.

Kostenraming
Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:
• Specificeer de kosten per type maatregel.
• Werk volgens de PxQ systematiek.
• Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.
• Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven / kosten is.
• Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.
• Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).

Financieringsplan

De Provincie Fryslân gaat zorgvuldig om met beschikbare middelen en wil deze zo efficiënt mogelijk en uitsluitend additioneel aan elkaar inzetten. Daartoe hebben we hieronder een voorstel uitgewerkt:

Het beheer en onderhoud van natuurgebieden en landschapstypen, zowel binnen als buiten het NNN is geregeld in het Subsidiestelsel Natuur- en Landschap (SNL). Gecertificeerde natuurbeheerders ontvangen een vergoeding die verschilt per beheertype en momenteel 84% bedraagt van de standaard kostprijzen (SKP's) voor beheer, monitoring en het openstellen van de terreinen.

In 2023 financierde de Provincie Fryslân aldus 67.000 ha natuur voor een totaalbedrag van 21,8 miljoen. In de huidige programmering wordt de helft van dit bedrag betaald vanuit de Natuurpactmiddelen afkomstig van het Rijk en de andere helft door provincie Fryslân zelf.

De huidige Natuurpact-programmering biedt geen ruimte voor de Provincie Fryslân om de toeslagen voor schaapskuddes, toezicht en vaarland open te stellen. Ook wordt er voor bestaande natuur maar beperkt gebruik gemaakt van kwaliteitsimpulsen en financiert Fryslân overgangsmaatregelen die nodig zijn voor de ontwikkeling naar ambitietypen niet. Naast het feit dat de vergoeding voor het natuurbeheer dus de kostprijs niet dekt, ontbreken momenteel ook de mogelijkheden voor beheerders om actief te werken aan de kwaliteitsverbetering van de natuur en de ontwikkeling naar hogere natuurambities.

Afgerond kost de uitvoering van Grip op kwaliteit 18,37 miljoen euro per jaar extra t.o.v. de huidige inzet op het natuurbeheer vanuit het Natuurpact, zie de volgende tabel:

GoK Dekkingsplan	TOTAAL (mjnlj)	NP (mjnlj)	PN2 (mjnlj)	TF (mjnlj)	Dekkingstekort =risico (mjnlj)
GoK: optimaliseren natuurbeheer NNN	10.587.975,00				10.587.975,00
GoK: overgangsmaatregelen t.b.v. ambities NNN	1.465.500,00		1.465.500,00		-
GoK: Kwaliteitsimpuls / intern systeemherstel NNN	4.644.000,00			4.644.000,00	
Gok: uitvoeringskosten (10%)	1.669.747,00	0,30	146.550,00	464.400,00	1.058.796,70
Totaal	18.367.222,00	0,30	1.612.050,00	5.108.400,00	11.646.771,70

Bij de berekening van de kosten voor het onderdeel 'Optimaliseren beheer' is gebruikgemaakt van de standaard SNL bedragen (SKP 2023).

Het bedrag voor 'financiering overgangsmaatregelen' is berekend op basis van een standaardbedrag van 500 euro per ha x het aantal hectares* waar door tijdelijke overgangsmaatregelen het ambitietype kan worden gerealiseerd.

	Het bedrag voor het uitvoeren van **'kwaliteitsimpulsen'** (via de SKNL) is berekend op normbedrag van € 12.000 p.j. x het aantal ingeschatte hectares* waar kwaliteitsimpulsen benodigd zijn om de kwaliteit van de natuur te verbeteren. Boven op dit bedrag komen de kosten van 2fte voor het uitvoeren van strategie Grip op Kwaliteit. * Inschatting hectares is op basis van analyse van Natuurbeheerplan, nl. de hectares waar beheertype en ambitietype niet gelijk zijn en waar het ambitietype stikstofgevoelig is
Dekkingsvoorstel Specificeer uit welke financiële bronnen van het Rijk bekostiging gevraagd wordt. Voorbeelden: Transitiefonds, Deltaprogramma, Klimaatfonds, GLB-NSP, evenals al bestaande regelingen. • Geef bedragen weer inclusief en exclusief BTW en welk deel BTW compensabel is en dus niet uitgekeerd wordt (en verloopt via aanvraag BTW compensatiefonds). • Specificeer in het dekkingsvoorstel de cofinanciering van provincies, waterschappen, gemeenten en/of mogelijk andere partijen. Bevestig de bijdrage die deze partijen willen doen, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkom	De benodigde middelen voor uitvoering van dit maatregelpakket worden bekostigd of aangevraagd uit het Natuurpact (NP), Programma Natuur fase 2 (PN2) en Transitiefonds NPLG (TF): Vanuit het Natuurpact is een start gemaakt volgens de reguliere programmering, zonder focus op stikstofgevoelige natuur en zonder versnelling. Enkele beoordelingsgebieden zijn samen met de beheerders geanalyseerd en er zijn afspraken gemaakt over de optimalisatie van het beheer en noodzakelijke kwaliteitsimpulsen. De financiering hiervan is gedekt vanuit het Natuurpact en betreft 3 ton per jaar (capaciteit). Via de Programma Natuur fase 2 programmering brengen we versnelling aan in de uitvoering v.w.b. het faciliteren van overgangsmaatregelen naar ambitietypen. Daarbij brengen we bovendien focus aan op het aandeel stikstofgevoelige natuur (Natura 2000-gebieden en beheertypen vallend onder duinen, heides, hoogvenen, laagvenen, bossen en schraalgraslanden). Het gaat om 1,61 miljoen per jaar incl. uitvoeringskosten. De aanvraag bij het Transitiefonds heeft zoals gezegd betrekking op het onderdeel 'kwaliteitsimpuls' voor het volledige Natuurnetwerk en inclusief de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden. Het gevraagde geld faciliteert ons om versnelling aan te brengen in de uitvoering van de strategie, specifiek v.w.b. het onderdeel kwaliteitsimpuls. Het gaat hier om het uitvoeren van interne systeemherstelmaatregelen, n.a.v. zorgvuldige beoordeling en in samenspraak met de gecertificeerde beheerder, die bijdragen aan uitbreiding en kwaliteitsverbetering van natuurarealen die nodig zijn voor het realiseren van een gSVI voor de VHR-doelen. Het gaat om een bedrag van 4,6 miljoen per jaar. Mogelijke overlap met de deelpakketten 'Bomen en bos', 'Weidevogelbiotoop' en 'Kennisontwikkeling' is uit dit deelpakket gelaten. Het deelpakket kennisontwikkeling draagt bij aan het op een goede manier invullen van de kwaliteitsimpulsen.

st of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak. • Geef weer hoe eventuele structurele (beheer)kosten gedekt worden.	Voor het volledig en optimaal kunnen uitvoeren van GoK tot 2030 is er zicht nodig op een vervolg op – en een verruiming van - de Natuurpactmiddelen, met name v.w.b. de beheeronderdelen. De onduidelijkheid hierover wordt ervaren als een groot risico voor het kunnen slagen van het FPLG. We hebben het dan over een bedrag van 11,67 miljoen wat we per jaar tekortkomen.
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.	De provincie Fryslân heeft uit het Transitiefonds Landelijk Gebied een indicatief budget van 2,5 miljard gekregen. Deze aanvraag van 10,2 miljoen voor 2 jaar betreft 0,004% van dit indicatieve budget.
Risico's en beheersmaatregelen Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.	Als Provincie zien we de volgende risico's ten aanzien van het uitvoeren van het maatregelenpakket 'grip op kwaliteit'. Per risico hebben we beschreven welke beheersmaatregelen daarbij horen. *Continuïteit beheerafspraken* Voor het volledig en optimaal kunnen uitvoeren van GoK tot 2030 is er zicht nodig op een vervolg op – en een verruiming van - de Natuurpactmiddelen, met name v.w.b. de beheeronderdelen. De onduidelijkheid hierover wordt ervaren als een groot risico voor het kunnen slagen van het FPLG. Beheersmaatregel: Inmiddels zijn de gesprekken met het Rijk over de continuïteit van beheerafspraken opgestart, samen met andere Provincies. Grote investeringen in de kwaliteit van de natuur vragen een duurzame waarborging van zorgvuldig beheer. Wij verwachten dat ook het Rijk deze mening is toegedaan en ons hierin zal faciliteren. *Beschikbare capaciteit beheerders en onderzoekers* Grip op kwaliteit is een samenwerkingsproject. Zonder de inbreng van gecertificeerde natuurbeheerders en gerenommeerde onderzoekers wordt de uitvoering van de strategie geen succes. Een belangrijk risico is daarom de beschikbare uitvoeringscapaciteit bij de gecertificeerde natuurbeheerders en bij ecologische onderzoeks- en adviesbureaus. Beheersmaatregel: Het slagen van de GoK-strategie is mede afhankelijk van beschikbare capaciteit bij de gecertificeerde natuurbeheerders en ecologische adviesbureau's. Capaciteitsproblemen zullen ons soms

	nopen aanpassingen te maken in de planning en de volgorde waarin beoordelingsgebieden worden behandeld. *Europese regels t.a.v. financiële steun* De SKNL-regeling is gebonden aan Europese regels t.a.v. maximaal te verstrekken overheidssteun. Een risico is dus de instemming van Europa met de voorgenomen kwaliteitsverbeterplannen en de boogde financiering daarvan. Beheersmaatregel: De SKNL-regeling is gebonden aan Europese regels t.a.v. maximaal te verstrekken overheidssteun. Het Rijk is hiervoor verantwoordelijk, wij zullen dit punt zo nodig blijven agenderen. *Tijdsdruk versus zorgvuldigheid* Natuurherstel is geen haastwerk! De kwetsbaarheid van natuur en biodiversiteit en bestaande wet- en regelgeving daarover vragen een zeer zorgvuldige uitwerking van maatregelen (voorzorgsbeginsel). Veel zgn. 'laaghangend fruit', oftewel kansrijke, bewezen effectieve en obstakelvrije natuurherstelmaatregelen zijn de afgelopen jaren al uitgevoerd via de Beheerplannen van de Natura2000-gebieden en via de 'Natuurherstelregeling' (d.m.v. SPUK) die in 2021 werd opengesteld ('Remkes-regeling'). Dat betekent dat herstelopgaven die nu nog resten per definitie complex zijn. Er is geen duidelijkheid over de precieze systeemknelpunten, de effectiviteit van voorgenomen maatregelen, er zijn meerdere partijen bij betrokken en/of de maatregelen zijn niet obstakelvrij, bijvoorbeeld omdat er geen consensus over is. Dit brengt een risico met zich mee t.a.v. de planning. De tijdsdruk is groot en dat botst met de benodigde zorgvuldigheid. Beheersmaatregel: De GoK-strategie draagt bij aan deze zorgvuldigheid en een effectieve inzet van beschikbare middelen. *Juridische consequenties* De strategie 'grip op kwaliteit' beoogt Europese biodiversiteits (VHR-) doelen ook buiten de daarvoor aangewezen Natura2000-gebieden maximaal te faciliteren. Binnen Natura2000-gebieden is gebleken dat de juridische en daarmee maatschappelijke consequenties van de aanwezigheid van VHR-doelen groot kunnen zijn. Met de aangekondigde komst van de Europese Natuurherstelwet (waar binnenkort over wordt gestemd) bestaat een kans dat ook buiten de aangewezen Natura2000-gebieden dergelijke consequenties van toepassing kunnen worden. De onduidelijkheid hierover is een risico voor de uitvoering en het draagvlak voor dit maatregelpakket. Beheersmaatregel: Draagvlak voor natuurherstel is mede afhankelijk van positieve prikkels en vrijwilligheid. Investeringen in natuurherstel zouden daarom nooit moeten leiden tot maatschappelijke en/of financiële beperkingen, Provincie Fryslân blijft hier aandacht voor vragen.

Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding
Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).

We starten gelijktijdig met de drie beschreven maatregelen.
Tot 2026 gaat het om de volgende beoordelingsgebieden:

Naam beoordelingsgebied	Jaar van oplevering monitoringsgegevens	Jaar Goede gesprek	Jaar uitvoering acties	ha's NNN en overige natuur	Ha's stikstofgevoelig beheertype	Percentage stikstofgevoelig	ha's kwaliteitsimpulsen	ha's overgangsbeheer
De Tsjonger Middenloop	2022	2023	2024	1.094	684	63%	34	129
Drents-Friese Wold en Leggelderveld Fryslân	2022	2023	2024	2.209	1.910	86%	98	416
Fryske Marren Midden-Sniter Mar gebied	2022	2023	2024	2.942	479	16%	24	35
Fryske Marren Midden-Witte en Swarte Brekken	2022	2023	2024	1.507	144	10%	7	35
Lage Midden IJsselmeerkust	2022	2023	2024	682	76	11%	4	69
Lauwersmeer Fryslân	2022	2023	2024	3.523	131	4%	7	5
Aldzijp Bovenloop	2023	2024	2025	1.737	1.188	68%	59	193
De Tsjonger Benedenloop	2023	2024	2025	1.539	961	62%	48	90
De Tsjonger Bovenloop	2023	2024	2025	568	454	80%	23	11
Friese Waddenkust	2023	2024	2025	5.417	2.103	39%	105	522
Fryske Marren Burgumer Mar-De Leien	2023	2024	2025	1.722	178	10%	9	89
Fryske Marren West	2023	2024	2025	6.012	197	3%	10	68
Rottige Meenthe & Brandemeer	2023	2024	2025	2.191	681	31%	34	81
Schiermonnikoog	2023	2024	2025	7.026	3.483	50%	174	13
Aldzijp Benedenloop	2024	2025	2026	1.508	801	53%	40	99
Aldzijp Middenloop-Oost	2024	2025	2026	1.942	1.416	73%	71	238
Aldzijp Middenloop-West	2024	2025	2026	922	470	51%	23	79
Ameland	2024	2025	2026	3.680	2.196	60%	110	145
Fryske Marren Noord	2024	2025	2026	2.985	827	28%	41	219
Fryske Marren Zuid	2024	2025	2026	4.097	524	13%	26	126
Fryslân Kleigebied Noordoost	2024	2025	2026	1.081	249	23%	12	18
Fryslân Kleigebied Noordwest	2024	2025	2026	258	55	21%	3	6
Fryslân Kleigebied Zuidwest	2024	2025	2026	929	40	4%	2	0
Fryslân Wâldlân	2024	2025	2026	1.571	399	25%	20	196
IJsselmeer	2024	2025	2026	46.839	213	0%	11	47
Skarsterlân Stuwwallen	2024	2025	2026	276	209	76%	10	0
Vlieland	2024	2025	2026	4.295	3.175	74%	159	0
				108.550	23.244		1.162	2.931

NB: geel gearceerd zijn de beoordelingsgebieden die deel uit maken van een (stikstofgevoelig) Natura2000-gebied. Ook zijn de prioritaire beeksystemen van de Tjonger en het Ald djip deze jaren aan de beurt.

Kwaliteitsimpulsen
Nu al worden de beoordelingen en de goede gesprekken met de gecertificeerde beheerders op de nieuwe wijze ingevuld. Dat levert per beoordelingsgebied concrete actiepuntenlijsten op.
Actiepunten die betrekking hebben op kwaliteitsverbetering, in de vorm van interne systeemherstelmaatregelen, kunnen al in 2024 via de SKNL-regeling worden gefinancierd.

Op dit moment worden jaarlijks 4 beoordelingsgebieden behandeld. Met het gevraagde budget kunnen we dit opschalen naar 6 beoordelingsgebieden per jaar. Daarmee hebben alle beoordelingsgebieden in 2030 een kwaliteitsronde doorlopen.

Gesteld staan voor realisatie
Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.

Er wordt gebruik gemaakt van de bestaande organisatiestructuur.

Voor het opschalen van de aanpak is extra capaciteit nodig, voor alle onderdelen; we rekenen daar 10% voor.
Voor het onderdeel ‘kwaliteitsimpuls’ gaat dit om 0,5 miljoen per jaar, oftewel 3-4 Fte.

Thema 5: Weidevogels, Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto)

Algemeen

Naam	Weidevogels *Instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto)*
Hoofdaanvrager *De naam van de hoofdaanvrager (provincie)* *Naam, emailadres en telefoonnummer contactpersoon.* *IBAN nummer aanvrager.*	Provincie Fryslân
Deelnemende partijen *Deelnemende partijen, hierbij svp aangeven welke partij(en) budget door beschikt krijgen van de hoofdaanvrager. Oftewel welk deel van het gevraagde budget de hoofdaanvrager wil toedelen aan andere partijen in het gebied, die de uitvoering ter hand zullen nemen.*	*Deelnemende partijen:* • Natuurorganisaties: Natuurmonumenten, It Fryske Gea en Staatsbosbeheer • Collectieven: Gebiedscoöperatie It Lege Midden, Kollektyf Westergo (Agrarische natuurverenigingen: Baarderadiel, Oer de Wjuk en Greidhoeke), vereniging Noardlike Fryske Wâlden en Coöperatieve Vereniging Súdwestkust, Agrarisch Collectief Waadrâne • Wetterskip Fryslân • Provincie Fryslân **Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds:** € 23,45 miljoen (2024-2025) 19,6 miljoen: duurzaam behoud van natte grasland weidevogelbiotoop door middel van herwaardering/afwaardering en het vestigen van een kwalitatieve verplichting. (maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.) 3,85 miljoen: optimalisatie biotoop o.a. door middel van optimalisatie hydrologie en creëren openheid en rust binnen en buiten NNN. (Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop) Het budget wordt verdeeld over de deelnemende partijen naar rato van de maatregelen in de betreffende gebieden. De totaal benodigde middelen t.b.v. realisatie van de VHR opgave voor weidevogels bedragen in totaal 435 miljoen. Dit is inclusief de kosten voor beheer, inrichting, duurzaam behoud en proceskosten.
Gebied /locaties	In de provincie Fryslân zullen er in totaal 18 Aanvalsplan Grutto gebieden (robuuste weidevogelkerngebieden) worden

Afbakening van het gebied/ locatie waarop het maatregelpakket betrekking heeft. Voeg desgewenst een overzichtskaart bij.	gerealiseerd. De Aanvalsplan Gruttogebieden bestaan uit huidige kerngebieden voor weidevogels die worden vergroot tot robuuste weidevogelkerngebieden (de zogenoemde weidevogelplusgebieden). Dit zijn de meest kansrijke gebieden voor weidevogels met hoge dichtheden. Door de meest optimale locaties te kiezen is er minder ruimtedruk in het landelijke gebied Dit project zal worden uitgevoerd in de eerste zeven van de acht Aanvalsplan Grutto gebieden in Fryslân waar in 2022 en 2023 is gestart met het uitbreiden en verzwaren van het agrarisch natuurbeheer in kader van Aanvalsplan Grutto om te komen tot robuuste weidevogelkerngebieden van circa 1000 ha groot. Twee van deze gebieden, Aldeboarn-De Deelen en Idzegea e.o., worden integraal meegenomen in het veenweideprogramma en het bijbehorende Maatregelpakket. Alleen de delen van deze gebieden buiten de begrenzing van het plangebied veenweide (omgeving rondom Idzegea), worden in dit Maatregelpakket (Weidevogels) meegenomen. Daarnaast zal dit project worden uitgevoerd in de NNN-gebieden met een weidevogeldoelstelling waar het maatregelpakket Grip op Kwaliteit niet inzet en waarvoor geenfinanciering vanuit het Natuurpact of andere bronnen beschikbaar is. Alle zeven gebieden en de betreffende NNN-gebieden zijn gelegen binnen de weidevogelkansgebieden van de Provincie Fryslân. De weidevogelkansgebiedenkaart is ook opgenomen in bijlage 8. 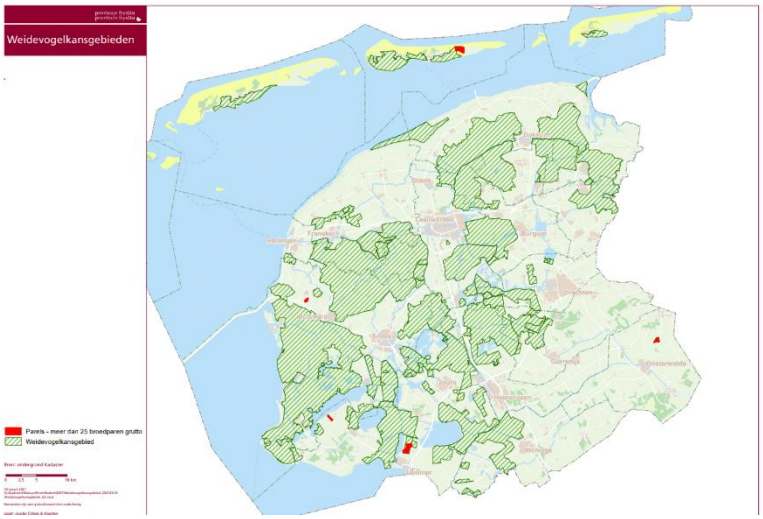 *Kaart 1: Weidevogelkansgebieden*

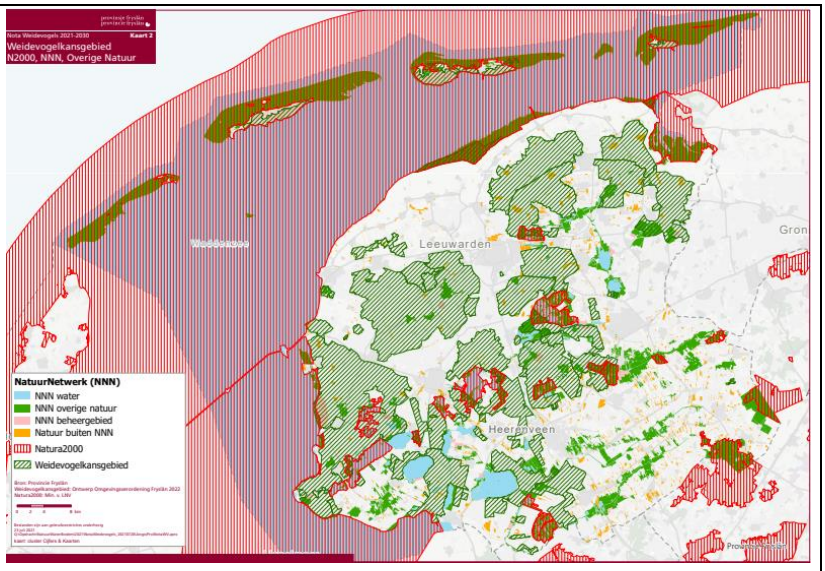

Kaart 2: Weidevogelkansgebieden en NNN

Het betreft de volgende zeven Aanvalsplan Grutto gebieden: Baarderadiel e.o., rondom Skrok en Skrins, Kollum, Dokkum oost, Zwagermieden e.o en Wynserpolder e.o en rondom Idzegea. Zie bijlagen 1 tot en met 7 voor detailkaarten van desbetreffende gebieden.

Kaart 3: Eerste acht aanvalsplan Grutto gebieden in Fryslân.

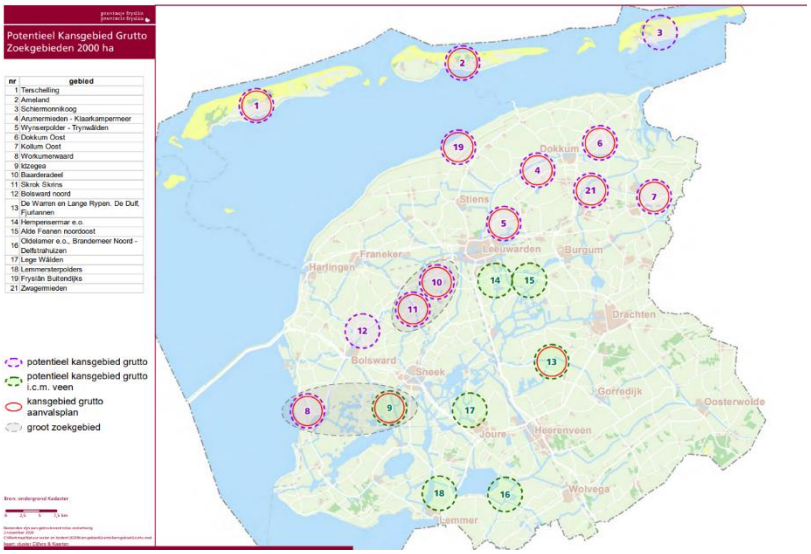

Kaart 4 Indicatieve zoekgebieden Aanvalsplan Grutto

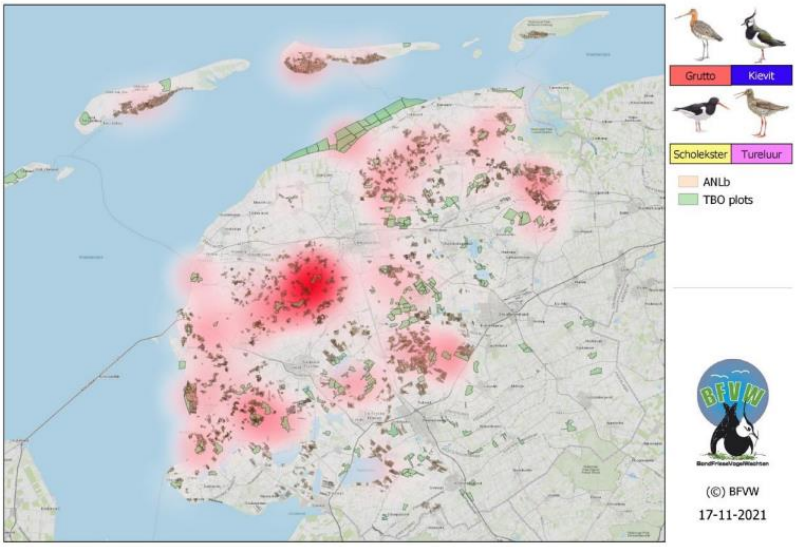

Kaart 5: Heatmap Grutto 2021 en afgesloten beheer (agrarisch en natuurbeheer. Hoe donkerder de kleur des te groter de populatie grutto's.

Samenvatting *Vat de essentie van het doel van het maatregelpakket samen in (maximaal) 1 A4. Ga hierbij in op de belangrijkste maatregelen, instrumenten, doelbereik en verhouding tot het gebiedsprogramma.*	Voor het behalen van de VHR –opgave; bereiken en behouden gunstige staat van instandhouding, ontwikkelen areaal en goede condities areaal (30% natuurherstel in 2030) is het van groot belang dat zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN gebieden wordt ingezet op het behouden, verbeteren en vergroten van de broedbiotoop van verschillende weidevogelsoorten zoals de Grutto (A156), Tureluur (A162), Scholekster (A130), Kievit (A142), Wulp (A160) en Kluut (A132). De broedpopulatie vormt immers de aanwas voor de (niet) broedvogelpopulatie binnen N2000/NNN.

	Eind 2021 is de Nota Weidevogels 2021-2030 vastgesteld door Provinciale Staten met als doelstelling de achteruitgang van de weidevogels om te buigen naar een stijgende trend. Voor de gidssoort grutto wordt daarbij gestreefd naar minimaal 10.000 broedparen in Fryslân in 2030. Doel is per soort een opwaartse trend van circa 30% te realiseren die leidt tot duurzame populaties. Het Aanvalsplan Grutto maakt deel uit van het provinciale weidevogelbeleid. Het Aanvalsplan Grutto bestaat uit vier verschillende bouwstenen: 1. Beheervergoedingen ANLb 2. Duurzaam instandhouding (behoud) door middel van afwaardering/ herwaardering 3. Optimalisatie en ontwikkeling biotoop (inrichtingsmaatregelen) 4. Extensiveringsimpuls op bedrijfsniveau Dit project bestaat uit de volgende twee bouwstenen uit het Aanvalsplan Grutto: duurzame instandhouding en ontwikkeling en optimalisatie van belangrijke natte grasland weidevogelbiotopen. Beide dragen bij aan het realiseren van een gunstige SVI beschermde weidevogels. Dit project ziet niet toe op het vergroten en verzwaren van het areaal agrarisch natuurbeheer in kader van het Aanvalsplan Grutto. Dit gebeurt parallel aan dit project met financiering (tot en met 2027) vanuit het GLB. Voor de extensiveringsimpuls wordt eerst gewacht op de maatregelen van het nog af te sluiten Landbouwakkoord. • <u>Duurzame instandhouding (Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.)</u>: het eeuwigdurend behouden van natte grasland weidevogelbiotoop draagt in grote mate bij aan de VHR-opgave realisatie gunstige SVI beschermde weidevogels. In Nederland en in Fryslân ligt geschikt weidevogelbiotoop grotendeels buiten de N2000-en NNN. Momenteel zijn er geen mogelijkheden om het Natuurnetwerk Nederland uit te breiden ten behoeve van het behoud van weidevogels. De weidevogels buiten de N2000/ NNN zijn daarom afhankelijk van vrijwillige weidevogelbescherming, agrarisch natuurbeheer en de zorgplicht uit de Wet natuurbescherming. Als eigenaren van belangrijke natte graslandbiotopen stoppen kan waardvol weidevogelbiotoop inclusief greppel en bodemstructuren verloren gaan en kunnen jarenlange gedane beheer en beschermingsinspanningen teniet worden gedaan. De zorgplicht voor weidevogels uit de Wet natuurbescherming biedt geen bescherming van het

	leefgebied. Alleen individuen worden beschermd tegen verstoring, vernielen en of doden. Doordat de zorgplicht niet is geconcretiseerd blijkt handhaving in de praktijk erg lastig te zijn. Door middel van de inzet van de provinciale subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland en bijbehorende kwalitatieve verplichting kunnen belangrijke weidevogelbiotopen binnen de zeven Aanvalsplan Grutto gebieden eeuwigdurend worden behouden voor de weidevogels zo bijdragen aan de gunstige SVI beschermde weidevogels. • Ontwikkeling en optimalisatie biotoop (Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop): de ontwikkeling en optimalisatie van de natte graslandweidevogelbiotoop draagt bij aan de werking van het ecosysteem en haar verschillende functies. Daarnaast draagt het in grote mate bij aan de VHR-opgave realisatie gunstige SVI beschermde weidevogels. Met name de ontwikkeling en optimalisatie van de hydrologie en openheid en rust dragen hieraan bij. Door middel van inzet van de Subsidieregeling weidevogelbiotoop en het aanbesteden van werken kan de weidevogelbiotoop binnen en buiten NNN worden ontwikkeld en hersteld. Dit project zal worden uitgevoerd in nauwe samenhang met de lopende projecten/opgaven: Aanvalsplan Grutto (verzwaring beheer en vergroten areaal en ontwikkeling verdienmodellen), LIFE IP GrassBirdhabitats en de Natuuropgave van de provincie Fryslân. De uitvoering van dit project zal mede daarom plaatsvinden in zeven van de acht gebieden waar in 2022 en 2023 is gestart met het Aanvalsplan Grutto, de gebieden waar het Europese project LIFE IP GrassBirdhabitats plaatsvindt en waar belangrijke kerngebieden, waaronder NNN voor weidevogels zijn gelegen. De uit te voeren maatregelen is complementair aan bovengenoemde projecten en zorgt voor een versterking hiervan. De opgaven in het FPLG voor weidevogels, liggen concreet in het leveren van een bijdrage aan de volgende opgaven: Natuur/VHR, Stikstofreductie, Water en bodem, Klimaatadeptatie, Transitie natuur inclusieve landbouw, Veenweide, Groen- blauwe dooradering en het versterken van de Biodiversiteit. De uitwerking hiervan komt terug onder de paragraaf: Doelbereik NPLG. In het gebiedsprogramma FPLG is onder het hoofddoel Natuur opgenomen dat wordt ingezet op de realisatie van meerdere robuuste weidevogelkerngebieden door middel van beheer,

	inrichting, afwaardering/herwaardering en extensiveringsimpuls. De totale kosten tot en met 2035 bedragen 435 miljoen. Dit project betreft een nadere uitwerking van het hoofddoel Natuur thema weidevogels uit het gebiedsprogramma FPLG en maakt een start met de bouwstenen: duurzaam instandhouding (behoud) door middel van afwaardering/ herwaardering en optimalisatie en ontwikkeling biotoop (inrichtingsmaatregelen) in de periode 2024 en 2025. Dit project ziet toe op de instrumenten instandhoudingen, ontwikkeling en optimalisatie van natte (agrarische) grasland biotoop én (nieuwe) arealen natuur inclusieve-landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Daarnaast worden parallel hieraan in kader van het Aanvalsplan Grutto bestaande natuurgebieden verbonden en vergroot. Tevens kan de weidevogelopgave dienen als katalysator/motor voor het realiseren van andere opgaven in de gebieden van het FPLG omdat vanuit het weidevogelbeleid al gestart is met een integrale gebiedsaanpak (hoog waterpeil, samenwerking, extensief beheer enz.) Voor de meeste opgaven uit het FPLG zijn eenvoudig koppelkansen met de weidevogelopgave te realiseren. Daarom stellen we voor om invulling te geven aan dit “Maatregelenpakket instandhouding en ontwikkeling natte grasland ” (Aanvalsplan Grutto) waarbij middels een integrale aanpak aan meerdere opgaven uit het NPLG wordt gewerkt.
Kosten en dekking *Geef een samenvattend overzicht van de totale kosten van het maatregelpakket en het voorstel voor dekking van deze kosten (met de mogelijkheid tot dekking vanuit meerdere financiële bronnen).*	**Totale kosten** 23,45 miljoen Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting. <u>19,6 miljoen:</u> duurzaam behoud van natte grasland weidevogelbiotoop door middel van herwaardering/afwaardering en het vestigen van een kwalitatieve verplichting. Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop <u>3,85 miljoen:</u> optimalisatie biotoop o.a. door middel van optimalisatie hydrologie en openheid en rust binnen en buiten NNN.

Weidevogels	eenheid	aantal	jaren	normbedrag	totaal
Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.					
Verstrekken subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en vestigen bijbehorende kwaliatieve verplichting	ha	800	1	24.500	€ 19.600.000
Totaal maatregel 1					**€ 19.600.000**
Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop					
Verstrekken van een subsidie/opdracht voor optimalisatie weidevogelbiotoop	kerngebieden van 1000 ha	7	1	550.000	€ 3.850.000
Totaal maatregel 2					**€ 3.850.000**
Totaal Weidevogels					**€ 23.450.000**

Tabel 9: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema weidevogels uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

Bijdragen aan de totale opgave Weidevogels/Aanvalsplan Grutto

Bijdrage ANLb/ Aanvalsplan Grutto: 22 mln.

Vanuit het ANLb (Aanvalsplan Grutto) worden de beheermiddelen zwaar agrarisch weidevogelbeheer in de betreffende gebieden gefinancierd. Dit gaat om een bedrag van 22 mln. tot en met 2027. Dit bedrag is reeds geserveerd binnen het ANLb. De beheerkosten voor de periode na 2027 worden apart opgenomen in het transitiefonds onder beheer en maken geen deel uit van deze aanvraag.

Bijdrage LIFE IP GrassBirdHabitats: 4 mln. (2,5 mln. EU-bijdrage)

Vanuit de LIFE IP wordt een deel van de afwaardering/herwaardering en optimalisatie biotoop bekostigd binnen de betreffende zeven gebieden. Let wel dit betreft andere locaties dan worden voorgesteld in dit maatregelenpakket.

Bijdrage Provincie Fryslân: 1,5 mln. per jaar

Aanvullend zet de provincie Fryslan jaarlijks 1,5 mln. in voor optimalisatie biotoop (kleine maatregelen zoals het aanschaffen van pompen), predatiebeheer (onderzoek, uitvoering beheer en materiaal), communicatie en educatie.

Omdat het de maatregelen uit dit maatregelenpakket plaatsvinden in de weidevogelgebieden waar reeds is gestart met het Aanvalsplan Grutto, LIFE IP GrassBirdHabitats en de Erfgoeddoel en een aantal maateregel hetzelfde zijn zal heel goed worden bijgehouden dat er geen dubbele financiering van maatregelen plaatsvindt. Voor alle maatregelen die worden aangevraagd binnen het maatregelenpakket is geen financiering vanuit bovenstaande projecten beschikbaar of andere financieringsbronnen. In de verantwoording van alle projecten zal goed worden bijgehouden welke maatregelen uit welke projecten worden gefinancierd.

Bijlagen *Geef aan welke bijlagen, als gewenst, zijn bijgevoegd.*	Dit thema kent de volgende bijlagen, zie map bijlagen: Bijlage 1. Kaart Baarderadiel Bijlage 2. Kaart Dokkum Oost

Bijvoorbeeld overzichtskaarten of een Plan van aanpak.	Bijlage 3. Kaart Idzegea en omgeving Bijlage 4. Kaart Kollum Bijlage 5. Kaart Skrok en Skrins Bijlage 6. Kaart Wynserpolder Bijlage 7. Kaart Zwagermieden Bijlage 8. Weidevogelkansgebieden Bijlage 9. Tijdelijke subsidieregeling weidevogelbeheer Bijlage 10. Modelakte (KV) Bijlage 11. Subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland

Opgaven/probleemanalyse en te bereiken doelen

Analyse provinciale/ gebiedsopgaven NPLG *Beschrijf samenvattend de analyse van de opgaven in het gebied/de provincie op de scope van het NPLG. Gebruik kan worden gemaakt van de teksten in het gebiedsprogramma.*	**Probleemanalyse en opgave:** Een deel van de VHR-doelen, te weten 13 vogelrichtlijnsoorten, heeft betrekking op weidevogels, bijvoorbeeld; Grutto en Tureluur Slobeend, Kemphaan, Kluut, Wulp en Watersnip. De aantallen die tijdens de trek gebruik maken van Fryslân zijn onlosmakelijk gekoppeld aan de broedpopulaties. Voor het behalen van de VHR-opgave is het daarom cruciaal dat binnen de weidevogelkerngebieden welke gelegen zijn zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN, wordt ingezet op het behouden (beschermen), verbeteren kwaliteit en vergroten van de broedbiotoop van weidevogels. Voor de Vogelrichtlijnsoorten hebben de belangrijkste knelpunten te maken met de voedselbeschikbaarheid (biodiversiteit), peilbeheer, omvang en versnippering van de leefgebieden, verstoring, predatie en/of klimaatverandering. De voedselbeschikbaarheid heeft voornamelijk te maken met de beschikbaarheid of bereikbaarheid van prooisoorten, waaronder insecten en wormen. De overige genoemde knelpunten hebben voornamelijk te maken met de geschiktheid van het leefgebied voor de doelsoorten als geheel, qua kwaliteit, omvang en onderlinge verbondenheid. Dit project richt zich op de weidevogels en algemene biodiversiteit met de Grutto als gidssoort. De maatregelen dragen bij aan de verbetering van de staat van instandhouding van de meeste bedreigde Nederlandse en Europese, grasland-, wetland- en weidebroedvogels en hun habitats: inclusief de bijbehorende planten, ongewervelde dieren en de verschillende ecosysteemdiensten die deze landschappen bieden. Bescherming, verbetering en behoud van broedgebieden van de Grutto in Nederland is van het grootste internationale belang voor deze soort, omdat het grootste deel (90%) van de West-Europese Grutto populatie in Nederland broedt en waarvan ongeveer 40% in Fryslân. Nederland heeft dus een grote verantwoordelijkheid voor de bescherming en instandhouding van de Grutto en andere

weidevogels. Over de gehele jaarcyclus bekeken, treedt de meeste sterfte op tijdens het broedseizoen en minder tijdens de trek of de overwintering.

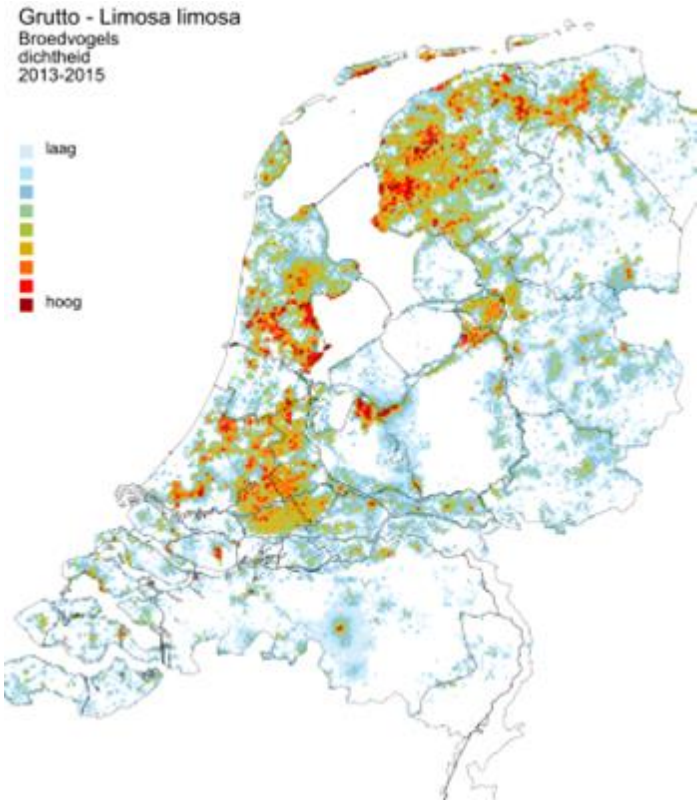

Kaart SOVON dichtheid Grutto in Nederland 2013-2015

Provincie Fryslân

Weidevogels zijn synoniem met het Friese platteland. Ze vormen een wezenlijk onderdeel van de beleving van het landschap en de Friese cultuur. Bovendien laten hun aantallen en broedsucces zien hoe het met onze leefomgeving gesteld is. En dan vooral met de biodiversiteit en de bodemgezondheid. Daarnaast heeft Fryslân een internationale verantwoordelijkheid voor het behouden van de weidevogels. Voor het behalen van de VHR-doelstelling is het van groot belang dat ook op de broedpopulatie weidevogels buiten N2000 gebieden wordt ingezet. Deze vormen immers de aanwas voor de niet-broedvogelpopulatie binnen N2000. In het Bestuursakkoord 2019-2023 is daarom afgesproken dat het aantal weidevogels dient toe te nemen. Tevens is de provincie Fryslân een van de trekkers van het landelijke Aanvalsplan Grutto. Provinciale Staten van Fryslân heeft november 2021 de Nota Weidevogels 2021–2030 vastgesteld. Met hierin de aanpak van Fryslân om aan de nationale en internationale opdracht, eisen en verantwoordelijkheid voor weidevogels te voldoen.

Aanvalsplan Grutto

In kader van het Aanvalsplan Grutto wordt gestreefd naar grote robuuste gebieden van circa 1000 ha met hierbinnen zwaar

	beheer. Het verzwaarde beheer bestaat uit kruidenrijk grasland (permanent grasland), hoog waterpeil, plas dras, beweiding en het gebruik van vaste mest (geen kunstmest en drijfmest). Daarnaast wordt binnen het Aanvalsplan Grutto ingezet op de bouwstenen verbeteren van de biotoop, extensiveringsimpuls op bedrijfsniveau, predatiebeheer en het ontwikkelen van een verdienmodel voor de boer. Per aanvalsplan Grutto gebied wordt daarnaast ingezet op 300 ha duurzaam behoud (agrarisch) weidevogelgrasland middels afwaardering/herwaardering. *LIFE IP GrassBirdHabitats* Het internationale project LIFE IP GrassBirdHabitats wordt samen met Duitsland uitgevoerd en heeft als doel het behouden en verbeteren van de natte weidevogelgraslandbiotopen in DL en NL en het verbeteren van de overwintering en- stop-over gebieden langs de gehele Flyway. Binnen dit project is een afwaarderingsinstrument ontwikkeld voor het duurzaam behoud van weidevogelbiotoop en wordt ingezet op het verbeteren van de weidevogelbiotoop door middelen van het opzetten van waterpeil en het verbeteren van de hydrologische omstandigheden en het monitoren van predatoren. De instrumenten en ervaringen uit dit project worden ingezet in dit maatregelpakket. Er zal geen overlap van maatregelen op dezelfde percelen plaatsvinden. Opgave: Provincie Fryslân heeft een belangrijke opgave voor het in een gunstige staat van instandhouding brengen van meerdere weidevogelsoorten (VHR). Voor het behalen van deze opgave is het van groot belang dat zowel binnen als buiten de Natura 2000/NNN gebieden wordt ingezet op het behouden en verbeteren van de broedbiotoop van weidevogels. De broedpopulatie vormt immers de aanwas voor de (niet) broedvogelpopulatie binnen N2000/NNN. De Grutto is de ambassadeur van agrarisch land waar productie en natuur in balans zijn. Op grond van artikel 4 lid 4 van de Europese Vogelrichtlijn moeten lidstaten, ook in agrarische gebieden, voldoende leefgebied beschermen en behouden voor trekvogels als de grutto. Uitdaging is om weidevogelbeheer te integreren in een duurzame en rendabele agrarische bedrijfsvoering. Ook is het opzettelijk doden van weidevogels, het opzettelijk vernielen of beschadigen van nesten en eieren en het storen van vogels, met name tijdens de broedperiode, verboden. Tevens moeten er speciale beschermingsmaatregelen worden getroffen, in het bijzonder door aanwijzing en bescherming van Natura 2000-gebieden en het nemen van maatregelen buiten deze gebieden om de milieuomstandigheden te verbeteren en verslechtering van de leefgebieden te voorkomen.

	Daarnaast moet worden voldaan aan het Verdrag van Bern inzake natuurbescherming in Europa én het verdrag over Afrikaans-Euraziatische Watervogels (AEWA). Hiervoor zijn het Rijk en de provincies samen verantwoordelijk *Bodemsoort* Weidevogels broeden in Fryslân op verschillende grondsoorten. De populatie weidevogels gaat sneller achteruit in veenweidegebieden door verzuring van de bodem, verdroging en verruiging dan in andere gebieden. De weidevogelgebieden; Idezegea en Aldeboarn de Deelen gelegen binnen veenweide worden in het maatregelenpakker veenweide meegenomen. Het kleiweide gebied de Greidhoeke behoort tot één van de belangrijkste gebieden voor weidevogels in Fryslân waarvan oudsher veel weidevogels voorkomen, met veel oud greppelland en niet herverkaveld landschap dat niet alleen als cultureel erfgoed van belang is, maar ook voor de weidevogels. Hier bevinden zich bovendien veel boeren die een grote bijdrage leveren aan de VHR-doelen t.a.v. diverse beschermde soorten weidevogels, waaronder de grutto. De gebieden rond Baarderadiel , Lionserpolder (NNN) en Skrok en Skrins (NNN) zijn Aanvalsplan Gruttogebieden. (Integrale) Gebiedsprocessen zijn hier reeds opgestart. Ook de klei op veen en zand gebieden: rondom Idzegea, Wynserpolder – Trynwalden, Zwagermieden en Dokkum Oost zijn van oudsher belangrijke weidevogelgebieden waar reeds (integrale) gebiedsprocessen zijn opgestart.
Doelbereik NPLG *Beschrijf de NPLG-doelen die met het maatregelpakket, waarvoor een aanvraag rijksbijdrage wordt gedaan, gerealiseerd worden. Geef dit zoveel mogelijk getalsmatig weer.*	De opgaven in het gebiedsprogramma FPLG voor weidevogels, liggen concreet in: *Natuur/VHR (hoofdoelstelling)* VHR: (30% natuurherstel in 2030). Het realiseren en behouden van een gunstige staat van instandhouding voor de betreffende vogelrichtlijnsoorten en hun habitat. Door middel van de instandhoudingen, ontwikkeling en optimalisatie van natte (agrarische) grasland biotoop én (nieuwe) arealen natuur inclusieve-landbouw, waar een agrarische functie gecombineerd kan worden met een natuurdoelstelling voor weidevogels en andere soorten. Daarnaast worden hierdoor bestaande natuurgebieden verbonden en vergroot. Een exacte uitwerking van het doelbereik kan eigenlijk alleen in combinatie met de andere maatregelen voor weidevogels uit het gebiedsprogramma FPLG. Daarmee is er een directe relatie met andere maatregelen in het veenweide. Het begreppelen van percelen is niet zinvol als er niet ook aan vernatting gedaan wordt,

	begreppeling draagt wel bij aan de mogelijkheden een perceel te vernatten. Ook het verwijderen van bomen en andere hoog opgaande begroeiing draagt bij aan de weidevogeldoelstelling Weidevogels zijn erg gevoelig voor overvliegende grote vogels. Bomen in de buurt van weidevogelgebied bied broedgelegenheid voor grotere vogels als kraaien, buizerds etc en zouden verwijderd moeten worden. In totaal gaat het om circa 18.000 ha Aanvalsplan Grutto gebied, circa 25.000 ha bestaand weidevogelkerngebied welke beide zijn gelegen binnen de weidevogelkansgebieden. *Transitie naar een natuurinclusieve landbouw* Weidevogelbeheer/Aanvalsplan Grutto draagt bij aan het extensiever beheer in de landbouw door beperkte mestgift (geen kunstmest), hoog waterpeil/plas dras, kruidenrijke vegetatie en de ontwikkeling van verdienmodellen voor de landbouw. Een kleinere veestapel heeft een positief effect op ecosystemen door minder uitstoot van stikstof uit veehouderij. Ook heeft dit een positief effect op de waterkwaliteit door het minder weglekken van meststoffen naar het oppervlaktewater. Tevens heeft dit een positief effect op klimaat door de verkleining van broeikasgasuitstoot. Daarnaast draagt een natuur inclusieve landbouw bij aan het vergroten van aan de leefbaarheid van het platteland en de gezondheid van haar bewoners. *Stikstofreductie* Extensivering van de bij het Aanvalsplan Grutto betrokken melkveehouderijen zorgt voor minder stikstof emissies door een kleinere veestapel, blijvend grasland, hoog waterpeil en een extensievere manier van boeren. T.b.v. de productie van ruige mest kan een koppeling worden gezocht met de benodigde emissiearme stallen. *Waterkwaliteit* Door de voorwaarden vanuit Aanvalsplan Grutto (pakketten in het ANLb-stelsel) en de gebruiksbeperkingen vanuit de gevestigde kwalitatieve verplichtingen t.a.v. bemesting en gebruik gewasbeschermingsmiddelen zal de uitspoeling hiervan naar het oppervlaktewater afnemen. Hierdoor verbetert de waterkwaliteit en gaat dit een bijdrage leveren aan de KRW-doelen. *Veenweide* Weidevogelbeheer draagt bij aan het extensiever beheer in de veenweidegebieden. Verhoogt waterpeil en permanent grasland dragen bij aan CO2 vastlegging in de bodem en het tegengaan van oxidatie van veen. *NB: Hoog waterpeil (gemiddeld 0 – 40 -MV) in de weidevogelgebieden tijdens het broedseizoen De streefpeilen verschillen per grondsoort: Veen 0 - 25 cm –mv., Klei-op-veen 0 - 35 cm –mv., Klei 0 - 40 cm -mv.*

	Klimaatadaptatie Positief effect op klimaat door de verkleining van broeikasgasuitstoot. Hoog waterpeil (tijdens het broedseizoen) is een van de speerpunten in weidevogelbeheer en is ook een van de te nemen maatregelen voor biotoopverbetering t.b.v. de VHR-doelen van verschillende beschermde soorten weidevogels. Meerdere Aanvalsplan Gruttogebieden liggen in het veenweidegebied (waaronder Idzegea en ADD). In het veenweidegebied kan de uitstoot van CO2 worden verminderd door peilverhogingen in de aanwezige sloten. Door bodemverbetering (o.a. verhogen organisch stofgehalte door gebruik ruige mest) kan CO2 worden vastgelegd. Het verwaarden van deze vastlegging (Valuta voor Veen) kan onderdeel van het verdienmodel van boeren worden. Maar ook in klei-, zand- en Waddengebied kunnen koppelkansen tussen klimaatadaptatie, extensiever boeren, gezonde bodem en weidevogelbeheer worden gemaakt. *Water en bodem* Permanente natte kruidenrijke graslanden zonder gebruik van kunstmest en drijfmest zorgen voor een gezondere bodem en betere waterkwaliteit en het vasthouden van water. Tevens Positieve impact op hoeveelheid vastgelegde koolstof. *Versterken biodiversiteit* Permanente natte kruidenrijke graslanden zonder gebruik van kunstmest en drijfmest zorgen voor meer biodiversiteit boven en onder de grond. *Groen/ Blauwe dooradering (5% in 2030)* Weidevogelbeheer draagt bij aan de ontwikkeling van extra agrarische natuur welke o.a. bestaat uit kruidenrijke percelen, natuurvriendelijke oevers, plas dras en hoog waterpeil. Ook kan hiermee een bijdrage aan de hydrologie en waterkwaliteit worden geleverd wat een positief effect heeft op de biodiversiteit. De open weidevogelgebieden zijn zeer geschikt voor blauwe dooradering maar minder geschikt voor groene dooradering. In de uitwerking van de groen- blauwe dooradering zal hiermee rekening gehouden worden.
Eventuele wijzigingen ten opzichte van gebiedsprogramma *Beschrijf, als aan de orde, of de opgave, doelen en maatregelen in het gebied/de provincie gewijzigd zijn ten opzichte van het gebiedsprogramma. (Bijvoorbeeld als resultaat van een voorafgaande planuitwerking of verkenning voor een omwisselbesluit)*	Conform gebiedsprogramma FPLG, zijn er geen wijzigingen.

Meekoppelkansen *Beschrijf de opgaven of doelen in het gebied die, naast de doelen van het NPLG, met het te realiseren maatregelpakket waarvoor een rijksbijdrage wordt aangevraagd, ook gerealiseerd gaan worden en die daarmee onderdeel zijn van de uitvoering van het maatregelpakket.*	*Behoud cultuurhistorisch erfgoed (*oud greppelland) Door het vestigen van kwalitatieve verplichtingen op percelen met oude greppelstructuren wordt vastgelegd dat deze (eeuwigdurend) in stand dienen te worden gehouden. De cultuurhistorische/landschappelijke waarde van het gebied wordt versterkt door het herinrichten van het oude greppelland. *Recreatie en toerisme* Door de kleuren, geuren, geluid en de aanwezigheid van weidevogels en andere soorten worden de weidevogelgebieden aantrekkelijk voor recreatie/toerisme. Meer biodiversiteit zorgt voor een aantrekkelijke omgeving waar het prettig vertoeven is voor recreatie/toerisme. *Versterken van sociale/economische samenhang* Weidevogels zijn synoniem met het Friese platteland. Ze vormen een wezenlijk onderdeel van de beleving van het landschap en de Friese cultuur. Bovendien laten hun aantallen en broedsucces zien hoe het met onze leefomgeving is gesteld. Weidevogels zijn ook sterk verbonden met de Fryske taal. Daarnaast draagt een natuur inclusieve landbouw waar zorg voor weidevogels een onderdeel is van de bedrijfsvoering bij aan de leefbaarheid van het platteland en de gezondheid van haar bewoners.

Oplossingsrichtingen, doelbereik en (sociaaleconomische) effecten

Maatregelen en instrumenten *Beschrijf de maatregelen en instrumenten die onderdeel zijn van het maatregelpakket (1-3 zinnen per maatregel en instrument). Voeg desgewenst aanvullende notities toe en/of verwijs waar relevant naar het gebiedsprogramma.*	Opgedane kennis en ervaringen vanuit de LIFE IP GrassBirdhabitats met betrekking tot het duurzaam behoud en de optimalisatie van de weidevogelbiotoop worden ingezet binnen dit thema en gedeeld met de andere weidevogelprovincies. *Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.* *Maatregel:* Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting. Vrijwillige afwaardering van percelen met de landbouwfunctie met als doel deze duurzaam te behouden en of te ontwikkelen als optimaal weidevogelbiotoop. Op de betreffende percelen komt een kwalitatieve verplichting te rusten waarin wordt vastgelegd wat de eigenaar/gebruiker moet doen en/of laten om de percelen zo goed mogelijk te behouden voor de functie weidevogels. De percelen behouden hierbij hun agrarische bestemming. Daarnaast zorgt dit ook voor het behoud cultuurhistorisch oud greppelland. Er zal circa 750 ha agrarische grond worden afgewaardeerd. *Instrument:* • Subsidieregeling duurzaam behoud weidevogelgrasland Fryslân met bijbehorende model kwalitatieve verplichting. Dit instrument is ontwikkeld en uitgetest in de LIFE IP GrassBirdHabitats en zal binnen dit project verder worden uitgerold. **Methode:** Subsidieverlening voor de waardedaling van de grond, wordt gedaan op basis van een dubbele taxatie en als gevolg van het vestigen van de KV. Dubbele taxatie: De waardedaling wordt bepaald aan de hand van een marktconforme dubbele taxatie. Taxatie 1 is een taxatie waarbij de marktwaarde wordt bepaald op basis van de feitelijke toestand en gebruiksmogelijkheden van de gronden; Taxatie 2 is een taxatie waarbij de marktwaarde wordt bepaald op basis van het gebruik van de gronden als weidevogelgrasland, met inachtneming van de in de subsidieregeling bedoelde kwalitatieve verplichting. De te financieren waardedaling bestaat uit het verschil tussen die beide taxaties, met daarbij een maximum van 50% van de oorspronkelijk agrarische marktwaarde, zoals blijkt uit de eerste taxatie. De provincie laat de gronden onafhankelijk taxeren. De

taxaties worden uitgevoerd in opdracht van en door de provincie betaald. Op basis hiervan wordt de waarde van het perceel en de hoogte van de waardevermindering, het afwaarderingsbedrag, vastgesteld. Een eigenaar kan hiermee instemmen of een hertaxatie aanvragen. Er kan gebruik gemaakt worden van opdrachtverlening aan een taxateur of van de taxateur die reeds door aanbesteding aan de provincie is verbonden.

Kwalitatieve Verplichting (KV): De verplichting van de grondeigenaar om bepaalde zaken na te laten die de instandhouding als weidevogelgrasland in de weg staan worden in een KV bij de notaris vastgelegd in een juridische overeenkomst tussen grondeigenaar en provincie. In de door het notariaat van TRIP opgestelde modelakte voor een KV is een nauwkeurige uitwerking van na te laten activiteiten beschreven, te weten het nalaten van:
werkzaamheden die wijzigingen tot gevolg hebben van perceelsloten en/of percelering;
werkzaamheden die wijzigingen tot gevolg hebben van het perceels(micro)reliëf en/of bodemprofiel;
werkzaamheden die leiden tot verlaging van de grondwaterstand en/of slootwaterpeilen;
bemesting van het Terrein met kunstmest en/of drijfmest.
Maatregelen gericht op het herstel van de zuurgraad en/of de mineralenbalans zijn wel toegestaan voor zover deze nodig zijn voor de instandhouding dan wel de ontwikkeling van de Weidevogelfunctie, echter alleen op basis van gedegen vooronderzoek;
het introduceren van uitheemse dier- en/of plantensoorten;

Weidevogels	eenheid	aantal	jaren	normbedrag	totaal	Eenmalige kosten
Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.						
Verstrekken subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en vestigen bijbehorende kwalitatieve verplichting	ha	800	1	24.500	19.600.000	**19.600.000**
Totaal maatregel 1					19.600.000	19.600.000
Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop						
Verstrekken van een subsidie/opdracht voor optimalisatie weidevogelbiotoop	kerngebieden van 1000 ha	7	1	550.000	3.850.000	**3.850.000**
Totaal maatregel 2					3.850.000	3.850.000
Proceskosten						
Uitvoering (coordinatie, begeleiding en notariskosten)			2		500.000	500.000
Totaal proceskosten					500.000	500.000
Totaal Weidevogels					23.950.000	23.950.000

Maatregelen Weidevogels	eenheid	aantal	normbedrag	totaal	2024
Maatregel 1: Instandhouding weidevogelbiotoop	ha	800	24.500	19.600.000	9.800.000
Maatregel 2: Optimalisatie weidevogelbiotoop	kerngebieden van 1000 ha	7.000	550.000	3.850.000	1.925.000
Proceskosten				500.000	250.000
Totaal maatregelen Weidevogels				23.950.000	11.975.000

Optimaal weidevogelbiotoop kenmerkt zich door o.a. hoog waterpeil, (greppel) plasdras tijdens broedseizoen, kruidenrijke graslanden en openheid en rust in het gebied.
Inrichtingswerkzaamheden bestaan o.a. uit: percelen weer op greppels leggen, originele structuren herstellen met slenken, hoogtes en laagtes, creëren plasdras situaties, maatregelen voor hoogwater peil in sloten en verwijderen houtopstanden/bosschages.
Instrument:

- Rechtstreekse opdrachtverstrekking voor uitvoering werkzaamheden door de provincie middels aanbestedingen.
- Subsidieregeling Verbetering Weidevogelbiotoop Fryslân.

	Maatregel 3: Proceskosten *Maatregel*: implementatie van bovenstaande maatregelen. Om de realisatie van bovenstaande maatregelen te coördineren en om te zorgen voor een zorgvuldige uitvoering, komt er een implementatiepost om de maatregelen uit te voeren. *Instrument:* • Subsidie/opdrachtverlening collectieven en natuurbeheerders Voor toezicht en handhaving van beide maatregelen zal worden aangesloten bij de bestaande opzet SNL (schouw en NVWA) en provinciale handhaving FUMO.
Doelbereik (in verhouding tot het gebiedsprogramma) *Geef aan welke bijdrage het maatregelpakket levert aan het doelbereik, zowel voor wat betreft de NPLG-doelen als voor eventuele meekoppelende opgaven en doelen. Beschrijf daarbij de verhouding tussen het doelbereik van het maatregelpakket in verhouding tot het doelbereik van gehele gebiedsprogramma (de andere al gerealiseerde of nog te realiseren maatregelpakketten).*	Het doelbereik kan momenteel alleen worden ingeschat op basis van onderzoek en ervaringen. Monitoring zal moeten aantonen wat het daadwerkelijke doelbereik is. De betreffende gebieden worden meegenomen in de beleidsmonitoring van SOVON. Momenteel wordt er bekeken of hiervoor extra telplots nodig zijn. Daarnaast zullen er metingen van het waterpeil worden gedaan middels peilbuizen/pins en kan met luchtfoto's het herstel openheid en rust in kaart worden gebracht. 1. <u>Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting</u>: met deze maatregel wordt een belangrijke bijdrage geleverd aan om natte graslanden weidevogelbiotoop duurzaam in stand te houden. Door de functie agrarisch te houden bij de afwaardering en niet om te vormen naar natuur wordt het voor boeren interessanter om mee te doen aan deze regeling, omdat o.a. de toeslagrechten blijven behouden en omdat deelname aan het agrarisch natuurbeheer mogelijk is. Veel oude natte kruidenrijke graslanden met greppels en weidevogels zijn in handen van particulieren (voornamelijk boeren), maar worden niet duurzaam beschermd. Het is momenteel toegestaan om deze gronden om te ploegen en het waterpeil te verlagen. Deze groep boeren kan met omvormen naar natuur niet worden meegenomen. De beheermaatregelen uit het ANLb geven geen garantie van de bescherming van dit belangrijke greppelland voor weidevogels. Met een kwalitatieve verplichting wordt het behoud van het (weidevogel)landschap eeuwigdurend geborgd. 2. <u>Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop</u>: Door weer reliëf op percelen aan te brengen, hetzij met greppels en slenken, hetzij anders,

	ontstaat er de mogelijkheid om met het juiste beheer tot een optimaal biotoop voor weidevogels te komen. Op vlakke gedraineerde stukken is dit vaak niet mogelijk. Ook dienen de sloten en slootkanten goed te zijn ingericht om als verbindend element te kunnen fungeren in dit weidevogelbiotoop. Het doel is om op de percelen water te kunnen vasthouden, maar deze ook goed te kunnen ontwateren. Het moet namelijk mogelijk zijn om (na het broedseizoen) beheer te laten plaatsvinden op de weidevogelgraslanden, anders treedt er verruiging op wat zeer nadelig is voor weidevogels. Daarnaast is openheid en rust in de gebieden van groot belang voor de vestiging en het broedsucces.
Onderbouwing *Onderbouw de keuze voor de maatregelen en instrumenten om tot het gestelde NPLG-doelbereik te komen. Maak hierbij gebruik van de beleidstheorie /doelenboom in het gebiedsprogramma, het toetsingsadvies van de Ecologische Autoriteit, de sociaal economische impact analyse (incl. de toekomst van de landbouw), effecten op leefbaarheid, milieu en leefomgeving e/o andere onderzoeken en adviezen zoals een eventuele milieueffectrapportage. Geef, als relevant, weer welke alternatieve maatregelen en instrumenten zijn afgewogen en op welke gronden deze zijn afgevallen (bijvoorbeeld effectiviteit, legitimiteit en/of draagvlak).*	Duurzaam behoud en optimalisatie van de biotoop dragen beide bij aan de eerdergenoemde opgaven onder het kopje: Doelbereik NPLG.

Besluitvorming en daarbij betrokken partijen

Beschrijving partijen, rollen en verantwoordelijkheden *Geef een opsomming van de betrokken partijen in de fase van realisatie en geef daarbij in één zin weer wat hun rol en verantwoordelijkheid is.* *Bevestig dat alle genoemde partijen hun rol en verantwoordelijkheid hebben onderschreven en geef aan waar dit is vastgelegd, bijvoorbeeld in een bestuursovereenkomst of een andere bestuurlijk vastgelegde afspraak.*	*Agrarische collectieven* *Rol:* coördineren uitvoering Aanvalsplan Grutto en ANLb, partner LIFE IP GrassBirdHabitats en totstandkoming en coördineren uitvoering maatregelenpakket samen met de natuurorganisaties en provincie. *Verantwoordelijkheid:* uitvoering van thema weidevogels *Natuurorganisaties* *Rol:* Partners uitvoering Aanvalsplan Grutto, Partner LIFE IP GrassBirdHabitats en beheerder en/of eigenaar van natuurgebieden en totstandkoming en coördineren uitvoering maatregelenpakket samen met de collectieven en provincie. *Verantwoordelijkheid:* uitvoering van thema weidevogels. *Provincie Fryslân* *Rol:* Organiseert het Aanvalsplan Grutto en de LIFE IP GrassBirdHabitats en totstandkoming en coördinatie maatregelenpakket samen met de natuurorganisaties en collectieven. Faciliteert en verbindt betrokken partijen in het veld. *Verantwoordelijkheid:* uitvoering Nota Weidevogels (inclusief Aanvalsplan Grutto en LIFE IP GrasBirdHabitats) vastgesteld door PS in november 2021, ANLb 2016, Natuurpact 2013 en uitvoering van maatregelenpakket Weidevogelbiotoop. Trekker van maatregelpakket/ initiatiefnemer en uitvoerder van maatregelpakket. *Wetterskip Fryslân* *Rol:* uitvoering van optimalisatie biotoop: hydrologie, gewenste waterpeil. *Verantwoordelijkheid*: bevoegd gezag waterpeil, verlener watervergunningen. Geen directe investeringen voor dit thema in 2024-2025. *Olterterpoverleg* *Rol*: stimuleren de samenwerking en kennisuitwisseling met betrekking tot weidevogels tussen alle bij weidevogel betrokken partijen in Fryslân. Tevens betrokken bij het opstellen van het provinciaal weidevogelbeleid en uitvoering Aanvalsplan Grutto. *Verantwoordelijkheid:* verbinden van betrokken partijen in Fryslân en uitwisselen kennis en ervaring. Bovengenoemde partijen hebben allen samengewerkt aan de totstandkoming van de Nota Weidevogels 2021-2030. Deze nota is eind 2021 vastgesteld door Provinciale Staten en alle bovengenoemde partijen hebben hun verantwoordelijkheid en rol onderschreven in deze nota.

Afgeronde procedures en besluitvorming *Presenteer een chronologisch overzicht van de procedures en besluitvormingsmomenten die zijn afgerond of nog lopend zijn om te kunnen starten met de realisatie. Bevestig dat bijvoorbeeld ruimtelijk-planologische procedures, mogelijke wettelijke compensatie en/of vergunningverlening.*	*Nota Weidevogels 2021-2030* De Nota Weidevogels 2021-2030 is vastgesteld op 24 november 2021 door Provinciale Staten. Het Aanvalsplan Grutto en de LIFE IP GrassBirdHabitats maken onderdeel uit van de Nota Weidevogels. In de Nota Weidevogels zijn vooruitlopend op het NPLG reeds de koppelkansen met de andere opgaven opgenomen. *LIFE IP GrassBirdHabitats* Eind 2020 is het internationale project LIFE IP GrassBirdHabitats toegekend door de Europese Commissie. *Aanvalsplan Grutto* Het Olterterpoverleg heeft het Aanvalsplan Grutto in 2019 omarmt en heeft samen met de provincie en Wetterskip Fryslân de indicatieve Aanvalsplan Grutto gebieden bepaald mede op basis met de koppelkansen met de opgave veenweide en stikstof In november 2020 is het Aanvalsplan Grutto door de initiatiefnemers en de betrokken weidevogelprovincies aangeboden aan toenmalig minister Schouten. *Instrumenten:* *De subsidieregeling: Duurzaam behoud weidevogelgrasland met bijbehorende modelakte (kwalitatieve verplichting) is door Gedeputeerde Staten op 10 januari 2023 vastgesteld.* *De subsidieregeling Weidevogels (biotoop) is door Gedeputeerde Staten op 22 november 2014 vastgesteld. Deze subsidieregeling wordt in 2023 worden geactualiseerd en waar nodig uitgebreid.* Alle procedurele stappen zijn in beeld en voor zover mogelijk afgerond. Ontheffingen en of vergunningen kunnen pas worden aangevraagd bij toekenning van de middelen. Ontheffingen en of vergunningen hebben namelijk een beperkte houdbaarheid. S*ubsidieregeling: Duurzaam behoud weidevogelgrasland.* Op dit moment mag buiten de LIFE IP GrassBirdHabitats nog niet op een dergelijke manier worden afwaardeerd binnen de catalogus Groen-Blauwe diensten (CGBD). Hiervoor is eerst een melding aan Brussel noodzakelijk. Daar wordt nu op via twee sporen naar gekeken, die afstemming met elkaar hebben: CGBD en interprovinciale regeling voor opkoop, natuur, krw etc. De CGBD wordt momenteel herzien door BIJ12 met input van de provincies. Er wordt in dit kader ook nagedacht over afwaardering en subsidie daarvoor.

	De verwachting is dat het traject van de melding en akkoord een half jaar in beslag zal nemen en dus in het voorjaar van 2025 kan worden gestart met de uitvoering.
Participatie en betrokkenheid democratische vertegenwoordigingen *Beschrijf de participatie die met gebiedspartijen heeft plaatsgevonden, wat met de opbrengst van de participatie is gedaan en het betrekken van democratische vertegenwoordiging. Daarvoor kan gebruik gemaakt worden van het gebiedsprogramma. Beschrijf, voor zover relevant, (de opbrengst van) aanvullende participatie en betrokkenheid van democratische vertegenwoordigingen sinds vaststelling van het gebiedsprogramma. Geef tenslotte weer hoe gebiedspartijen en democratische vertegenwoordigingen in de fase van realisatie betrokken gaan worden.*	De Nota Weidevogels 2021-2030 is samen met de Olterterppartners opgesteld. In het Olterterpoverleg zijn alle bij weidevogels betrokken partijen in Fryslân vertegenwoordigd (bond van Friese VogelWachten, Kollektivenberied Fryslân, It Fryske Gea, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Friese Milieu Federatie (FMF) en de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging, Wetterskip Fryslân, VHL/Lector Weidevogels). Daarnaast is er advies gevraagd aan de volgende deskundigen: Initiatiefgroep 'Aanvalsplan Grutto', Biologische landbouw, RUG, SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland. In het provinciale weidevogelbeleid zijn vooruitlopend op het NPLG de koppelkansen met de andere opgaven reeds opgenomen. Het Olterterpoverleg heeft het Aanvalsplan Grutto in 2019 omarmt en heeft samen met de provincie en Wetterskip Fryslân de indicatieve Aanvalsplan Grutto gebieden bepaald mede op basis met de koppelkansen met de opgave veenweide en stikstof. De maatregelen zijn samen met de collectieven en natuurbeheerders opgesteld.

Financiën en risico's

Onderbouwing overheidsbijdrage *Beschrijf waarom een rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket noodzakelijk is.*	Een rijksbijdrage vanuit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur voor dit maatregelpakket is noodzakelijk omdat voor deze maatregelen geen budget beschikbaar is vanuit andere provinciale en-of rijksmiddelen/programma's.
Kostenraming *Geef een kostenraming voor het maatregelpakket en voeg een verdere toelichting desgewenst bij. De minimale vereisten voor de kostenraming zijn:* • Specificeer de kosten per type maatregel. • Werk volgens de PxQ systematiek. • *Betrek bij de kostenraming de voorziene baten, zoals doorverkoop van verworven gronden.* • *Geef weer wat de meerjarige programmering van uitgaven/ kosten is.* • *Betrek bij de kostenraming een risicoreservering voor onvoorziene kosten.* • *Geef eventuele structurele (beheer)kosten weer, en geef aan welk deel van deze kosten vóór 2035 en welk deel na 2035 gemaakt worden (het Transitiefonds is tijdelijk tot 2035. Na die tijd kunnen kosten uit deze financieringsbron niet meer gedekt worden).*	**Totale kosten maatregelenpakket/ transitiefonds: 24 miljoen** ***Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting: € 19.600.000, -.*** Specificatie kosten: geschatte kosten voor het duurzaam behoud door middel van afwaardering/herwaardering zijn € 24.500, - per hectare. (800 ha x € 24.5000 =€ 19.600.000). Ambitie van dit thema is om ca 800 hectare af te waarderen. Het budget geeft zo enige ruimte (risicovoorziening) voor bijv. hogere grondprijzen en hogere afwaarderingspercentages. Binnen de berekeningssystematiek van het Aanvalsplan Grutto wordt uitgegaan van 18 Aanvalsplan Grutto gebieden Fryslân van circa 1000 ha groot. Daarvan liggen 16 buiten het veenweidegebied. Voor deze gebieden wordt per gebied gerekend op het duurzaam behoud middels afwaardering van 300 hectare per 1000 ha met circa 35% van de waarde. De gemiddelde grondprijs in Fryslan is: € 76.000 klei/kei op veen, € 59.000 zand en € 67.000 veenweide. Voor de berekening is uitgegaan van een gemiddeld bedrag van € 70.000, omdat de grootste opgave in de klei/klei op veengebieden ligt. ***Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop: € 3.850.000, -:*** Specificatie kosten: geschatte kosten 1 mln. per gebied van 1000 ha. Op basis ervaringen voor optimalisatie biotoop natuurgebieden en agrarisch gebied collectieven en de LIFE IP GrassBirdHabitats. Door slim gebruik te maken van de koppelkansen met andere opgaven zoals veenweide, stikstof (overgangsgebieden) water en natuur denken we de kosten voor optimalisatie biotoop omlaag te kunnen brengen met circa 45% naar € 550.000, - per gebied. Voor de 7 gebieden en de NNN-gebieden met een weidevogeldoelstelling komen de kosten voor optimalisatie biotoop in totaal op bijna 4 miljoen. Dit komt overeen met de inventarisatie van maatregelen die gedaan door de betrokken Natuurbeheerders en collectieven. ***Uitvoeringskosten: € 500.000, -***

Specificatie kosten: hiervoor is uitgegaan van circa 5%

Er worden geen baten verwacht. De kwalitatieve verplichting (verboden) blijft eeuwigdurend op de gronden rusten. Bij doorverkoop van de gronden blijven deze minder waard. Ook de optimalisatie van de biotoop zal naar verwachting niet tot baten leiden.

De maatregelen zullen in 2024 en 2025 worden uitgevoerd. De kosten zullen dan ook in 2024 en 2025 worden gemaakt. Het gaat om eenmalige maatregelen en kosten.

Dekkingsvoorstel

De benodigde middelen (24 miljoen) voor uitvoering van dit maatregelpakket, thema weidevogels, worden aangevraagd uit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur.
In het gebiedsprogramma FPLG is de totale dekking voor de weidevogelmaatregelen opgenomen. Dit betreft in totaal 435 miljoen, waarvan nu 24 miljoen naar voren wordt gehaald in de periode 2024-2025.

Weidevogels	eenheid	aantal	jaren	normbedrag	totaal	Eenmalige kosten
Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.						
Verstrekken subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en vestigen bijbehorende kwaliatieve verplichting	ha	800	1	24,500	19,600,000	**19,600,000**
Totaal maatregel 1					19,600,000	19,600,000
Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop						
Verstrekken van een subsidie/opdracht voor optimalisatie weidevogelbiotoop	kerngebieden van 1000 ha	7	1	550,000	3,850,000	**3,850,000**
Totaal maatregel 2					3,850,000	3,850,000
Proceskosten						
Uitvoering (coordinatie, begeleiding en notariskosten)			2		500,000	500,000
Totaal proceskosten					500,000	500,000
Totaal Weidevogels					23,950,000	23,950,000

Maatregelen Weidevogels	eenheid	aantal	normbedrag	totaal	2024
Maatregel 1: Instandhouding weidevogelbiotoop	ha	800	24,500	19,600,000	9,800,000
Maatregel 2: Optimalisatie weidevogelbiotoop	kerngebieden van 1000 ha	7,000	550,000	3,850,000	1,925,000
Proceskosten				500,000	250,000
Totaal maatregelen Weidevogels				23,950,000	11,975,000

Tabel 10: Overzicht van de gevraagde bijdrage voor het thema weidevogels uit het Transitiefonds. Deze tabel, tezamen met de andere tabellen, zijn te vinden in de bijgevoegde excel.

Cofinanciering: totale opgave instandhouding en ontwikkeling natte grasland weidevogelbiotoop (Aanvalsplan Grutto) uit het gebiedsplan FPLG:

1. Bijdrage ANLb/ Aanvalsplan Grutto: 22 mln.

Vanuit het ANLb (Aanvalsplan Grutto) worden de beheermiddelen zwaar agrarisch weidevogelbeheer in de betreffende gebieden gefinancierd. Dit gaat om een bedrag van 22 mln. tot en met 2027. Dit bedrag is reeds geserveerd binnen het ANLb. De beheerkosten voor de periode na 2027 worden apart opgenomen in het gebiedsplan FPLG onder beheer en maken geen deel uit van deze aanvraag.

2. Bijdrage LIFE IP GrassBirdHabitats: 4 mln. (2,5 mln. EU-bijdrage)

	Vanuit de LIFE IP wordt het eerste deel van het duurzaam behoud van de weidevogelbiotoop en optimalisatie biotoop bekostigd. Let wel dit betreft andere locaties dan welke worden voorgesteld in dit maatregelenpakket. 3. Bijdrage Provincie Fryslân: 1,5 mln. per jaar Aanvullend zet de provincie Fryslân vanuit haar weidevogelbeleid (Nota Weidevogels) jaarlijks 1,5 mln. in voor optimalisatie biotoop (kleine maatregelen zoals het aanschaven van pompen), predatiebeheer (onderzoek, uitvoering beheer en materiaal), ondersteuning vrijwillige weidevogelbescherming, monitoring, onderzoek, communicatie en educatie. *Er is geen sprake van beheerkosten Aanvalsplan Grutto in dit maatregelenpakket, deze worden gefinancierd vanuit het ANLb tot en met 2027. De beheerkosten voor de periode 2028-2035 zijn opgenomen in het gebiedsprogramma FPLG.*
Verhouding tot indicatief budget voor realisatie van het gehele gebiedsprogramma (totaal maatregelpakketten) *Beschrijf hoe de aanvraag rijksbijdrage voor realisatie van het maatregelpakket zich verhoudt tot het indicatieve budget Transitiefonds voor de betreffende provincie.*	De provincie Fryslân heeft uit het Transitiefonds Landelijk Gebied en Natuur een indicatief budget van 2,5 miljard meegekregen. De verhouding tussen dit maatregelpakket, thema weidevogels, (24 miljoen) en het indicatieve budget komt hiermee op 0,96 %.
Risico's en beheersmaatregelen *Beschrijf de top-3 risico's en bijbehorende beheersmaatregelen in de realisatie ten aanzien van het behalen van gestelde doelen, binnen de daarvoor gestelde tijd en binnen budgettaire kaders.*	Deze maatregel kent een belangrijk verband met de maatregelen t.b.v. het verhogen van grondwaterpeil in veenweiden. Optimalisatie van weidevogelbiotoop kan het beste samen opgaan met een verhoging van de grondwaterstand. De maatregelen zijn deels los van elkaar mogelijk; voor een optimaal doelbereik worden ze echter in combinatie uitgevoerd. Een positief neveneffecten van de optimalisatie van weidevogelbiotoop, i.c.m. een hoger grondwaterpeil is dat het weren van predatie door elektrische rasters succesvoller zal zijn bij een hoger slootpeil. Dit kan het broedsucces van de weidevogels verder vergroten. Het verwijderen van bomen of andere hoog opgaande begroeiing verminderd de CO2 opname van deze bomen. Dit vind op geringe schaal plaats onder deze maatregel. De maatregelen rondom bomen en bos compenseren dit ruimschoots op plekken waar deze bomen zich niet verzetten met de weidevogeldoelstelling. Ook een verhoogde grondwaterstand in veenweide, ten behoeve van de weidevogels

	compenseert het verlies aan CO2 vastlegging ruimschoots. Hier is geen flankerend beleid of maatregel nodig. Wij verwachten geen verdere negatieve neveneffecten en lock ins omdat het optimaliseren van de weidevogelbiotoop bijdraagt aan het realiseren van de andere opgaven van het NPLG. Denk hierbij aan Natuur/VHR, Stikstofreductie, Water en bodem, Klimaatadaptatie, Transitie natuur inclusieve landbouw, Veenweide, Groen- blauwe dooradering en het versterken van de Biodiversiteit. Zowel het Aanvalsplan Grutto als deze maatregel is in samenspraak met de regio's vormgegeven. Daarom is er geen bijsturing nodig mocht deelname achterblijven. De deelnamebereidheid is groot.

Aanpak met planning en mijlpalen

Planning met mijlpalen en afronding *Beschrijf puntsgewijs de planning van activiteiten voor realisatie van het maatregelpakket met de start, tussenresultaten (mijlpalen) en afronding (opleverbeslissing).*	*Maatregel 1: Subsidie duurzaam behoud weidevogelgrasland en Vestigen Bijbehorende Kwalitatieve Verplichting.* Eerste kwartaal 2024 start dubbele taxatie van percelen voor duurzaam behoud natte weidevogelbiotoop. Maart tot april 2024 bespreken uitkomsten dubbele taxatie met de deelnemers. April 2024 Openstellingsbesluit GS. April tot en met juli 2024: Openstelling subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland Juli tot en met oktober 2024: Beoordeling subsidieaanvragen Oktober tot en met november 2024: Beschikken subsidieaanvragen, en vestigen kwalitatieve verplichting bij notaris. 3e en 4e kwartaal 2024 dubbele taxatie 2e Openstellingronde en bespreken uitkomsten dubbele taxatie met de deelnemers. Januari 2025: 2e Openstellingsbesluit GS. Januari tot en met april 2025: Openstellig subsidieregeling duurzaam weidevogelgrasland. Mei tot en met september 2025: Beoordeling subsidieaanvragen Oktober tot en met november 2025: Beschikken subsidieaanvragen en vestigen kwalitatieve verplichting bij notaris. Beslissingsmoment: verlening van subsidieaanvraag door GS en vestiging kwalitatieve verplichting bij notaris. <u>Eind 2024</u> circa 500 ha duurzaam behoud van weidevogelgrasland middels afwaardering en vestiging kwalitatieve verplichting geborgd (tussenresultaat). <u>Eind 2025</u>: circa 250 ha duurzaam behoud van weidevogelgrasland middels afwaardering en vestiging kwalitatieve verplichting geborgd (afronding). *Maatregel 2: Subsidieopdracht Optimalisatie weidevogelbiotoop* Februari 2024: Openstellingsbesluit GS en of start aanbestedingsprocedure. Februari tot en met april 2024: Openstellingsperiode subsidieregeling Weidevogels en of gunning aanbesteding. April tot en met juli beoordeling subsidieaanvragen Juli 2024: beschikking subsidieaanvragen Augustus 2024 tot en met-januari 2025: start uitvoering inrichting. Tijdens het broedseizoen (februari-augustus) kunnen er geen inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd. Januari 2025: 2e openstellingsbesluit GS en of start aanbestedingsprocedure. Januari tot en met maart 2025: 2e openstellingsperiode subsidieregeling Weidevogels en of gunning aanbesteding. Maart tot en met juni 2025 beoordeling subsidieaanvragen Juni/juli 2025: beschikking subsidieaanvragen

	Augustus 2025 tot en met-december 2025: start uitvoering inrichting. Tijdens het broedseizoen (februari-augustus) kunnen er geen inrichtingsmaatregelen worden uitgevoerd. Beslissingsmoment: verlening van subsidieaanvraag door GS. Eind 2024: 5 gebieden optimaal ingericht voor weidevogelbiotoop (tussenresulaat) Eind 2025: 7 gebieden optimaal ingericht weidevogelbiotoop (afronding) Proceskosten Januari tot en met maart 2024 inregelen van het organisatieproces. **Tijdsplanning:** maatregelpakket natuur sub deel weidevogels wordt uitgevoerd conform planning zoals opgenomen maatregelpakket. De planning schuift mee met het beschikbaar komen van de middelen. In twee jaar tijd kan nog geen effect op de VHR-opgave worden verwacht. Dit effect wordt pas op zijn vroegst twee jaar na uitvoering van de maatregelen verwacht. Grutto's broeden namelijk vaak pas in het 2e levensjaar en blijven het eerste jaar vaak in Afrika
Gesteld staan voor realisatie *Onderbouw met een beschrijving van de organisatie(structuur) en beschikbare menskracht dat de realisatie van het maatregelpakket geborgd is.*	Er wordt gebruik gemaakt van de bestaande organisatiestructuur (intern en extern). Ervaren projectleiders grote projecten (Opkrikplannen weidevogelreservaten, Aanvalsplan Grutto en LIFE IP GrassBirdHabitats) ecologen, gebiedsdeskundigen en bijbehorende financiële en administratieve ondersteuning. Door inzet van de post uitvoeringskosten kan extra menskracht worden ingezet waar dit nodig is en kunnen de uitvoeringskosten van de collectieven en natuurbeheerders worden vergoed.